

Arbetsmiljön för personal som arbetade på sina ordinarie arbetsplatser under coronapandemin – handel, transport och omsorg

Arbetsmiljön för personal som arbetade på sina ordinarie arbetsplatser under coronapandemin – handel, transport och omsorg
En del av regeringsuppdraget Coronapandemins konsekvenser för arbetsmiljön i Sverige (A2021/02355, A2021/02331 (delvis))
Rapport 2023:5
ISBN 978-91-987762-4-9
Publicerad år 2023

Myndigheten för arbetsmiljökunskap
Telefon: 026-14 84 00, E-post: info@mynak.se
www.mynak.se

Arbetsmiljön för personal som arbetade på sina ordinarie arbetsplatser under coronapandemin – handel, transport och omsorg

Förord

I regleringsbrevet för 2022 tilldelades Myndigheten för arbetsmiljökunskap uppdraget att kartlägga och analysera kort- och långsiktiga konsekvenser av coronapandemin för arbetsmiljön i Sverige. För att genomföra detta stora regeringsuppdrag utförde myndigheten fem olika projekt, vart och ett med fokus på någon eller några yrkesgrupper som särskilt påverkades av coronapandemin, samt för att belysa generella förändringar i arbetsmiljön såsom distansarbete och arbete i hybridorganisationer. Resultaten från myndighetens studier ger kunskaper om hur samhället kan hantera liknande samhällsstörningar och kriser i framtiden. En sammanfattning av resultaten från alla ingående projekt finns i rapporten Coronapandemins konsekvenser för arbetsmiljön i Sverige (A2021/02355, A2021/02331 (delvis)).

Under Coronapandemin har relativt stor uppmärksamhet ägnats åt förutsättningar för arbete hemifrån, arbetsmiljöansvar vid hemarbete och distansarbetets påverkan på arbetstagares arbetsmiljö. Mindre fokus har varit på arbetstagargrupper som på grund av arbetsuppgifternas natur varit tvungna att stanna kvar på sina ordinarie arbetsplatser.

Föreliggande rapport fokuserar på tre utsatta branscher där arbetstagarna var tvungna att vara kvar på sina arbetsplatser under coronapandemin för att utföra omsorgs- och servicearbete i daglig kontakt med andra människor. Rapporten redovisar resultat från en enkätundersökning riktad till omsorg- handel- och transportbranschen och beskriver hur arbetstagare upplevde coronapandemins effekter på den fysiska, organisatoriska och sociala arbetsmiljön.

På uppdrag av myndigheten har professor Dimitris Michailakis och docent Susanne Kelfve, båda verksamma vid Linköpings universitet tagit fram rapporten. Professor Irene Jensen, professor vid Karolinska institutet har bidragit med expertstöd. Forskarna har själva valt sina teoretiska och metodologiska utgångspunkter och är ansvariga för de resultat och slutsatser som presenteras i föreliggande rapport. Docent David Hallman har på myndighetens uppdrag kvalitetsgranskat rapporten. Ansvarig processledare vid myndigheten var inledningsvis filosofie doktor Pinar Aslan Akay och därefter medicine doktor Helene Johansson.

Jag vill rikta ett stort tack till såväl externa forskare, som till kvalitetsgranskare och medarbetare på myndigheten som bidragit till att ta fram denna rapport.

Gävle, mars 2023

Nader Ahmadi, Generaldirektör

Rapporten är författad av:

Dimitris Michailakis, professor
Linköpings universitet

Susanne Kelfve, docent
Linköpings universitet

Sammanfattning

Syftet med denna studie är att belysa hur arbetstagare, som huvudsakligen arbetat på sina ordinarie arbetsplatser upplevt coronapandemins effekter på sin arbetsmiljö. För att uppnå syftet genomfördes en enkätundersökning bland yrkesgrupper inom omsorgs-, handels- och transportbranschen under perioden 11 oktober till 1 november 2022. Det inkom 2 921 svar. Enkäten innehöll en rad frågor inom sex olika teman.

Det egna arbetet

Resultatet visar på en ökad arbetsbelastning under pandemin, framför allt inom omsorgen. De svarande inom både omsorg och handel uppgav även att det blev svårare att utföra arbetet. Möjligheten till paus och raster upplevdes oförändrad inom handel och transport men försämrade inom omsorgen. En majoritet inom omsorgen uppgav även att nya situationer uppstod i arbetet, att kvaliteten i arbetet blev lidande och att övertiden ökade mycket. Många svarande inom handel och transport uppgav att de kunde utföra sitt arbete som vanligt under pandemin.

Förändringar i den fysiska arbetsmiljön

Vad gäller den fysiska arbetsmiljön visar undersökningen att en majoritet av de svarande fick ny skyddsutrustning och att den upplevdes som försvårande, framför allt inom omsorgen. En majoritet bland de svarande inom handeln uppgav att det infördes plexiglas på arbetsplatsen, vilket upplevdes försvårande för många. Distansering mellan medarbetare, brukare och kunder infördes och upplevdes försvårande främst inom omsorgen och handeln.

Kollegor och socialt stöd

I undersökningen framgår det att det sociala klimatet blev sämre främst inom omsorgen. Dock uppgav många att spänningar och konflikter på arbetsplatsen inte förändrades nämnvärt, främst inom handel och transport, och många uppgav att stödet i arbetsgruppen/teamet var oförändrat. Cirka hälften av de svarande inom samtliga tre branscher uppgav att stöd från skyddsombud, fackförening och företagshälsovård var oförändrat.

Ledningens hantering av pandemin

Undersökningen visar på en blandad uppfattning om ledningens hantering av coronapandemin. När det gäller närmaste chef uppgav en majoritet av de svarande att kommunikationen var oförändrad och de flesta upplevde att de fick det stöd de behövde. De svarande uppgav även att de fick uppdateringar om pandemiläget och tillgång till den skyddsutrustning de behövde för att kunna sköta arbetet smittsäkert. Däremot framgår av resultaten att bara

mindre än hälften uppgav att ledningen eller närmaste chef informerade sig om någon medarbetare tillhörde en riskgrupp.

Arbetsorganisation

Vidare framgår det av undersökningen att pandemin för en stor majoritet inom samtliga branscher innebar förändrade rutiner i det dagliga arbetet. Inom handel och omsorg förekom i viss utsträckning att medarbetare fick andra arbetsuppgifter och att medarbetare blev indelade i mindre arbetslag/team. En majoritet uppgav att tillräckliga åtgärder genomfördes på arbetsplatsen för att arbetet skulle kunna bedrivas.

Säkerhet och hälsa

Resultatet visar vidare att de flesta fick information om hur man skyddar sig mot smitta. Dock ökade stressen på arbetsplatsen, främst inom omsorg och handel. Även oron ökade på arbetsplatsen inom alla branscher, men allra mest inom omsorgen. Av svaren på frågor om hur man upplevde sin arbetssituation under pandemin framgår det att många upplevde oro för att bli smittade, för att ta med smitta hem och för att smitta kollegor eller kunder/brukare, främst inom omsorgen. Oron för att bli utarbetad och göra fel i arbetet ökade mest inom omsorgen.

Långsiktiga konsekvenser av pandemin

Svarande inom handel och transport upplevde generellt att det mesta på arbetsplatsen har återgått till hur det var före pandemin, att öppenhet att prata om fysisk och psykisk ohälsa är i stort sett oförändrad, likaledes att samarbetet är oförändrat. Majoriteten uppger även att kommunikationen med närmaste chef är oförändrad. Krisberedskapen är oförändrad inom handel och transport, men har ökat inom omsorgen. Även anställningsformerna är oförändrade, varken tryggare eller otryggare.

Resultaten i undersökningen tyder på att den kris som berodde på ett nytt virus, som före vaccinationstillverkning och vaccinationsinsatser ledde till svår sjukdom och ofta död, för individer i sårbara grupper, särskilt äldre, kom att sätta de djupaste avtrycken på arbetsplatser inom omsorgen. Resultaten visar genomgående att det är de svarande inom omsorgen som i högre grad uppgett att de upplevt olika slag av negativ påverkan av pandemin i sitt arbete jämfört med handeln och transportbranschen. Undersökningen visar även att kvinnor genomgående upplevde större oro än män, oavsett bransch. Det är en viktig ledningsfråga att ta fatt i när en kris drabbar ett samhälle.

English Summary

The aim of this study is to illuminate how employees, who during the pandemic continued to work mainly at their workplaces, experienced working on site and the effect the pandemic had on their environment. A survey was conducted among employees in the social care, retail and transport sectors between 11 October and 1 November 2022. In total, 2921 responses were received. The survey contained a series of questions within six different themes.

My own work

The survey shows, among other things, that there was an increased workload, especially in the social care sector. Respondents in both the social care and retail sectors said that it became more difficult to carry out their work, while opportunities for breaks and rests remained unchanged in the retail and transport sectors. The majority in the social care sector stated that new situations arose, the quality of their work suffered, and their overtime increased substantially. However, many in the retail and transport sectors reported that they were able to carry out their work as usual during the pandemic.

Changes in the physical work environment

Concerning changes in the physical work environment, the study shows that for a majority, new protective equipment was introduced and that it was aggravating, foremost in social care. In the case of plexiglass, most respondents in the retail sector stated that it was introduced and that they found it aggravating. When social distance between employees, social care recipients and customers was introduced, this was also considered an aggravating factor, mainly in the social care and retail sectors.

Colleagues and social support

The study shows that the social environment deteriorated mainly in the social care sector. Workplace tensions and conflicts remained unchanged, mainly in the retail and the transport sectors, and many also stated that working group/team support remained unchanged. Furthermore, half of the respondents in all sectors stated that support from safety representatives, trade unions and occupational health services remained unchanged.

Management of the pandemic

The study reveals a mixed perception concerning the management response. In the case of the immediate manager, the majority said that communication was unchanged, and most felt that they received the support they needed. Respondents were relatively unanimous in stating that they received regular

updates on the pandemic situation and had access to the protective equipment they needed to carry out their work safely. However, the results show that less than half the respondents stated that the management, or the immediate manager, informed themselves about whether any of the employees belonged to a risk group.

Work organisation

The study shows that for a large majority in all studied sectors, the pandemic entailed changes in daily work routines. In the retail and social care sectors, employees were, to a certain extent, given different tasks and divided into smaller teams. However, most of the respondents thought that sufficient measures were implemented at the workplace for the continuation of the work.

Health and safety

Concerning health and safety, the study reveals that during the pandemic most of the respondents continuously received information at the workplace on how to protect themselves from infection. However, respondents experienced that stress at their workplace increased, mainly in the social care and retail sectors, and that distress at the workplace increased in all sectors, but most notably in the social care sector. When asked, looking back, how they experienced their work situation during the pandemic, it appears that many respondents were worried about becoming infected with the virus, spreading it to their family and infecting colleagues or clients/customers. This worry was especially strong in the social care sector. Worry about becoming worn out and worry of making mistakes at work increased foremost in the social care sector.

Long-term consequences of the pandemic

Respondents in the retail and transport sectors observe that most workplaces have gone back to the way it was before the pandemic; the openness to talk about physical and mental health is largely unchanged, as is cooperation. The majority perceives that communication with their immediate supervisor is unchanged. Crisis preparedness is also unchanged in the retail and transport sectors but has increased in social care. The respondents perceive that employment forms are unchanged; they are neither more nor less secure.

One of the results of the study suggests that the crisis caused by this new virus, which - prior to vaccine production and vaccination - led to severe illness and often death for individuals in vulnerable groups, especially the elderly, left a deep imprint on workplaces in the social care sector. The results consistently show that respondents in the social care sector were more likely to report experiences of various types of negative influence from the pandemic on their work compared to the retail and transport sectors. Gender-disaggregated statistics moreover show that women consistently experienced greater worries than men, regardless of sector. This is an important management issue to address when a crisis hits a community.

Innehåll

Sammanfattning.....	6
English Summary.....	8
1. Inledning	13
1.1 Syfte.....	13
Avgränsning.....	13
1.2 Metod.....	13
Enkäten	13
Population och urval	14
Datainsamling	15
Analys av data	15
Kvalitet i data	15
Sensitivitetsanalys	16
1.3 Begreppsdefinitioner	16
1.4 Rapportens disposition	17
2. Bakgrund	18
2.1 Arbetsmiljölågstiftningen	18
2.2 Pandemins förlopp ur arbetslivsperspektiv	19
Utbrottets början	20
Lugnare sommar och en andra våg	21
God vaccinationstäckning och minskad smittspridning	23
2.2.1 Råd och rekommendationer till arbetsgivare	24
2.2.2 Fackliga och branschorganisationers rekommendationer och åtgärder	28
3. Fortlöpande rapportering från arbetsplatser under pandemin	31
3.1 Vissa yrkesgrupper mer drabbade av covid-19.....	32
3.2 Röster från anställda inom transportbranschen.....	34
3.3 Anställda inom omsorgen	37
3.4 Anställda i handeln	41
3.5 Att stanna hemma vid minsta symtom inom omsorgen och handeln	45
3.6 Frågan om personlig skyddsutrustning.....	47
4. Resultat och analys av enkätundersökningen	52
4.1 Det egna arbetet under pandemin	53
Sammanfattning	59
4.1.1 Förändringar i den fysiska arbetsmiljön.....	59
Sammanfattning	62
4.2 Kollegor och socialt stöd under pandemin	63
Sammanfattning	65
4.3 Ledarskap under pandemin.....	65
Sammanfattning	67
4.4 Arbetsorganisation under pandemin	68
Sammanfattning	69
4.5 Säkerhet och hälsa	69
Sammanfattning	75
4.6 Långsiktiga konsekvenser av pandemin	76
Sammanfattning	80
4.7 Öppen avslutande fråga	81

5. Avslutande diskussion.....	82
5.1 Försämrade förutsättningar för det egna arbetets utförande.....	82
5.2 Distansering på arbetsplatsen och andra förändringar.....	84
5.3 Det sociala klimatet och stöd på arbetsplatsen	85
5.4 Ledningens roll.....	86
5.5 Förändringar i arbetsorganisationen	88
5.6 Förebyggande av ohälsa och en säker arbetsmiljö	89
5.7 Återgång till pre-pandemin?	91
5.8 Slutord	91
6. Referenser	93
7. Bilagor	98

1. Inledning

1.1 Syfte

I regleringsbrevet för 2022 avseende Myndigheten för arbetsmiljökunskap gav dåvarande regering myndigheten ett uppdrag att kartlägga och analysera coronapandemins konsekvenser och påverkan på arbetsmiljön i Sverige. Regeringen angav att arbetet ska beakta både långsiktiga och kortsiktiga aspekter och även belysa arbetsmiljön för arbetstagargrupper som påverkats särskilt under pandemin, exempelvis personal inom vård och omsorg och personer som arbetat hemifrån. Arbetet ska i den mån det är möjligt inkludera internationella jämförelser [1]. Uppdraget har av myndigheten delats upp i ett flertal studier.

I denna studie ligger fokus på arbetsmiljön för yrkesgrupper inom omsorgen, handeln och transportbranschen. Syftet med denna studie är att belysa hur arbetstagare som inte haft möjligheten att arbeta hemifrån under coronapandemin upplevt att arbeta på sin arbetsplats och hur deras arbetsmiljö kan ha påverkats av pandemin.

Avgränsning

I denna studie utgör Arbetsmiljölagstiftningen en grundläggande förutsättning. Det ingår inte här att undersöka hur myndigheter – nationella, regionala och kommunala – samverkade för att lösa den bristsituation som uppstod i pandemins inledande skede vad gäller skyddsutrustning. Problemen kring tillgången till skyddsutrustning tas emellertid upp, då det utgör en kontext för förståelsen av arbetstagarnas arbetsmiljö, särskilt under pandemins inledande skede.

Som framgår av uppdraget är arbetsmiljön för arbetstagargrupper i fokus. Det innebär att arbetsgivarperspektivet inte ingår i undersökningen, men det uppmärksammas i viss utsträckning.

1.2 Metod

Enkäten

En enkätundersökning har genomförts bland yrkesgrupper inom omsorgs-, handels- och transportbranschen. Enkäten består av sex teman samt bakgrundsfrågor (se bilaga 3). Utöver den ram som arbetsmiljölagstiftningen utgör vid en undersökning om arbetsmiljö och arbetsvillkor på arbetsplatser, har teman valts utifrån vad som är i fokus för aktuell forskning, däribland: likheter och olikheter mellan att arbeta på plats, hybridform eller på distans [2], arbetsmiljöns betydelse för det fysiska och psykiska välmåendet [3],

hälsosamma arbetsplatser [4], ledarskapets betydelse [5] samt effekterna av covid-19 på arbete [6].

I enkäten ställdes frågor om den individuella upplevelsen och frågor om arbetsplatsen. De svarande har fått ta ställning till ett antal frågor och påståenden. I det senare fallet handlar det om att ta ställning till ett antal svarsalternativ, bland annat att uppge förändringar i ett tillstånd/en relation genom att markera om det ökat, varit oförändrat eller minskat. Alternativet ”oförändrat” är en uttalad referenspunkt till före pandemin. Alternativet ökat eller minskat innebär en outtalad jämförelse med före pandemin. Enkätundersökningen söker svar på frågor om hur det var under pandemin; en avgränsad händelse med en början och ett slut. Det finns alltså implicit ett ”innan” i en undersökning om coronapandemin; den avtecknar sig mot fonden av hur det var före covid-19-virusets spridning i Europa och Sverige. Jämförelser, uttalade eller inte, är oundvikliga eftersom pandemin var någonting helt nytt på arbetsplatser och i övriga samhället.

Enkätfrågor om ett tidigare förlopp blir ett nedslag i tiden, och svar baseras på minnen där det i denna undersökning blir svårt att veta om svaret avser coronapandemins första fas, i mitten eller i slutet, så till vida man inte ställer mer detaljerade frågor om när under perioden som man upplevde till exempel oro för att bli smittad eller hade tillräcklig skyddsutrustning. Det blir dock en relativt komplicerad enkät att fylla i och riskerar därmed ett större bortfall.

Population och urval

Enkätfabriken stod för rekrytering av respondenter, insamling av data inklusive leverans av databas. Undersökningen genomfördes via webbpaneler som tillhandahålls av Cint samt Norstat. Paneldeltagarna som besvarat enkäten via Cint ingår i en panel bestående av cirka 200 000 personer. Rekryteringen till panelerna sker över hela Sverige i åldrarna 15 år och uppåt (i denna undersökning var åldern 18 år eller äldre). Rekryteringsmetoderna är en mix av självrekrytering och slumpmässig rekrytering. Panelen har ett naturligt bortfall, dvs. paneldeltagare som avanmäler sig eller slutar svara, på cirka 20 procent per år. CINT filtrerar kontinuerligt bort inaktiva paneldeltagare (definitionen av en aktiv paneldeltagare är att den ska ha öppnat minst en undersökning de senaste 12 månaderna).

Norstats panel är till stora delar slumpvis rekryterad via telefon, vilket garanterar representativitet hos paneldeltagare och hög kvalitet i insamlade data. Norstat tillämpar ingen självrekrytering. Alla paneldeltagare i dessa webbpaneler får en mindre ersättning.

Målgruppen har varit vuxna personer bosatta i Sverige som arbetat inom någon av följande tre branscher: omsorg, transport och handel. De svarande skulle dessutom uppfylla följande kriterier: ha arbetat 2 år eller längre på sin arbetsplats, inte haft möjlighet att arbeta hemifrån samt haft en daglig kontakt med kollegor eller brukare/resenärer/kunder.

Datainsamling

Enkätundersökningen genomfördes i de båda webbpanelerna mellan den 11 oktober och den 1 november 2022. Totalt fick 26 265 antal personer frågan om att delta i enkätundersökningen och 10 275 antal svar inkom. Efter avslutad undersökningsperiod genomförde Enkätfabriken en första genomgång av svaren där svarande som inte tillhörde målgruppen ($n=5358$) och uppenbart oseriösa svar ($n=1180$) rensades bort (genom analys av bland annat hastighet och avvikelser i svarsmönster). Vidare kontrollerades dubblettsvar ($n=816$) och de svar som registrerades senast och som innehöll minst internt bortfall valdes. Efter denna genomgång kvarstod 2 921 svar.

Analys av data

För att analysera enkätmaterialet beräknades inledningsvis fördelningen av svaren på samtliga frågor uppdelat på bransch, huvudsakligen redovisade i stapeldiagram. Genom Chi2-test analyserades huruvida svaren skiljde sig signifikant åt mellan de tre branscherna (redovisas med p -värde under respektive diagram/tabell). Därefter genomfördes separata analyser (korstabeller med tillhörande signifikansprövning genom Fisher's exact test) för män och kvinnor inom varje bransch. Fisher's exact test valdes i stället för Chi2-test då antalet observationer var för få i vissa celler. I de fall då skillnaden mellan män och kvinnor var signifikant ($p<0,05$) i en eller flera branscher redovisas korstabeller med tillhörande p -värden i bilaga 1 för samtliga branscher.

Slutligen testades även om oro för smitta under pandemin skiljde sig åt beroende på familjetyp. Signifikanta ($p<0,05$) resultat redovisas i korstabeller med tillhörande p -värden i bilaga 1.

Kvalitet i data

Alla enkätundersökningar innehåller mätproblem som mer eller mindre påverkar kvaliteten i resultatet. Ett potentiellt problem i denna studie handlar om hur väl svarandegruppen representerar målgruppen, det vill säga personer som arbetade på sina arbetsplatser under pandemin inom omsorg, transport och handel. Till att börja med är det oklart vilken effekt som användningen av webbpaneler har haft på resultatet. Trots att stora delar av paneldeltagarna har rekryterats slumpvis, går det inte att utesluta att personer som väljer att vara med i webbpanel skiljer sig från personer som, av olika skäl, inte deltar.

I enkätsvaren framgår det att en mycket liten andel av de svarande har tillfällig anställning (9 procent inom omsorgen, 8 procent bland handelsanställda och 7 procent inom transportsektorn) (se bilaga 1, tabell B2). Det skulle kunna indikera att webbpanelen inte är representativ, dels på grund av att panelen framför allt innefattar personer med stabil anknytning till arbetsmarknaden, dels för att vi selekterat ut personer som arbetat 2 år eller längre på sin arbetsplats för att försäkra oss om att de arbetade under pandemiperioden (2019–2021). Det är ju känt att många inom exempelvis äldreomsorgen i vissa regioner är timanställda.

Sensitivitetsanalys

Under analysarbetet upptäcktes att det i svarandegruppen finns personer som uppgett ett yrke som inte överensstämmer med de yrken som ingår i målgruppen. Inom omsorgen finns det till exempel ett antal läkare, tandläkare och många olika typer av sjuksköterskor. Det framgår dock inte om dessa arbetar inom omsorgen eller om de arbetar med sjukvård, en grupp som inte tillhör målgruppen. Dessutom finns det ett antal yrkesgrupper med en oklar branschtillhörighet. Inom såväl handel som transport finns det till exempel personer som arbetar på bensinstationer/bilverkstad (några byter även däck) eller säljer bilar. I svarandegruppen finns det även personer som uppgett yrken som skulle kunna vara inom en specifik bransch men som heter likadant oavsett bransch, såsom olika typer av chefer och administrativ personal. Här går det endast att förlita sig på att de svarande fyllt i rätt bransch.

På grund av svårigheten att sortera ut yrkesgrupper som inte tillhör målgruppen, alternativt angett fel bransch, vilket oundvikligen skulle bli en subjektiv sortering, har inga svar sorterats ut på grund av angivet yrke.

För att undersöka hur stabila resultaten är, givet vilka eventuella yrkesgrupper som inkluderats, har samtliga analyser även genomförts bland en mindre grupp svarande, innehållande endast de yrkesgrupper som tydligt tillhör målgruppen inom respektive bransch (totalt 1 622 personer). Resultaten av denna sensitivitetsanalys visar att resultaten inte ändrar sig mer än marginellt då analyserna baseras på den mer restriktiva svarandegruppen. Det enda undantaget är inom handel där en högre andel i den restriktiva svarandegruppen angav att plexiglas infördes, vilket kan antas vara rimligt då en större andel av de svarande inom handel i den restriktiva svarandegruppen arbetar i butik.

1.3 Begreppsdefinitioner

Handeln delas in i detaljhandel – dvs. handel framför allt inriktad på konsumenter – och grossisthandel. Inom detaljhandeln skiljer man mellan dagligvaruhandel och sällanköpshandel. I denna rapport använder vi genomgående begreppet handeln och avser olika yrkesgrupper, däribland säljare, kassa- och lagerpersonal, inom både detaljhandel och sällanköpshandel.

Omsorgen består av ett flertal verksamheter och bedrivs både i offentlig och privat regi. I denna rapport används begreppet omsorgen respektive omsorgsbranschen om särskilda äldreboenden (SÄBO), insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) och hemtjänst. De yrkesgrupper som arbetar inom SÄBO är framför allt vårdbiträden, undersköterskor och sjuksköterskor. Inom hemtjänsten arbetar framför allt undersköterskor och vårdbiträden. När det gäller LSS ges ett flertal olika stöd (till exempel boendestöd, daglig verksamhet, ledsagarservice, personlig assistans) av olika yrkeskategorier, bland annat omsorgsassistenter och vårdare.

Transportbranschen består likaledes av ett flertal verksamheter som bedrivs i både offentlig och privat regi. I denna rapport används begreppet

transportbranschen respektive transport och avser yrkesgrupper inom kollektivtrafiken – dvs. lok-, spårvagns-, pendeltågs- tunnelbane- och bussförare samt taxiförare (inkluderat sjukresor och färdtjänst) där det förekommer mycket kontakt med människor, men även inom godstransporter.

1.4 Rapportens disposition

I avsnitt 2 redogörs för arbetsmiljölagsstiftningen samt de råd och rekommendationer som gavs av myndigheter och branschorganisationer under pandemins förlopp (i kronologisk ordning, 2020– 2022). I avsnitt 3 redogörs för vad som redan är känt om hur det var att gå till arbetet under pandemin, dvs. i huvudsak de fackliga organisationernas undersökningar och kommunikation med skyddsombud och medlemmar i omsorgs-, handels- och transportarbetarbranschen. I avsnitt 4 presenteras resultaten av den genomförda enkätundersökningen. I avsnitt 5 förs en sammanfattande diskussion där resultaten kommenteras och ses mot bakgrund av vad tidigare forskning och undersökningar visat.

2. Bakgrund

Nedan ges dels en kortfattad redogörelse för arbetsmiljölagen och för denna undersökning relevanta föreskrifter, dels en genomgång av pandemins förlopp utifrån råd och rekommendationer och beslut fattade av myndigheter, regering och riksdag som hade bäring på arbetslivet. Det bör observeras att fokus inte ligger på att granska myndigheter och andra aktörer utan att konstatera ett förlopp.

2.1 Arbetsmiljölagstiftningen

Arbetsmiljölagen (1977:1160) syftar till att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet och att leda till en god arbetsmiljö i övrigt. Lagen, som är en ramlag, omfattar alla former av arbete oavsett var det utförs och vem som är arbetsgivare. Lagen anger att arbetsmiljön ska vara tillfredsställande med hänsyn till arbetets natur samt den sociala och tekniska utvecklingen i samhället. Arbetsförhållandena ska anpassas till arbetstagarens fysiska och psykiska förutsättningar. Ämnen som kan föranleda ohälsa eller olycksfall får användas endast under förhållanden som ger betryggande säkerhet. Om betryggande skydd mot ohälsa eller olycksfall inte kan nås på annat sätt ska personlig skyddsutrustning användas och denna ska tillhandahållas genom arbetsgivarens försorg. Arbetsgivaren ska vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall. Allt sådant som kan leda till ohälsa eller olycksfall ska ändras eller ersättas så att risken för ohälsa eller olycksfall undanröjs. Arbetsgivaren ska vidare se till att arbetstagaren får god kännedom om de förhållanden under vilka arbetet bedrivs, och att arbetstagaren upplyses om de risker som kan vara förbundna med arbetet. Arbetsgivaren ska också förvissa sig om att arbetstagaren har den utbildning som behövs. Arbetsgivaren ska se till att endast arbetstagare som har fått tillräckliga instruktioner får tillträde till områden där det finns en påtaglig risk för ohälsa eller olycksfall [7, kap. 2–3].

Om ett skyddsombud anser att åtgärder behöver vidtas för att uppnå en tillfredsställande arbetsmiljö, ska skyddsombudet vända sig till arbetsgivaren och begära sådana åtgärder (med stöd av arbetsmiljölagen 6 kap 6a§, en så kallad 6:6-anmälan).

Skyddsombudet kan också begära att en viss undersökning ska göras för kontroll av förhållandena inom skyddsområdet. Arbetsgivaren ska genast lämna skyddsombudet en skriftlig bekräftelse på att arbetsgivaren mottagit begäran och utan dröjsmål lämna besked i frågan. Om arbetsgivaren inte svarar inom skälig tid ska Arbetsmiljöverket, efter framställan av skyddsombudet, pröva om föreläggande eller förbud ska meddelas. I det fall ett visst arbete innebär omedelbar och allvarlig fara för arbetstagares liv eller hälsa och rättelse inte omedelbart kan uppnås genom att skyddsombudet vänder sig till arbetsgivaren,

kan skyddsombudet bestämma att arbetet ska avbrytas i avvaktan på ställningstagande av Arbetsmiljöverket, så kallat skyddsombudsstopp [7, kap. 6–7].

Arbetsmiljölagen (1977:1160) kompletteras med Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd. Det finns ett flertal föreskrifter som rör specifika arbeten, användning av maskiner eller arbetsplatser. Av relevans i denna studie är föreskrifter om användning av personlig skyddsutrustning (AFS 2001:3) som definierar personlig skyddsutrustning, riskbedömning och val av utrustning samt användning av skyddsutrustning.¹ I Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd om smittrisker återfinns detaljerade krav på personlig skyddsutrustning (AFS 2018:4), bland annat att personlig skyddsutrustning ska användas om det finns risk för att arbetstagaren utsätts för kroppsvätskor och vid risk för allvarlig luftburen smitta. Val av skyddsutrustning beror bland annat på hur viruset kan smitta, vilka konsekvenserna kan bli för arbetstagaren vid smitta av viruset, vilka arbetsmoment som ska utföras och under hur lång tid arbetstagaren riskerar att utsättas för viruset.

I EU-förordningen om personlig skyddsutrustning anges att importören och distributören ska se till att tillverkare från tredjeland har utfört lämplig bedömning av överensstämmelse samt försett den personliga skyddsutrustningen med CE-märkning, bruksanvisning och nödvändig information för att en produkt ska få tillhandahållas på den inre marknaden [8, punkt 8–15].

Det finns också föreskrifter som gäller alla arbetsplatser och är centrala för att uppfylla arbetsmiljölagen. Föreskrifter för systematiskt arbetsmiljöarbete (AFS 2001:1) specificerar hur detta arbete bedrivs (undersökning, genomförande och uppföljning av verksamheten för att förebygga olyckor och ohälsa). Föreskrifter om organisatorisk och social arbetsmiljö (AFS 2015:4) reglerar hur kunskapskrav, mål, arbetsbelastning, arbetstid och hur kränkande särbehandling ska hanteras.

2.2 Pandemins förlopp ur arbetslivsperspektiv

Enligt ansvarsprincipen ligger ansvaret för olika delar på respektive myndighet även under en kris som till exempel en pandemi utgör. Folkhälsomyndigheten har ett flertal ansvarsområden, däribland att på nationell nivå samordna pandemiberedskapen, att samordna framtagandet av vaccinationsstrategi och att övervaka pandemins utveckling. Socialstyrelsen, Läkemedelsverket, Sveriges kommuner och regioner (SKR), Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), Arbetsmiljöverket, länsstyrelser, regioner, smittskyddsläkare och kommuner har likaledes ansvarsområden och roller i en pandemi [9, se tabell 1]. På internationell nivå är Folkhälsomyndigheten i Sverige ansvarig för att samordna beredskapen mot allvarliga hälsohot enligt det så kallade internationella

¹ Föreskrifterna är baserade på det s.k. tredje särdirektivet (89/656/EEG) som innehåller krav för arbetstagares användning av personlig skyddsutrustning i arbetslivet.

hälsoreglementet. Alla länder som omfattas av reglementet är skyldiga att bedöma den nationella förmågan och resurser för övervakning och respons.²

Reglementet är i svensk lagstiftning implementerad genom lag (2006:1570) om skydd mot internationella hot mot människors hälsa [9, s. 7 f].

Om man vill återge pandemins förlopp, och undersöka olika förutsättningar i samhället under pandemin, som till exempel arbetslivet, är man hårt bunden av "klocktiden". Pandemin breder ut sig, utvecklar sig i olika hastighet på olika platser, når en punkt där den minskar för att sedan åter växa i styrka. Folkhälsomyndighetens interaktiva tidslinje, dag för dag, vecka för vecka har gått igenom, och kompletterats med andra ansvariga myndigheters information och rapporter [10].

Utbrottets början

Efter formell begäran från Folkhälsomyndigheten beslutar regeringen den 1 februari 2020 att det nya coronaviruset ska klassas som en allmänfarlig och samhällsfarlig sjukdom. Socialstyrelsen skickar ut en begäran om lägesbild med anledning av covid-19 till Sveriges regioner den 27 februari 2020. I början av mars sammanträder den nationella pandemigruppen för att diskutera samordning av beredskap, planering och hantering av sjukdomen covid-19.³

Den 9 mars lämnar Socialstyrelsen en uppdaterad nationell lägesrapport med fokus på sjukvårdens kapacitet och behov med anledning av händelsen covid-19. Av rapporten framgår att Socialstyrelsen deltagit i samverkanskonferenser med Folkhälsomyndigheten, MSB, SKR, Läkemedelsverket och Arbetsmiljöverket angående bristsituationer och uppkomna arbetsmiljöproblem. Vidare framgår att regionerna bekräftat den insamlade lägesbilden med två tillägg, varav det ena var att risken för brist av viss skyddsutrustning hade förstärkts [11].

Den 10 mars höjer Folkhälsomyndigheten risknivån till mycket hög risk för samhällsspridning då myndigheten ser tecken på att covid-19 har börjat spridas i Region Stockholm och i Västra Götalandsregionen. Myndigheten uppmanar alla med symtom på en luftvägsinfektion, även lindriga, att avstå från att träffa andra människor.

Läget innebär att det är viktigt att var och en med symtom, även milda begränsar sociala kontakter där smitta riskerar att överföras. Det gäller både i arbetslivet och i privatlivet och kan bidra till att minska spridningens omfattning. Särskilt viktigt är att de som arbetar inom äldreomsorg och vård av äldre inte går till jobbet om de får symtom på luftvägsinfektion. Anhöriga bör också undvika onödiga besök på sjukhus och äldreboenden, och aldrig göra ett besök om man har luftvägssymtom [12].

2 Det internationella hälsoreglementet är ett legalt bindande ramverk för WHO:s medlemsländer. Syftet med reglementet är att så tidigt som möjligt upptäcka och begränsa spridningen av smittsamma sjukdomar och ämnen som kan utgöra ett hot mot människors hälsa. Inom EU samverkar även medlemsstaterna för att motverka gränsöverskridande hälsohot enligt Europaparlamentet och rådets beslut om allvarliga gränsöverskridande hot mot människors hälsa (1082/2013/EU).

3 I gruppen ingår Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Läkemedelsverket, Arbetsmiljöverket och Sveriges Kommuner och Regioner.

WHO meddelar den 11 mars att covid-19 är en pandemi och det första dödsfallet med covid-19 rapporteras i Sverige.

Den 13 mars går arbetet med att bromsa spridningen av covid-19 i samhället in i en ny fas. Fokus ligger på att fördröja smittspridning i befolkningen vilket innebär att alla som är sjuka i förkylning eller har influensaliknande symtom ska vara hemma för att inte riskera att sprida smitta vidare till andra [13].

Socialstyrelsen får i uppdrag att säkra tillgången på skyddsutrustning till regioner och kommuner genom att vid behov skyndsamt köpa skyddsutrustning. Myndigheten ska på nationell nivå svara för fördelning och, om det behövs, omfördela mellan huvudmännen [14].

I enlighet med förslag i prop. 2019/20:132 beslutar riksdagen om åtgärder för att dämpa effekterna av det nya coronaviruset för företag och samhällsekonomin, bland annat ett nytt system för stöd vid korttidsarbete [15]. Systemet innebär att anställda går ner i arbetstid under en period (permittering) samtidigt som staten går in och ger ekonomiskt stöd till arbetsgivaren. Systemet tillämpas från och med den 16 mars 2020.

Den 1 april träder nya allmänna råd om allas ansvar för att förhindra smittspridning i kraft i syfte att framför allt skydda riskgrupper och äldre. Råden är generella rekommendationer om hur smittskyddslagen kan tillämpas, och beskriver hur man kan göra för att undvika smittspridning:

Var och en har ett ansvar för att förhindra spridning, man bör undvika större sammanhang där flera personer träffas och hålla avstånd till varandra.

Personer över 70 år och de som tillhör andra riskgrupper bör begränsa sina fysiskt nära kontakter med andra och helt undvika att åka med kollektivtrafik och andra allmänna färdmedel och även undvika att handla i butiker som apotek och matvarubutiker eller vistas på andra platser där människor samlas [16].

Regeringens beslut om besöksförbud på samtliga av landets äldreboenden träder likaledes i kraft den 1 april [17].

Arbetsmiljöverket får i början av april i uppdrag att bidra till ökad tillgång på skyddsutrustning genom att utfärda tillfälliga tillstånd till aktörer att tillhandahålla personlig skyddsutrustning som saknar CE-märkning, det så kallade snabbspåret.⁴

Lugnare sommar och en andra våg

Den 1 juli 2020 träder en ny förordning om viss sjukpenning och smittbärarpenning med anledning av covid-19 i kraft. Folkhälsomyndigheten

4 Uppdraget gavs mot bakgrund av Europeiska kommissionens rekommendation (EU) 2020/403 den 13 mars 2020. Marknadskontrollmyndigheter kan godkänna icke CE-märkt skyddsutrustning för användning inom vård och omsorg under en avgränsad tidsperiod i syfte att säkra tillgången på personlig skyddsutrustning.

rekommenderar att vissa riskgrupper behöver avstå från förvärvsarbete utanför hemmet tills vidare på grund av särskilt hög risk för att bli allvarligt sjuk i covid-19 [18].

Arbetsmiljöverket informerar den 8 juli om att det finns tillräckligt med CE-märkt personlig skyddsutrustning och att det endast ska vara tillåtet att använda sådan utrustning, alternativt ha tillfälligt anstånd från myndigheten [19].

Folkhälsomyndigheten rekommenderar den 30 juli 2020 att så många som möjligt fortsätter att arbeta hemifrån. ”Många personer har inte möjlighet att arbeta hemifrån, till exempel de som arbetar i servicesektorn och inom vård och omsorg. För att dessa ska kunna ta sig så säkert som möjligt till och från arbetet är det viktigt att försöka undvika trängsel.”[20]

Nya rekommendationer den 1 oktober 2020 innebär att personer som bor tillsammans med någon som konstaterats vara smittad av covid-19, ska betraktas som möjliga sjukdomsfall och som oftast omfattas av förhållningsregler. Reglerna kan till exempel innebära att man inte får gå till arbetet [21].

I slutet av november 2020 uppmanas alla inför julhandeln att begränsa antalet inköp i butiker, att undvika att handla i grupp och vid tidpunkter då många vistas i affärerna samt att följa butikernas och utlämningsställets råd och anvisningar [22].

Från mitten av december 2020 gäller skärpta nationella föreskrifter och allmänna råd om allas ansvar att förhindra smitta av covid-19. Folkhälsomyndigheten betonar att alla i samhället, både individer och verksamhetsansvariga, har en skyldighet att vidta åtgärder för att förhindra smittspridning. Uppmaningarna gäller att begränsa umgänget till en mindre krets, att resa säkert och att alla bär ett ansvar för att skydda personer i riskgrupper från smitta [23].

Riksdagen fattar beslut om en ny och tillfällig lag om särskilda begränsningar för att förhindra spridning av sjukdomen covid-19, den så kallade pandemilagen. Genom föreskrifter och beslut ska det kunna vidtas åtgärder för att motverka trängsel eller på annat sätt förhindra smittspridning [24]. Lagen börjar gälla den 10 januari 2021.

Från och med den 7 januari 2021 rekommenderar Folkhälsomyndigheten munskydd i kollektivtrafiken under rusningstrafik. Personer från gymnasieåldern och äldre som reser med kollektivtrafik, där det inte går att hålla avstånd genom att boka plats, rekommenderas att bära munskydd under de tider på vardagar då många människor vanligtvis reser. Rekommendationen gäller i hela landet [25].

I slutet av februari 2021 konstaterar Folkhälsomyndigheten att antalet fall av covid-19 ökar. Arbetsplatser och hemmet är fortsatt de miljöer där den mesta smittspridningen sker [26].

I slutet av april 2021 anger Folkhälsomyndigheten att LSS-personal och annan vårdpersonal ska erbjudas vaccin inom fas två om de på daglig basis deltar i omvårdnad eller motsvarande grad av tät, långvarig kontakt med personer med hög risk att utveckla allvarlig sjukdom [27].

I juni förlängs de allmänna råden om allas ansvar att förhindra smittspridningen av covid-19 till och med den 30 september. Folkhälsomyndigheten anger att det är fortsatt viktigt att alla gör anpassningar i sin vardag för att minska risken för smittspridning. Samma sak gäller för verksamheter. Enligt de allmänna råden bör individer bland annat stanna hemma vid symtom på covid-19, begränsa nya nära kontakter, arbeta hemifrån så ofta det är möjligt samt hålla avstånd till andra och undvika miljöer med trängsel. Alla verksamheter i Sverige ska samtidigt säkerställa att de vidtar lämpliga åtgärder för att undvika smittspridning av covid-19. Det är särskilt viktigt att ta hänsyn till personer i riskgrupper [28].

God vaccinationstäckning och minskad smittspridning

I juni 2021 följer IVO upp effekter av de åtgärder som kommuner och regioner meddelat myndigheten att de ska genomföra. I IVO:s kontakter med verksamheter och huvudmän noterar myndigheten att åtgärder genomförs, bland annat fler utbildningar för medarbetarna [29].

Folkhälsomyndigheten uppdaterar råden till individer samt vägledningen för smittspårning och provtagning den 1 november 2021. Både vaccinerade och ovaccinerade rekommenderas fortfarande att stanna hemma vid symtom på luftvägsinfektion. Det är fortfarande viktigt att vara uppmärksam på nyttillkomna symtom som exempelvis hosta, snuva, halsont, feber och sjukdomskänsla. Ovaccinerade ska som tidigare testa sig för covid-19 när de får symtom. Nytt är att vaccinerade behöver ta reda på om de ingår i någon av de grupper som ska testas. Myndigheten anger att med de nya rekommendationerna koncentreras testningen till miljöer, grupper och situationer där det är sannolikt att smittan sprids eller får allvarliga konsekvenser [30].

På grund av ökad smittspridning uppdaterar Folkhälsomyndigheten i slutet av november 2021 vägledningen för smittspårning. Alla som delar hushåll med en person som har covid-19 ska stanna hemma i sju dagar och dessutom testa sig för covid-19. Det gäller både vaccinerade och ovaccinerade, oavsett om man har symtom eller inte [31].

Den nya virusvarianten av SARS-CoV-2, omikron, konstateras även i Sverige i slutet av november 2021. Scenarier i slutet av december tyder på en ökad smittspridning som kan bli omfattande i mitten av januari 2022. Flera tillfälliga åtgärder vidtas för att bromsa smittspridningen. Bland annat rekommenderas alla att arbeta hemifrån i den mån som arbetet tillåter [32].

Den 20 januari 2022 ändras förhållningsreglerna om att stanna hemma från arbete eller skola när man själv eller någon i hushållet är sjuk. Tiden för att

stanna hemma från arbete och skola när någon är sjuk i hushållet kortas till fem dagar, räknat från det att personen i hushållet fick symtom i syfte att minska frånvaron av personal i många verksamheter när spridningen av covid-19 är mycket hög [33].

Den 9 februari 2022 går hanteringen av pandemin in i en ny fas, tack vare hög immunitet i befolkningen och tack vare att virusvarianten omikron mer sällan leder till allvarlig sjukdom. Rekommendationer till allmänheten om att vaccinera sig, stanna hemma om man är sjuk kvarstår [34].

Den 1 april 2022 klassas covid-19 inte längre som en allmänfarlig och samhällsfarlig sjukdom. Covid-19 är dock fortsatt anmälningspliktig, och sjukdomen ska även fortsatt smittspåras i verksamheter som vårdar eller har omsorg om personer med en hög risk att bli allvarligt sjuka i covid-19 [35].

2.2.1 Råd och rekommendationer till arbetsgivare

Nedan redovisas de råd och rekommendationer som gavs allt eftersom pandemin utvecklade sig och som gällde arbetsgivare generellt samt specifikt arbetsgivare inom omsorgen, handeln och transportbranschen.

Majoriteten av råd och rekommendationer och andra åtgärder gäller omsorgen, framför allt SÄBO, vilket inte är överraskande, dels med tanke på att på SÄBO återfinns den allra sköraste gruppen i samhället som behöver mest skydd, dels med tanke på den faktiska smittspridning som skedde där i pandemins första våg. Råd och rekommendationer till arbetsgivare inom handeln förekommer i mindre grad. Utmärkande för dessa är de förändringar som sker allt eftersom smittspridningen ökar respektive minskar ute i samhället. Till arbetsgivare inom kollektivtrafik och särskild persontrafik förekommer inte så många specifika råd och rekommendationer, och de som gavs formulerades lika mycket till resenärer (undvik att resa).

Den 10 mars 2020 gör Folkhälsomyndigheten bedömningen att det är särskilt viktigt är att de som arbetar inom äldreomsorg och vård av äldre inte går till jobbet om de får symtom på luftvägsinfektion. Myndigheten rekommenderar den 13 mars provtagning av personal som arbetar med sjukvård och omsorg av äldre och som insjuknar med feber eller luftvägssymtom där diagnostik för covid-19 kan vara av relevans [36].

Den 16 mars meddelar Folkhälsomyndigheten att i Sverige har drygt 1 000 fall av sjukdomen rapporterats och att det finns tecken på spridning i samhället. Det enskilt viktigaste är fortsatt att den som är sjuk alltid ska stanna hemma. De arbetsgivare som har möjlighet att låta anställda arbeta hemifrån kan överväga att rekommendera detta. Det skulle kunna ha en viss dämpande effekt på spridningen – och därmed avlasta sjukvården – i synnerhet i Stockholmsregionen [37].

Den 30 mars uppdateras rekommendationerna för hur skyddsåtgärder och hygienrutiner ska tillämpas i hälso- och sjukvården och inom äldreomsorgen.

De kompletterar gällande föreskrifter och ger ett underlag för lokalt utarbetade riktlinjer. Det anges att:

- Varje verksamhet ska bedöma risken i den aktuella vårdssituationen, vilket görs av arbetsgivaren i samråd med personalen.
- Lokal utbildning och dialog är av största vikt.
- Det är viktigt med de rutiner som sedan länge finns för att förhindra spridning genom dropp- och kontaktsmitta inom hälso- och sjukvård och omsorg. Särskild försiktighet krävs när patienten hostar, nyser eller kräks. Covid-19 smittar från person till person genom dropp- och kontaktsmitta samt vid nära kontakt mellan personer. Risken för dropp- och kontaktsmitta minimeras genom basala hygienrutiner, korrekt använd skyddsutrustning och adekvata städrutiner [38].

Den 1 april 2020 träder nya allmänna råd om allas ansvar att förhindra smittspridning i kraft. Arbetsgivare bör se till att personal och eventuella besökare håller avstånd. Arbetsgivare bör se till att anställda arbetar hemifrån om det är möjligt, samt se till att anställda undviker onödiga resor.

- För arbetsgivare inom handeln gäller att butiker, köpcentrum och gallerior bör begränsa antalet kunder som vistas i lokalen samtidigt. Arbetsgivare bör också ta fram alternativa lösningar till kassaköer eller anvisa hur långt kunderna kan stå mellan varandra. Vidare bör arbetsgivare se till att personal och eventuella besökare håller avstånd.
- För arbetsgivare inom kollektivtrafiken gäller att antalet resenärer i kollektivtrafik och allmänna färdmedel bör begränsas, och antalet turer anpassas så att trängsel kan undvikas [39].

Den 7 maj 2020 redovisar Folkhälsomyndigheten en sammanställning över de viktigaste insatserna för att skydda de äldre från att bli smittade av personalen i omsorgen:

- Verksamhetsansvariga ska se till att personal stannar hemma vid minsta symtom på sjukdom, att det finns god tillgänglighet till testning, att personal håller avstånd till varandra och att arbetet organiseras så att varje anställd bara tar hand om ett begränsat antal personer.
- Varje verksamhet ska följa de basala hygienrutiner som Socialstyrelsen föreskriver.
- Personal behöver både kunskap och materiel för att inte riskera att sprida smitta. Det är obligatoriskt att följa gällande lagstiftning om hygien inom vård och omsorg.
- Det tycks finnas ett visst stöd för att munskydd eller visir kan ha en viss skyddande effekt, när dessa används som ett sista tillägg utöver övriga och grundläggande åtgärder som har väldokumenterat god effekt för att hindra smittspridning. All utrustning ska användas på ett korrekt sätt så att den inte riskerar att göra mer skada än nytta [40].

I mitten av maj 2020 publicerar Socialstyrelsen ”Stöd i arbetet med basala hygienrutiner” som riktar sig till verksamhetsansvarig eller arbetsledare inom äldreomsorgen, hemtjänsten eller en LSS- verksamhet. Socialstyrelsen anger att med stöd av materialet kan verksamhetsansvarig tillsammans med personalen gå igenom de basala hygienrutinerna (hur man ska vara klädd, när det behövs skyddsutrustning, god handhygien med mera), och reflektera kring hur och när man ska använda rutinerna i verksamheten samt varför det är viktigt att de alltid efterlevs [41].

Folkhälsomyndigheten publicerar en rapport den 12 juni med goda exempel för att minska smittspridningen av covid-19 på särskilda boenden för äldre (SÄBO) som riktar sig till verksamhetschefer med flera inom socialtjänst och kommunal hälso- och sjukvård, bland annat följande:

- organisera samverkan mellan olika aktörer för informationsdelning och för att säkerställa tillgången till skyddsutrustning eller annat nödvändigt material
- säkerställa en tillräcklig grundbemanning och bemöta personalens frågor och oro, för att få en god psykosocial arbetsmiljö
- se till att personalen får utbildning, bland annat i basala hygienrutiner och att använda skyddsutrustning
- informera personal
- hålla en fysisk distans i verksamheten (mellan de boende, mellan personalen, mellan personalen och de boende) [42].

Folkhälsomyndigheten rekommenderar den 30 juli 2020 att så många som möjligt fortsätter att arbeta hemifrån med hänvisning till att det är viktigt att undvika trängsel så att de som arbetar i servicesektorn och inom vård och omsorg ska kunna ta sig så säkert som möjligt till och från arbetet [43].

Med anledning av att besöksförbudet inom äldreomsorgen upphör att gälla den 1 oktober 2020 har Folkhälsomyndigheten tagit fram stöd till verksamheterna hur man kan bidra till att minimera smittspridning. Myndigheten betonar att det är viktigt att följa boendets besöksrutiner och ha dialog med personalen för att underlätta planeringen [44].

Inför julhandeln uppmanas besökare och näringsidkare att motverka smittspridning av covid-19. Folkhälsomyndigheten anför att verksamheter och butiker har ett ansvar att ta fram olika åtgärder för att motverka trängsel. Folkhälsomyndigheten informerar att Svensk Handel har tagit fram information om hur butiker och andra verksamheter kan vidta olika åtgärder för att motverka trängsel (med länk till webbsida) [45].

Folkhälsomyndigheten reviderar sina allmänna råd som riktar sig till verksamheter: Från och med den 23 december 2020 får butiker, köpcentrum och träningsanläggningar bestämma om ett maxantal personer som får vistas i lokalerna samtidigt [46].

I januari 2021 beslutar Folkhälsomyndigheten om föreskrifter som ansluter till pandemilagen.

Butiker, gym, idrottsanläggningar och köpcentrum får nya förhållningsregler.

Den som bedriver en sådan verksamhet blir bland annat skyldig att beräkna maxantalet besökare eller kunder som får vistas i lokalerna samtidigt, samt se till att antalet inte överskrids. Beräkningen görs utifrån att alla besökare ska kunna ha 10 kvadratmeter till sitt förfogande. Dessutom måste verksamheterna tydligt ange vid alla entréer hur många besökare som får vistas i lokalerna samtidigt.[47]

Verksamheter som bryter mot reglerna riskerar vite och i sista hand stängning [47].

Folkhälsomyndigheten rekommenderar från och med den 7 januari 2021 munskydd i kollektivtrafiken under rusningstrafik. Myndigheten anger att det i första hand är var och ens ansvar att ha med sig eget munskydd, helst av god kvalitet (CE-märkt), men rekommenderar de företag som bedriver kollektivtrafik att tillhandahålla munskydd till de resenärer som inte haft möjlighet att ha med sig eget. Företagen uppmanas också att informera resenärerna om att och hur munskydd bör bäras. De rekommenderas också att planera för hur avfallet ska tas omhand [25].

Den 2 mars 2021 uppdateras rekommendationerna för smittspårning på arbetsplatser där det inte är praktiskt möjligt för personalen att arbeta hemifrån. Vid ett bekräftat fall av covid-19 bör även nära kontakter på arbetsplatsen testas, även om dessa personer är symtomfria. Om ett fall av covid-19 upptäcks där ska de nära kontakterna kartläggas genom smittspårning. De ska också som tidigare stanna hemma vid minsta symtom [48].⁵

I slutet av april 2021 förtydligar Folkhälsomyndigheten vilken personal inom vård och omsorg som bör prioriteras för att få vaccin i fas två: LSS-personal och annan vårdpersonal ska erbjudas vaccin inom fas två om de på daglig basis deltar i omvårdnad eller motsvarande grad av tät, långvarig kontakt med personer med hög risk att utveckla allvarlig sjukdom [49].

I början av april 2021 beslutar Folkhälsomyndigheten att förlänga restriktionerna för serveringsställen och handeln till och med den 2 maj med anledning av den höga smittspridningen. Butiker, gallerior och köpcentrum behöver också vidta lämpliga åtgärder för att besökare ska komma en och en utan sällskap med någon annan person [50].

De skärpta restriktionerna för handelsplatser och serveringsställen föreslås förlängas till och med den 31 maj. Det innebär bland annat att maxtaket på 500 besökare ligger kvar i handeln, med flera [51].

5 Folkhälsomyndigheten hänvisar till HSLF-FS 2020:12 samt till Arbetsmiljöverkets information om förebyggande åtgärder som arbetsgivare ska vidta för att undvika utbrott av smitta på en arbetsplats.

Folkhälsomyndigheten rapporterar att antalet smittade personer och vårdade för covid-19 fortsatt att minska sedan genomförda anpassningar av restriktionerna den 1 juli. Folkhälsomyndighetens sammantagna bedömning är att det är möjligt med ytterligare anpassningar av restriktionerna från och med den 15 juli. Alla verksamheter i Sverige ska fortsatt vidta lämpliga åtgärder för att undvika smittspridning av covid-19. Det är fortsatt särskilt viktigt att ta hänsyn till personer i riskgrupper. Den kvadratmeterbegränsning som styr hur många personer som samtidigt får vistas på en viss plats, till exempel en butik, tas bort. Verksamheterna måste fortfarande vidta åtgärder för att undvika trängsel, och sällskap ska ha möjlighet att hålla avstånd till varandra. Ansvar för att detta följs ligger både hos verksamheten och den enskilde individen [52].

Eftersom alltför många fortfarande saknar skydd mot covid-19 genom vaccination kompletterar Folkhälsomyndigheten tidigare åtgärder med rekommendationer från och med den 8 december. Folkhälsomyndigheten rekommenderar arbetsgivare att underlätta för anställda att vaccinera sig samt informera om vikten av att stanna hemma när man får symtom. Vidare att göra det möjligt för anställda att hålla avstånd till varandra till exempel på möten, i fikarum och omklädningsrum samt att undvika större samlingar inomhus med många deltagare [53].

Nya föreskrifter om resor träder i kraft den 28 december 2021 som innebär att den som bedriver eller organiserar kollektivtrafik med buss eller tåg med en linjesträckning som överstiger 150 kilometer ska så långt det är möjligt säkerställa att varje passagerare har tillgång till en sittplats eller motsvarande sovplats. Verksamheten ska säkerställa att personalen får adekvat information om hygienåtgärder för att förhindra smitta [54].

För att minska frånvaron av personal i många verksamheter när spridningen av covid-19 är mycket hög ändras i slutet av januari 2022 förhållningsreglerna när man själv eller någon i hushållet är sjuk. Tiden för att stanna hemma från arbete kortas till fem dagar, räknat från det att personen i hushållet fått symtom [55].

Information om covid-19 till arbetsgivare och anställda

Arbetsmiljöverket har på sin webbplats samlat information om covid-19 [56], information om riskbedömningar i verksamheten [57] samt anmälan av allvarliga tillbud med anledning av exponering av coronaviruset [58]. Folkhälsomyndigheten har samlat pandemiinformation till arbetsgivare och skolor [59]. En webbsida vänder sig särskilt till vård och omsorg [60]. Socialstyrelsen har lagt upp information och kunskapsstöd till personal inom vård och omsorg med anledning av covid-19 [61].

2.2.2 Fackliga och branschorganisationers rekommendationer och åtgärder

Ett flertal fackföreningar och branschorganisationer går ut med egna, specifika rekommendationer baserade på myndigheternas rekommendationer. Svensk

Dagligvaruhandel⁶ samlar i mars 2020 branschens livsmedelssäkerhetsråd och formulerar gemensamma rutiner för landets livsmedelsbutiker. Den 2 april publiceras ”Kompletterande rutiner med anledning av Covid 19” version 0.5 på organisationens webbplats (svenskdagligvaruhandel.se/pressrum/).⁷ Rutinerna rör utökad städning, hur man hanterar smittad besökare eller medarbetare, åtgärder för att minska köbildning med mera. Svensk Handel⁸ publicerar liksom i början av april 2020 gemensamma riktlinjer för hur man kan minska trängseln i butikerna [62]. En för dagligvaruhandeln gemensam annons- och informationskampanj genomförs inför sommaren 2020 till svenska konsumenter med förhoppning att man fortsätter att agera på ett sätt så att trängsel inte uppstår.⁹

I slutet av mars 2020 rapporterar tidningen Handelsnytt att pandemin slår olika på arbetsplatser vad gäller arbetsbelastning, några anställda drunknar i jobb medan andra hotas av uppsägning. Riktlinjer från Handelsanställdas förbund och Svensk Handel innebär att anställda flyttas dit jobben finns, både inom företaget och mellan olika företag. Den som lånas ut behåller sina anställningsvillkor. För att underlätta arbetet startas en intern bemanningspool och Svensk Handel öppnar en förmedlingstjänst som medlemsföretag kan vända sig till för att få hjälp med att låna eller låna ut anställda. Företagen får sedan träffa avtal sinsemellan. Handelsanställdas förbund menar att det är en insats som kan avlasta för dem som har en otroligt hård arbetsbelastning, på grund av sjukfrånvaro men också på grund av riktigt hårt kundtryck, och som samtidigt kan stötta de verksamheter som står utan kunder och kanske inte har möjlighet att behålla personalen [63].

När det gäller personlig skyddsutrustning framgår det i ett reportage inför julhandeln 2020 att Svensk Handel inte rekommenderar munskydd. Svensk Handel anser att företagen i första hand ska ta till åtgärder som motverkar trängsel och informera tydligt om att hålla avstånd. Svensk Handel har bland annat tagit fram ett talmanus som anställda kan använda för att prata med dem som inte håller tillräckligt avstånd. Enligt Svensk Handel är det inte så vanligt att arbetsgivare förser anställda med munskydd och visir [64].

Med anledning av att Folkhälsomyndigheten höjt risken för smitta till mycket hög risk för samhällsspridning rekommenderar Svenska Taxiförbundet den 11 mars 2020 att taxiförare inte ska köra kunder som är smittade med coronavirus samt att köruppdrag till och från sjukvårdsinrättningar med smittade patienter ska undvikas med hänsyn till förarnas hälsa, säkerhet och taxis viktiga samhällsfunktion [65].

Den 20 mars publicerar Svenska Taxiförbundet rekommendationer med anledning av pandemin. Svenska Taxiförbundet anger ett antal åtgärder som

6 Medlemsföretagen i Svensk Dagligvaruhandel är ICA, Lidl, Coop, City gross, IKEA, Axfood och Livsmedelshandlarna.

7 Återfinns på svenskdagligvaruhandel.se/pressrum, under fliken Pressmeddelanden.

8 Svensk Handel är en bransch- och arbetsgivarorganisation för små och stora företag inom parti-, detalj- och e-handeln och har drygt 9 000 medlemsföretag, se: svenskhandel.se

9 Återfinns på svenskdagligvaruhandel.se/pressrum, under fliken Pressmeddelanden.

taxiföretag kan vidta för att skydda företaget samt medarbetare och resenärer som arbetar och reser med taxi, däribland att hålla fordon rena, se till att förare är informerade om vikten av att tvätta händerna, att anställda med symtom följer myndigheters rekommendationer och stannar hemma så länge de känner sig sjuka och väntar minst två dygn efter att ha blivit friska innan de går tillbaka till jobbet. ”Äldre människor har större risk att bli svårt sjuka. Det är därför särskilt viktigt att den som kör färdtjänst inte arbetar med några symtom” [66].

Tillsammans med Sophiahemmetts högskola tar taxibranschen fram en webbutbildning för taxiförare. Webbutbildningen blir tillgänglig i mitten av juni 2020 och innehåller undervisning om virus, bakterier, smittspridning och smittvägar varvat med information om bland annat bemötande, hygienrutiner samt rengöringsrutiner och hur detta praktiskt kan tillämpas i det dagliga arbetet inom taxibranschen [67]. Utbildningen kom också som podd i januari 2021 [68]. Taxiförbundet framhåller att utbildningen ger kunskaper som kommer väl till pass för taxiföretag som kör färdtjänst, sjuktransport och skolskjuts, man rekommenderar samtliga förare att ta del av utbildningen [69].

Den 10 december 2021 kommer Svenska Taxiförbundet med rekommendationer till sina medlemmar med anledning av Folkhälsomyndighetens rekommendation från och med den 8 december om att använda munskydd i kollektivtrafiken då trängsel inte kan undvikas:

- Avrådan mot passagerare i framsäte, med undantag för medicinska skäl. Om passagerare sitter i framsätet bör både förare och passagerare ha munskydd, då risk för trängsel uppstår.
- Skyddsbarriär mellan fram- och baksäte.
- Tillgänglighet till handsprit både för chaufför och passagerare.
- Vid symtom som halsont, snuva, feber, hosta eller sjukdomskänsla bör resenärer inte resa med taxi [70].

Även ideella organisationer på arbetslivsområdet såg till att informera och ge råd. Prevent – en ideell organisation som arbetar för att underlätta för arbetsplatser att skapa en god arbetsmiljö och ägs av Svenskt Näringsliv, Landsorganisationen i Sverige (LO) och Förhandlings- och samverkansrådet (PTK) gemensamt – lade upp en särskild sida med information om corona och skyddsutrustning, med checklistor, tips och länkar till Arbetsmiljöverket och Socialstyrelsen [71]. Sunt Arbetsliv – en ideell förening som drivs gemensamt av de fackliga organisationerna och arbetsgivarorganisationerna Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) och Sobona – gick ut med tips på arbetsmiljöarbete i coronatider [72].

3. Fortlöpande rapportering från arbetsplatser under pandemin

Coronapandemin är unik som studieobjekt så till vida att man måste undersöka ett förlopp på minst två år och som innebar att samhället ställdes inför helt nya situationer. Pandemin genomgick vissa faser: en kris, följt av lugnare perioder med mindre smittspridning och en förhoppning om att allt är över tills smittan återigen ökade. Den med tiden ökande kunskapsmassan, tillgången till skyddsutrustning och sist men inte minst vaccination innebar att läget förändrades mycket under dessa två år. I detta avsnitt redogörs för den rapportering och de undersökningar om medlemmarnas arbetsmiljö som de fackliga organisationerna Kommunal, Handelsanställdas förbund samt Transportarbetarförbundet genomförde under pandemins gång. Dessa aktörer har god kännedom om arbetsplatser genom sina kontakter med skyddsombud och medlemmar.

Genom att redogöra för ett urval av den rapportering i digitala tidningar som de fackliga organisationerna gjorde dag för dag, vecka för vecka under pandemins gång får man en bild av situationen på arbetsplatserna. Tvärsnittsstudien ställd till yrkesgrupper inom omsorgs-, handels- och transportbranschen ges en kontext genom att referera till hur de fackliga organisationerna belyst situationen på medlemmarnas arbetsplatser. I ett fåtal fall refereras till rapportering i public service.

Hur många fortsatte att arbeta på sin arbetsplats?

I januari 2021 uppdrog LO åt Kantar Sifo att göra en enkätundersökning bland cirka 3 000 personer om hur pandemin påverkat arbetsmarknad och arbetsvillkor i så kallade arbetaryrken, i kombination med statistik från Statistikmyndigheten SCB [73, s. 4]. Enligt SCB:s statistik har nio av tio anställda i "arbetaryrken" inte arbetat hemifrån, jämfört med strax under hälften av anställda i tjänstemannayrken. Andelen som varit på arbetsplatsen under pandemin var 99 procent inom transport, 97 procent inom vård och omsorg och 95 procent inom handel [73, s. 14 f]. Två av dessa branscher sysselsätter också ett stort antal individer. Undersköterska inom hemtjänsten, hemsjukvården eller på äldreboenden är Sveriges vanligaste yrke [74, s. 29].

Enligt SCB:s yrkesstatistik 2020 arbetade 128 990 undersköterskor i hemtjänst, hemsjukvård och äldreboende, 77 000 vårdbiträden, 70 160 vårdare och 66 520 personliga assistenter. Inom handeln är det ett stort antal som arbetar om butikssäljare. Enligt yrkesstatistik 2020 arbetade 106 200 som butiksäljare inom fackhandeln och 84 310 inom dagligvaruhandeln [75]. Transportbranschen sysselsätter däremot färre individer. I yrkesstatistik 2020 ingår ingen yrkesgrupp inom transportområdet bland de 30 vanligaste yrkena, med undantag för lastbilsförare (som inte är ett kontaktyrke) [75].

3.1 Vissa yrkesgrupper mer drabbade av covid-19

Effekterna av pandemin och vidtagna åtgärder har, enligt Folkhälsomyndigheten, drabbat vissa grupper i högre utsträckning än andra [76, s. 11]. Under våren 2020 undersökte myndigheten sjukdomsfall med koppling till covid-19 utifrån yrke under perioden 13 mars–27 maj 2020. Uppgifter från myndighetens databas över anmälningspliktiga sjukdomar samkördes med SCB:s uppgifter om yrkesgrupper. Personal inom vård- och omsorg exkluderades från undersökningen eftersom den hade provtagits i större utsträckning än andra grupper under perioden [77, s. 5]. Resultaten visar att yrkesgrupperna taxiförare och buss- och spårvagnsförare i högre grad än övriga yrkesgrupper hade diagnosticerats med covid-19 under perioden.

Den högsta relativa förekomsten av covid-19 återfanns bland yrkesgruppen taxiförare m.fl., 4,8 gånger högre i jämförelse med övriga yrkesgrupper, följt av yrkesgrupperna pizzabagare m.fl. och buss- och spårvagnsförare. Personal inom skola har inte någon högre relativ förekomst i jämförelse med övriga yrken [77, s. 7].

En andra undersökning av förekomsten av covid-19 samt vårdade på intensivvårdsavdelningen (IVA) bland personer inom olika yrkeskategorier genomfördes i slutet av 2020. Förekomsten av covid-19 presenteras uppdelat i två perioder (med anledning av förändringar i provtagning och för att exkludera semesterperiod). Undersökningen visar att förekomsten av covid-19 under perioden 13 mars–30 juni var högst bland vård- och omsorgspersonal. Även under perioden 24 augusti–15 december återfinns den högsta förekomsten av covid-19 inom vård- och omsorgsyren (och förekomsten är relativt lika i de olika yrkesgrupperna). När det gäller förekomsten av IVA-vårdade under perioden 13 mars–15 december visar undersökningen att personer som arbetar inom gruppen ”övriga yrken med många kontakter”, dvs. den kategori där bland annat buss- och taxiförare samt tåg- och ombordspersonal ingår, intensivvårdas i högre utsträckning än andra personer [78, s. 12].¹⁰

Högre arbetsbelastning och markant överrisk för sjukskrivning

Försäkringskassan fick i september 2020 ett regeringsuppdrag att analysera och följa effekter som covid-19 har på sjukförsäkringen. I en tredje delrapport 2022 presenterar Försäkringskassan hur risken att behöva stöd från sjukförsäkringen ser ut inom olika delar av arbetsmarknaden [79]. Försäkringskassans analys visar att de yrkesområden som tidigare har haft en överrisk för sjukskrivning, generellt även har haft det under pandemin. Inom vissa yrken ser risken för sjukskrivning ut att ha ökat i och med pandemin. Till mansdominerade yrkesgrupper med högst relativ risk för sjukskrivning under pandemin hör taxi-, buss- och spårvagnsförare, som har haft runt 40 procents högre risk för sjukskrivning än den genomsnittliga risken för anställda i alla yrkesgrupper [79, s. 7]. Taxiförare har också pekats ut som ett riskyrke under pandemin i flera länder, med högre risk att både smittas av SARS-CoV-2, och att dö i covid-19, anför Försäkringskassan med referens till Coronakommissionen [79, s. 64].

¹⁰ Justerat för kön, ålder och utbildningsnivå framkommer att denna kategori har en oddskvot för att intensivvårdas på 1.56 i jämförelse med kategorin resterande yrken.

Försäkringskassan fann att inom de stora kvinnodominerade kontaktyrkena i vård, skola och omsorg har pandemin, förutom att leda till högre risk att utsättas för smitta på arbetet, också inneburit en ökad risk för högre arbetsbelastning. Flera av dessa yrkesgrupper hade redan tidigare en markant överrisk för sjukskrivning, och den har tenderat att öka under pandemin. Ett exempel är yrkesgruppen undersköterskor inom hemtjänst och äldreomsorg som har haft 36 procents överrisk för sjukskrivning under pandemin [79, s. 7]. I analysen framgår på en mer detaljerad nivå att två kvinnodominerade kontaktyrken som arbetar nära äldre har haft högst överrisk för längre sjukfrånvaro under pandemin: undersköterskor inom hemtjänst, hemsjukvård och äldreboende (överrisk på 36 procent) och geriatriksjuksköterskor (överrisk på 32 procent). Detta kan enligt Försäkringskassan tolkas på flera sätt. För det första har personer inom dessa yrkesgrupper högre risk för att exponeras för viruset på arbetet, och att insjukna i covid-19. I de fall de drabbas av symtom som kan vara covid-19, har de inte haft möjlighet att arbeta hemifrån, utan har varit tvungna att avstå från arbete. ”Pandemin har dessutom lett till en högre arbetsbelastning för många personer som arbetar inom dessa yrken, inte minst för de som arbetar inom vård och omsorg (SOU 2021:89) och särskilt bland de som arbetat med sköra äldre (SOU 2020:80).” [79, s. 51].

Ökat antal skyddsombudsstopp och anmälda arbetssjukdomar

Under pandemin, framför allt under dess första fas, gjordes ett antal skyddsstopp inom kollektivtrafiken (linjetrafik) och äldreomsorgen. Den 7 april 2020 lade Kommunal ett skyddsombudsstopp på grund av brister i arbetsmiljön på ett äldreboende i Stockholm, med krav på att personalen ska bära munskydd i kombination med visir vid kontakt med misstänkta eller bekräftade fall av covid-19. Arbetsmiljöverket hanterade skyddsombudsstoppet skyndsamt och stoppet ledde till en inspektion på äldreboendet. Efter inspektionen fattade Arbetsmiljöverket beslutet att gå på skyddsombudets linje och stoppa allt patientnära arbete med brukare med misstänkt eller konstaterad smitta. I en kommentar till ärendet framhåller Arbetsmiljöverket att verket inte har mandat att fatta beslut som gäller flera arbetsgivare i hela landet och att lokala riskbedömningar är centralt i arbetsmiljöarbetet [80].

Coronakommissionen tar i ett delbetänkande upp ökningen av tillbudsanmälningar och skyddsstopp under pandemin. Jämförelsepunkterna varierar, men kommissionen anför att det totala antalet skyddsombudsstopp år 2020 ökade med cirka 60 procent jämfört med 2019 [81, s. 504]. Skyddsombudsstoppen har huvudsakligen rört frågor om skyddsutrustning i vård och omsorg och majoriteten av dessa kom in till Arbetsmiljöverket under april 2020, då bristen på skyddsutrustning var som störst. Skyddsombudsstoppen i tiden därefter har i stor omfattning avsett kollektivtrafiken och skolverksamheter [81, s. 504].

Även antalet anmälda arbetssjukdomar ökade under pandemin. Under 2020 ökade antalet anmälda arbetssjukdomar med 84 procent jämfört med 2019. Totalt anmäldes under 2020 cirka 19 500 arbetssjukdomar. Ökningen jämfört med 2019 var större bland kvinnor än bland män (117 procent respektive

27 procent). De vanligaste orsakerna till anmälda arbetssjukdomar 2020 var "kemiska och biologiska faktorer" – dit smitta räknas – (54 procent) följt av organisatoriska och sociala faktorer (20 procent) samt ergonomiska belastningsfaktorer (15 procent). Den branschgrupp som 2020 hade överlägset flest anmälda arbetssjukdomar per 1 000 sysselsatta kvinnor var gruppen Vård och omsorg; sociala tjänster. De yrkesgrupper som anmält flest arbetssjukdomar 2020 var sjuksköterskor, undersköterskor, sjukvårdsbiträden med flera. I den information som Arbetsmiljöverket gick ut med angavs att alla händelser som inneburit att personal i arbetet exponerats för coronaviruset skulle anmälas, vilket ledde till att myndigheten fick in anmälningar om exponering bakåt i tiden [81, s. 504 f].

Kommunalarbetaren rapporterar i slutet av augusti 2020 att Arbetsmiljöverket gått igenom över tusen anmälningar som inkommit till verket om allvarliga händelser där personal i äldreomsorgen utsatts för smitta. I en intervju med en sektionschef på Arbetsmiljöverket framgår att mer än var tredje anmälan kunde avskrivas eftersom vissa arbetsgivare hade skickat in en anmälan för varje anställd på arbetsplatsen som kommit i kontakt med en smittad. Arbetsmiljöverket konstaterade att många anmälningar handlade om att personalen inte hade rätt kunskap och rätt skyddsutrustning samt att rutiner saknades. Samtidigt som en del arbetsgivare har överanmält tror Arbetsmiljöverket att det finns ett stort mörkertal med fall som aldrig rapporterats. Att det varierar med kunskap om vad som ska anmälas är dock ett generellt problem enligt myndigheten [82]. Arbetsmiljöverket har pekat på att tillbudsrapporteringen har stora brister. "Det är vanligt att antalet rapporterade tillbud är få. Arbetstagarna känner inte till hur, vad och när de ska rapportera." [83, s. 5]

Handelsnytt presenterade statistik ett år efter det att pandemin tog fart. Inom handeln hade totalt 736 tillbud, 14 så kallade 6:6a-anmälningar och 1 skyddstopp rapporterats till Arbetsmiljöverket. En arbetsmiljöombudsman på Handels menar att det i praktiken rör sig om långt flera anmälningar, men att de flesta inte går vidare till Arbetsmiljöverket. Handelsnytt refererar även till Arbetsmiljöverkets statistik som visar att medan antalet anmälda arbetssjukdomar under 2020 har skenat i vissa branscher, till exempel inom vården, har det backat med 14 procent inom handeln [84].

3.2 Röster från anställda inom transportbranschen

Bussförare

Bussförarnas situation var mycket tidigt i fokus för Kommunal och dess krisgrupp, Coronagruppen. I mitten av mars 2020 ställde Kommunal krav på att kontanthantering skulle tas bort för att minska smittrisen samt att främre dörren i alla kollektivtrafikbussar skulle stängas. Kommunals skyddsombud för bussförare inom ett flertal bussföretag i Skåne skickade in en 6:6- anmälan den 19 mars om för att få framdörrarna stängda. I begäran anfördes:

Att varje dag, från bussförarplats, tvingas möta hundratals, kanske tusentals resenärer ansikte mot ansikte är en stor psykisk påfrestning och innebär en stor risk att drabbas av coronasmitta. Kommunals medlemmar inom bussnäringen ska ha en säker arbetsmiljö och det ansvaret ligger hos arbetsgivaren och ytterst hos huvudmannen Skånetrafiken. [85, s. 7]

Sammanlagt inlämnades mellan mars och augusti 2020 31 begäran om åtgärder med anledning av pandemin inom linjebustrafiken, 8 begäran inom övrig kollektivtrafik och 20 inom ”annan landtransport av passagerare” enligt arbetsmiljölagen 6 kap. 6a §. Vid nio tillfällen lades ett skyddsombudsstopp [81, s. 7].

Kommunalarbetaren rapporterar den 27 maj 2020 att fem bussförare dött i covid-19 [86]. Det framgår att Kommunals skyddsombud har drivit kravet om stängda framdörrar i hela landet för att skydda förarna [87]. Kommunalarbetaren rapporterar att fallen med bussförare som har blivit sjuka eller avlidit av covid-19 inte kommer att utredas av Arbetsmiljöverket. Bakgrunden är att för att det ska räknas som en allvarlig arbetsolycka ska den anställda ha arbetsuppgifter där det i normalfallet finns risk för smitta. Det innebär att det i princip bara är arbetsgivare inom vård- och omsorg som behöver anmäla smittad personal till Arbetsmiljöverket. En handläggare på Arbetsmiljöverket förklarar: ”I och med att vi har en allmän smittspridning i samhället blir det väldigt svårt att gå vidare och påvisa att anställda smittats på jobbet och inte någon annanstans” [88]. Om en anställd blir sjuk av coronavirus och det finns misstanke om att personen smittats på jobbet kan det vara en allvarlig arbetsolycka som arbetsgivaren är skyldig att anmäla till Arbetsmiljöverket. För att vara en allvarlig arbetsolycka krävs också att något har brustit i arbetsgivarens åtgärder för att förhindra att den anställda smittades. Arbetsgivaren måste då utreda vad som hänt för att se om skyddsåtgärderna varit för dåliga [88].

I Arena Idé-rapporten om villkoren för Kommunals medlemmar under pandemin framhålls att det i många regioner krävdes en lång kamp mot huvudmän och mot enskilda bussbolag för att tvinga fram stängda framdörrar, trots att det var känt att bussförare avlidit i covid-19 och att många smittats, och trots att Kommunal larmade om att förare blev spottade i ansiktet, och att det hände att passagerare hotade förare med att smitta dem för att slippa betala biljett [85, s. 7].

Taxiförare

Transportarbetarförbundet uppmärksammade uppgiften i Försäkringskassans rapport om effekter av covid-19 på sjukförsäkringen att taxiförare hade runt 40 procents högre risk för sjukskrivning under pandemin än den genomsnittliga risken för anställda i alla yrkesgrupper. I en intervju med det regionala skyddsombudet i Stockholm framgår att man försökte driva frågan om barriärskydd och förbud mot framsätesspassagerare i taxibilar hos Arbetsmiljöverket, men att skyddsombudet efter fyra anmälningar blev uppmanad att inte skicka fler då det skulle bli en flaskhalseffekt på besluten [89]. ”Så jag slutade och hoppades att de skulle fatta ett generellt beslut.

Beslutet togs till slut efter nio månader.”[89] Skyddsombudet berättar att Taxi Stockholm dock började rekommendera barriärskydd och gjorde det möjligt för förare att välja bort framsätesspassagerare [89].

Tågpersonal

Som ett resultat av en mindre enkät på SVT Nyheter/Hallands webbsida om hur det var att arbeta under pandemin genomför SVT Nyheter/Halland i slutet av december 2020 bland annat en intervju med en tågvärd om arbetet på tåg.¹¹ Tågvärden berättar att det inte går att hålla avstånd, att arbetsgivaren har sagt att de får ha munskydd eller visir om man vill, men att det är svårt att kontrollera biljetter genom ett visir [90]. När det gäller möjligheten att hålla avstånd framgår att det är regionala skillnader hur stor trängseln på tåget är. När det är fullpackat har dock arbetsgivaren gett klartecken till att man inte behöver genomföra biljettkontroll. Tågvärden berättar vidare att på tågen från Danmark ligger munskydd slängda överallt, och det är tågvärdarna som måste gå och plocka upp dem ”och det är vidrigt, munskydden är ju rena smitthärdar” [90]. Säkerhetsansvarig på SJ/Öresundstågen uppger till SVT Nyheter/Halland att de som arbetsgivare anser sig ha gjort tillräckligt för att skydda sin personal. Tillsammans med skyddsorganisationen har man sett över de risker som finns i arbetet, gjort riskbedömningar och analyser och kommit fram till lämpliga åtgärder. Enligt säkerhetsansvarig är det inte tågvärdarnas ansvar att städa undan slängda munskydd från tågvagnarna, utan det ska göras av städpersonal som har rätt utrustning för det [90].

Fackförbundet Statstjänstemannen publicerade i slutet av mars 2021 ett längre reportage i tidningen Publikt med en tågvärd som arbetar på Mälartåg [91]. Tågvärden redogör för att sätena allra närmast tågvärdshytten av smittskyddsskäl har stängts av, men i övrigt är inga platser i tåget avspärrade. Tågvärden berättar att det är svårt att hålla avstånd på tåget då det är för trångt för det. Före biljettkontroll sätter tågvärden på sig munskydd. Hon berättar att arbetsgivaren tidigare inte tillät medarbetarna att bära munskydd, trots påtryckningar från facket. ”Det var först när Folkhälsomyndigheten började rekommendera munskydd under rusningstid som vi fick tillåtelse att ha det.” På frågan hur passagerarna följt Folkhälsomyndighetens rekommendationer under det senaste året berättar tågvärden om många duster med resenärer. ”Vi har ingen rätt att kasta av någon, men vi har fått tillstånd att be personer som uppvisar symptom att stiga av och ringa 1177.” Tågvärden berättar att en av arbetets ljusglimtar är arbetskamraterna och att det även är arbetskamraterna som har hållit henne uppe under det senaste året [91].

11 Under november 2020 kunde besökare på SVT Nyheter/Hallands webbsida fylla in en enkät om hur man hade upplevt att arbeta under coronapandemin 2020. SVT Halland anger att många vittnesmål kom in. SVT Halland valde därefter att genomföra några intervjuer.

3.3 Anställda inom omsorgen

Huvudskyddsombudens rapporter

Kommunalarbetarförbundet har tät kontakt med sina huvudskyddsombud och inhämtar fortlöpande information. Ett ganska stort antal artiklar om omsorgspersonalens arbete under pandemin publicerades digitalt i Kommunalarbetaren.¹²

Några dagar efter Folkhälsomyndighetens nya riktlinjer om att stanna hemma vid minsta symtom på luftvägsinfektion, särskilt vad gäller personal inom äldreomsorg och sjukvård, intervjuar Kommunalarbetaren ett huvudskyddsombud som arbetar som undersköterska i hemtjänsten i Ronneby kommun. Undersköterskan har ingenting emot rekommendationerna, men han tycker att riskerna för personalen glöms bort i diskussionen.

Det är så mycket om att vi inte får smitta de äldre men jag känner att man glömmar bort vår roll i det här. Vi är verkligen i stormens öga och träffar mycket folk, både äldre och anhöriga och vi träffas på jobbet i matsalarna. Det känns verkligen som en potentiell smitthärd. [92]

Den 17 mars 2020 rapporterar Kommunalarbetaren att Eskilstuna kommun köpt in särskild skyddsutrustning för att hemtjänstpersonalen ska kunna ta hand om äldre som smittats med coronaviruset. Medicinskt ansvarig sköterska (MAS) på Vård och omsorg berättar att om anställd ska komma i kontakt med coronaviruset ska det vara speciell skyddsutrustning vilket innefattar visir, speciellt munskydd och förkläde med långa ärmar. MAS framhåller att det är livsviktigt. ”Vi är också skyldiga enligt arbetsmiljölagen att tillhandahålla vår personal den här utrustningen” [93]. Kommunals sektion Nord berömmar Eskilstuna kommun för att den tidigt gick upp i stabsläge och införde besöksförbud på boenden [93].

I ett reportage den 19 mars 2020 berättas hur smittan hanterades när det kom in på Liljegårdens omvårdnadsboende i Örsundsbro i Enköpings kommun. En boende fördes med ambulans till akuten, men där misstänkte man inte coronaviruset. Dagen därpå började flera av de boende på samma avdelning visa symtom. Chefen för boendet fattade då beslut om att ta in extra personal och isolera alla boende från varandra. ”Det är svårt att stoppa de demenssjuka från att gå runt, så vi isolerade allihopa, friska som sjuka. Alla fick stanna inne på rummet.” Arbetsplatsombudet berättar att många ur personalen uttryckte oro för att ha blivit smittade och att de ur personalen som tillhörde riskgrupper omplacerades tillfälligt. Utöver att jobba i skyddsutrustning och hålla de boende isolerade från varandra, såg man till att ha rena kläder hela tiden, tvätta hela tiden och inte byta om i omklädningsrummet under dagen. De smittades sopor ställdes ut på deras balkonger i väntan på direktiv om hur de skulle hantera soporna. Arbetsplatsombudet framhåller att arbetsgivaren har hanterat situationen bra [94].

¹² Kommunalarbetaren är fackförbundet Kommunals medlemstidning som ges ut både digitalt (uppdateras dagligen) och på papper med tio nummer per år, se: ka.se.

Den 24 mars redovisar Kommunalarbetaren några svar från huvudskyddsombud på frågan "Är du orolig för coronaviruset?". Den bild som framgår visar på stor variation mellan olika äldreboenden: En undersköterska i hemvården i Helsingborg, med nedsatt immunförsvar berättar att det inte har skett några riskbedömningar på hennes arbetsplats sedan pandemin startade och att omplacering inte fungerar när man jobbar i äldreboenden. "Min chef sa bara 'du ligger väl i en riskgrupp' men mer har vi inte pratat om det." En undersköterska i hemtjänsten i Övertorneå berättar att hon har högt blodtryck och är infektionskänslig. "Jag känner att jag vill hjälpa mina brukare men självklart tänker jag också på att jag kanske själv utsätter mig för smitta varje dag." Hon berättar att det är svårt att få tag i skyddsutrustning – man har precis bytt leverantör och handspriterna har varit slut och det är problem med handskar. Hon berättar att man försöker plocka med sig om man hittar privat. En undersköterska i hemtjänsten Borgholm och huvudskyddsombud berättar att hon frågat chefen vad som gällde för alla över 60 som ju tillhör en riskgrupp med tanke på åldern och att det finns möjlighet att möblera om i schemat: "Det antas som självklart att om man tillhör en riskgrupp så går man inte till personer som hostar, har feber eller andra symtom på influensa. Vi stuvor om i schemat helt enkelt." [95].

Kommunalarbetaren rapporterar den 25 mars 2020 att Stockholmsregionen är mest drabbad av coronaviruset i Sverige. I en intervju med ordförande för Kommunals sektion för privat vård och omsorg i Stockholm framgår att den stora frågan på allas läppar är skyddsutrustning. Än så länge har ordförande inte hört om något ställe där den har tagit slut, men hon tror att det bara är en tidsfråga. Det finns inte någon brist på vilja hos arbetsgivarna att ta ansvar, framhåller ordförande, men beredskapen har sett väldigt olika ut på olika arbetsplatser och att alla inte har haft rutiner och risk- och konsekvensanalyser på plats.

Vi vet att det har funnits personal i hemtjänsten som fått gå in helt oskyddade till en smittad person, för att det inte fanns någon rutin framtagen för hur man skulle hantera det problemet. Man var totalt oförberedd [96].

Ordförande framhåller att på äldreboenden har besöksförbud införts och äldre uppmanas ha så få sociala kontakter som möjligt, men hemtjänstpersonalen måste fortsatt komma hem till de som är i behov av hemtjänst.

Hemtjänstens kunder testas ju lika lite som du och jag om vi blir sjuka, så länge man inte behöver sjukhusvård. Det betyder att vi kommer gå och jobba hos coronasmittade människor utan att ha vetskap om att de är det. Det känns ju inte bra att tänka sig att man går in på de villkoren [96].

Kommunalarbetaren rapporterar från besök som Kommunal genomfört på hemtjänstföretag i Stockholm den 8 april 2020 för att undersöka hur arbetsgivare tar ansvar för att skydda anställda mot smitta. På ett hemtjänstföretag berättar ett vårdbiträde att de saknar munskydd och att hennes arbetsgivare har beställt men inte fått munskydd än. Vårdbiträdet har därför själv köpt ett munskydd som hon har med sig i väskan. De har

en brukare som har haft covid-19 men är friskförklarad. Där använder de visir, men hos övriga brukare är det de vanliga arbetskläderna, handskar och skyddsförkläden som gäller – trots att brukarna ibland kan ha förkylningssymtom. Hon berättar att de har lagt om sina scheman så att så få som möjligt går hem till kunderna, för att minimera risken för smittspridning. Hon tycker att hennes chef gör sitt bästa och vill inte kritisera sin arbetsgivare, men säger att hon såklart är orolig.

Man känner ju det så fort man öppnar deras ytterdörr. Om någon säger att jag har ont i halsen försöker vi följa upp hur länge de har haft det och dokumenterar. Men bara de säger det känner man att gud, jag har ju inte munskydd. Vi måste komma nära, det är personlig omvårdnad. Jag har förkläde och handskar men jag kan inte undvika det om någon hostar på ansiktet, säger hon [97].

Inför påskhelgen 2020 rapporterar Kommunalarbetaren att Kommunals medlemsrådgivning fått ett ökat antal frågor som anknyter till coronaviruset. Allt fler samtal handlar om oro för smitta – för sig själv och för att åka kommunalt. Det framgår att oron är kopplad till om man är i riskgrupp, har anhöriga som är i riskgrupp eller arbetar med dem i riskgrupp. Många har också frågor om skyddskläder och om omplaceringar [98]. Kommunalarbetaren publicerar, i likhet med Handelsnytt¹³, en intervju med en psykolog med frågor hur man gör med sin oro om det är brist på skyddsutrustning och hur man hanterar det stora nyhetsflödet om corona [99].

En faktor som påverkar arbetsmiljön i en tid av smittspridning är rotation av medarbetare. Den 16 april 2020 redovisar Kommunalarbetaren ny statistik från SKR över visstidsanställningar som visar att på en arbetsplats kan var fjärde kollega vara någon man knappt känner igen, någon som är inringd för veckan eller dagen och i morgon kan arbeta någon helt annanstans i kommunen. Kommunalarbetaren redogör för att störst har smittspridningen hittills varit i Stockholms län. Samtidigt är det just där kommunerna har flest tillfälligt anställda inom äldreomsorgen. Av de tio kommuner med störst andel timanställningar ligger nio i Stockholms län [100].

Novus genomför på uppdrag av Kommunalarbetsförbundet i maj 2020 en undersökning bland förbundets medlemmar som arbetar i äldreomsorgen. Undersökningen besvarades av 4 463 personer (svarsfrekvens 45 procent). Den visar att hälften fortfarande är oroliga över tillgången till skyddsutrustning och mer än en tredjedel uppger att det förekommit situationer då de arbetat utan rätt skyddsutrustning. Även vid tiden för undersökningen uppgav 16 procent att det förekommit situationer under den senaste veckan då de arbetat utan rätt skyddsutrustning och 40 procent upplever att bemanningen inte är tillräcklig. På en öppen fråga har medlemmarna fått svara på hur skyddet mot corona kan bli bättre på arbetsplatsen. Det som flest nämner är obligatoriskt munskydd och visir vid alla vårdkontakter. Många lyfter också att personalbrist gör att personalen tvingas gå mellan olika avdelningar [101].

13 Se Handelsnytt.se, "Psykologen: Så klarar du dig igenom coronakrisen", 2020/03/27.

Att arbetssituationen på olika äldreboenden kan variera stort under pandemin framgår i flera reportage. I en intervju i Kommunalarbetaren 29 oktober 2021 beskriver ett vårdbiträde hur smittan hanterades när den kom in på ett äldreboende i Falkenberg. Testning genomfördes direkt och vårdbiträdet föreslog för chefen att de direkt skulle isolera alla som boende på sina rum. Chefen och det lokala coronateamet instämde. Samtliga boende fick vara inne på sina rum i fem dagar. Sommarvikarier fick lära sig hur de skulle ta av och på munskydd, visir och förkläden. Varje morgon och kväll spritade de handtag, tv-rummet och kontakttelefoner. Det berättas vidare att det hela tiden har varit självklart för personalen att stanna hemma vid minsta symtom. Vårdbiträdet berättar att hon är tacksam att de hade tillräckligt med material och personal [102].

Hanteringen på äldreboendet i Falkenberg kan jämföras med Berga äldreboende i Stockholms län. I början av juli 2020 gör Kommunalarbetaren ett reportage där personal får komma till tals [103]. Arbetsgivaren hade blivit anmäld till Arbetsmiljöverket i slutet av april och huvudskyddsombudet beskrev situationen på äldreboendet som extremt svår. I reportaget berättar några anställda att de tvingades gå mellan avdelningar med friska och sjuka utan tillräcklig skyddsutrustning och att det bara var vårdbiträden och undersköterskor som gick ut på avdelningarna i slutet av mars när smittspridningen var som värst. Man var rädd för att bli sjuk och komma hem och smitta barnen. När Kommunalarbetaren gör reportaget har läget förbättrats på äldreboendet – de har fått skyddsutrustning, attityderna från cheferna har förbättrats och extrapersonal tas in till covidsjuka, som isoleras. Men det är två månader för sent, säger en undersköterska. Arbetsmiljöverket bedömde den 16 juni att arbetsgivaren åtgärdat de brister som skyddsombudet ställt krav på. Förundersökningen om arbetsmiljöbrott fortsätter [103].

Reportaget kan jämföras med den bild av vårdbiträdens arbetsmiljö på ett äldreboende i Stockholms län under pandemins första tid som framträder i en radiodokumentär [104]. I reportaget berättar ett vårdbiträde hur hon i pandemins början gick till arbetet med stor oro för de sköra äldre och hur hennes frustation växte när vårdbehovet snabbt ökade och viruset spred sig mellan de boende. Bristen på skyddsutrustning var märkbar – det berättas hur de anställda hängde sina munskydd ”på tork” på en krukväxt och man använde samma munskydd i flera dagar. En medicinskt ansvarig sjuksköterska på boendet framhåller i en intervju att de anställda arbetar efter bästa förmåga och mer därtill med att ge en så god omsorg som möjligt samtidigt som resurserna inte räcker till och kunskapen om viruset är liten [104].

Arbetsmiljön inom omsorgsbranschen

Personal som arbetar i brukarens/hjälpmedelsmottagarens bostad har speciella arbetsmiljövillkor. En personlig assistent och fackligt förtroendevald framhåller i en debattartikel i Kommunalarbetaren i maj 2020 att frågan huruvida riktlinjerna som finns inom vård och omsorg också gäller personliga assistenter har blivit vanligt förekommande.

Svaret är att personlig assistans inte är undantagen från myndigheternas riktlinjer – arbetsmiljö och smittskydd gäller precis lika mycket. Arbetsgivaren har en absolut skyldighet att se till att den anställda aldrig utsätts för några hälsorisker [105].

I debattartikeln anfördes att det är vanligt att personliga assistenter gång på gång hamnar på platser och i situationer där farliga arbetsmoment är det enda möjliga. Det framhålls att det vid det här laget är få som inte ser otrygga anställningar inom äldreomsorgen som en risk för ökad smittspridning och samma resonemang kan och bör tillämpas på branschen privat personlig assistans. ”/.../tillsammans med covid-19 blir otrygga anställningar och bristande arbetsmiljöarbete en riktig giftcocktail för personliga assistenter.”[105]

En av slutsatserna i SOU 2020:1 Översyn av yrket personlig assistent är att det finns arbetsmiljöproblem inom yrket och att dessa liknar de som finns i omsorgsyirken, dvs. risker förknippade med belastningsergonomi, utsatthet för hot och våld samt långa arbetspass och otydliga arbetsuppgifter. Utredningen pekar på att personliga assistenter dessutom ofta arbetar utan att ha kollegor eller chefer i närheten. ”Assistenter kan ha svårt att gå undan en stund för att ta en paus efter en socialt ansträngande situation.” [106]

En undersköterska i hemtjänsten, Göteborg framhåller i en debattartikel i Kommunalarbetaren den 1 april 2020 att hon ser att inga förändringar av rutiner, skyddsutrustning eller bemanning har genomförts och att deras förutsättningar har blivit sämre under pandemin [107]. Hon redogör för att uppmaningar om att bära handskar och att tvätta händerna samt sprita händerna är rutiner som alltid har funnits. Handskar finns fortfarande men handspriterna är ransonerade. När det gäller att tvätta händerna pekar hon på att hos många vårdtagare är hygien så eftersatt och undermålig att dessa tvättställ, kranar och hygienutrymmen inte är lämpliga för handtvätt. ”Vi gör cirka tjugo besök på en kväll och under ett arbetspass. Vår lokal besöker vi när vi påbörjar arbetspasset, när vi avslutar och vissa av oss går dit på vår rast. Då kan vi tvätta händerna.”[107] Hon redogör vidare för att de uppmanas att bära arbetskläder. Uppmaningen följs inte alltid i vanliga fall och inte heller under pandemin. Personal går ut och jobbar i sina privata kläder. Undersköterskan anför att sjukskrivningarna har ökat, vilket betyder fler vikarier. När flödet av olika människor i verksamheten ökar blir det en ökad exponering för smitta. Många vikarier arbetar på flera olika distrikt och enheter i Göteborg. Hon framhåller också att många inom hemtjänsten i storstäder arbetar i socialt utsatta områden. Trångboddhet, svårigheter med informationsspridning och generationsboende är några av utmaningarna i dessa områden [107].

3.4 Anställda i handeln

Skyddsombud och medlemmar i Handelsanställdas förbund

Handelsanställdas förbund har cirka 155 000 medlemmar. En stor del av medlemmarna arbetar i butiker och på lager. Två tredjedelar av medlemmarna är kvinnor. Förbundet genomförde ett antal enkätundersökningar under pandemin.

Handelsnytt¹⁴ publicerar i slutet av april resultatet av en enkät om arbetsmiljön under coronakrisen som hade skickats ut till cirka 6 800 förtroendevalda butiksanställda i mitten av april 2020. Av 800 svar framgår bland annat att nästan 60 procent av de förtroendevalda upplevde att arbetsgivarna inte hade gjort tillräckligt för att de anställda ska känna sig trygga på jobbet. Drygt hälften av arbetsgivarna uppgavs ha riskbedömt vilka arbetsuppgifter som kan innebära smitta. En majoritet av arbetsgivarna uppgavs ha börjat städa noggrannare, tillhandahålla handskar och handsprit till personalen och har gjort markeringar om att kunder ska hålla avstånd. ”Plexiglas kan skydda anställda i kassan, men på golvet finns inget skydd och där har man ingenstans att ta vägen”, berättar Handels utredare. Det framgår av undersökningen att det var vanligare att butiker i dagligvaruhandeln vidtog åtgärder än att sällanköpshandeln gjorde det [108].

Mellan den 1 och 16 oktober 2020 genomför förbundet via mejl ytterligare en enkätundersökning till skyddsombud med fokus på arbetsmiljön under coronapandemin. Undersökningen besvarades av 902 skyddsombud (32 procents svarsfrekvens). Resultaten visar bland annat att en majoritet av skyddsombuden (67 procent) uppger att det gjorts riskbedömning för anställdas risk att smittas, och nästan lika stor andel uppger att det har gjorts riskbedömning för vilka arbetsmoment som kan innebära smitta (65 procent) samt att det har gjorts riskbedömning av kunders och andra närvarandes risk att smittas (65 procent) [108, s. 2]. På frågan om arbetsgivare vidtagit de åtgärder i detaljhandeln som Handelsanställdas förbund krävt framgår att en stor del av arbetsgivarna har sett till att ha avståndsmarkeringar på golvet, tillgång till handsprit eller möjligheter att tvätta händerna, information till kunder och anställda om avstånd i butiken, plexiglas vid kassaarbetsplatser och riktlinjer om att man bör stanna hemma vid symtom. Cirka hälften av skyddsombuden uppger att rutiner har vidtagits för vilka ytor som ska rengöras och städning med ökad frekvens, eller planerat raster och luncher i personalutrymmen så att de anställda kan hålla avstånd till varandra [109, s. 4]. Av de öppna svaren om arbetsplatsens hantering av coronapandemin framgår att många skyddsombud tycker att det är för många kunder i butikerna och att många kunder inte håller avstånd. Vidare framgår att många upplever att arbetsgivarna främst vidtagit åtgärder för kundernas skull, inte för de anställdas skull. Flera av svaren visar även att det är ett problem att anställda inte tycker sig kunna stanna hemma om de har sjukdomssymtom [109, s. 5].

Den 1 december 2020 publiceras resultatet av en ny förfrågan till skyddsombud som jobbar i handeln. De har ombetts svara på frågor om arbetsmiljö kopplad till coronapandemin. Det anförts att svaren i stort sett är desamma som undersökningen i april 2020. Anställda känner sig otrygga och arbetsgivarna har gjort för lite för att ändra det. En av tre butiker (36 procent) har en person som är ansvarig för att förhindra att det blir för mycket folk. Många skyddsombud tycker att det är för trångt i butikerna [110].

¹⁴ Handelsnytt är medlemstidning för de Handelsanställdas förbund som publiceras dels som papperstidning åtta gånger per år, dels som nättidning med daglig uppdatering, se handelsnytt.se.

Under de två första veckorna i april 2021 genomför förbundet en undersökning om butiksanställdas hälsa under pandemin. En enkät skickas ut till cirka 5 600 medlemmar som arbetar i butik inom dagligvaruhandeln och sällanköpshandeln. Svarsfrekvensen blev låg, men enkäten efterstratifierades och svaren viktades [111, s. 7]. Undersökningen visar bland annat att många butiksanställda upplevt stark oro kopplat till smitta, dels att sprida smitta till familj och närstående, dels att bli smittade vilket har varit kopplat till kunders beteende men även bristfälliga rutiner och åtgärder i butiken. Anställda har även upplevt oro över att förlora inkomst, och stark stress på grund av hög arbetsbelastning [111, s. 4].

Rapportering från butiker under pandemin

Handelsnytt publicerar under pandemin ett antal reportage om arbetet under pandemin. Den 17 mars 2020 rapporterar Handelsnytt att många som jobbar i handeln är oroliga över coronasmitta och för att bli av med jobbet när butiker och salonger stänger, vilket har medfört ett högt tryck på Handels rådgivning till medlemmarna. De som arbetar på små företag är oroliga över att sägas upp för att kunderna slutat komma, medan de som jobbar på lager och i livsmedelsaffärer är mer oroliga över att smittas av en kund eller kollega [112].

På samma sätt som i äldreomsorgen framträder bilden av att arbetsmiljön i hög grad kan skilja sig åt mellan butikerna. Den 18 mars 2020 rapporterar Handelsnytt om en liten ICA-butik utanför Stockholm där de anställda börjar tidigare på morgonen då många av kunderna tillhör någon riskgrupp. För att skydda dessa kunder har butiken bestämt att öppna 50 minuter tidigare på morgonen. Det berättas att butiken följer säkerhetsåtgärderna, som extra hygien- och städrutiner och att stanna hemma vid minsta symtom. De anställda som själva tillhör riskgruppen får vara hemma om de vill [113].

Den 31 mars 2020 rapporterar Handelsnytt om hur alla Willys sätter upp skärmar för att skydda kassapersonalen i sina drygt 200 butiker. Även butiker inom Hemköp, Lidl, Coop och ICA sätter upp skärmar. En anställd som arbetar i kassan på Willys Hemsta i Gävle berättar att han möter flera hundra kunder om dagen. ”Det är många som hostar och nyser. Så det här är en fin gest från företaget för att skydda oss. Jag känner mig lite säkrare.”[114] Det enda problemet med skärmarna är att man hör kunderna lite dåligt, berättar han. Förutom plexiglas finns det handsprit och handskar i kassan. ”Det är svårt att få tag på handsprit så nästa leverans har företaget bestämt att det ska gå till personalen och inte till försäljning. Det är jättebra att de tänker på oss.”[114].

Den 6 april 2020 rapporterar Handelsnytt att handelsanställda möter kunder på nära håll men har nästan ingen skyddsutrustning. Handelsnytt besöker några butiker i Stockholmsförorter och frågar butiksanställda om de är oroliga för att bli smittade av coronaviruset i arbetet. En butiksanställd och fackombud på ICA Supermarket i Skogås svarar:

Jag är mycket rädd, ärligt talat. Vi har omkring 2 000 kunder om dagen. Man vet inte vem som kommer och vem som är sjuk. Man är försiktig och misstänksam. Även om vi har satt upp lappar överallt om avstånd så kommer man nära när man hjälper till. En del går väldigt nära en. Plastsydder för kassorna är också bra, men vi tar ju fortfarande i varor och kontanter som kunderna rör vid. Vi har handskar och handsprit, men det är ändå obehagligt.”[115]

Dagen därpå publicerar Handelsnytt några av svaren på frågan: ”Hur orolig är du för att smittas på jobbet?”. Flera svar uttrycker oro:

Jag är helt ärligt svinrädd och har ångest varje dag för att gå till jobbet. Känns inte heller som att kunder förstår att vi med kan bli smittade för de kommer under plasten eller på sidorna för att de inte vill prata bakom den. Men ja, man får väl helt enkelt bara hoppas på det bästa och blir man sjuk får man hålla tummarna att det inte blir allvarligt. (Sofia)

Är rätt orolig då kunderna hänger över ens axel mest hela tiden och visar noll hänsyn. När man plockar upp varor så ska dom alltid vara där och pilla. Brukar backa bort när dom trängs men sen kommer alltid nån som kommer på att visst ja, ska ju blippa också ... man blir lite trött liksom att alltid upplevas som ’osynlig’ för kunderna ... vi finns liksom inte för dom men alla varor ska ändå finnas på plats 24-7... (Birgitta) [116]

Den 2 december 2020 publiceras ett reportage om en butik i Malung där alla anställda i butiken sedan en vecka tillbaka har visir. Beslutet togs för att skydda personalen eftersom en del kunder inte stannar hemma när de får symtom eller håller rekommenderat avstånd. En butiksanställd berättar: ”Jag blev jätteglad när det bestämdes. Det skyddar både mig och kunderna. Jag känner mig tryggare med visiret. Det är klart man funderar. Vi kan ju inte stanna hemma utan måste gå till jobbet.”[117] Butikschefen framhåller att det händer att kunder glömmer bort sig och att visiret blir en påminnelse. Det berättas att det var när smittspridningen tog fart igen som Hemköp i Malung funderade på att införa visir, men man visste inte riktigt hur beskedet skulle tas emot. När frågan om munskydd kom från en anställd beslutade butiken att köpa in visir till alla anställda. Visiren kommer att vara kvar så länge covid-19 är kvar. Att det blev visir och inte munskydd beror enligt butikschefen på att visir är lättare att bära och inte lika jobbiga att andas genom när man springer runt i butiken och hjälper kunder [117].

I ett reportage om hur den nya pandemilagen påverkar butikerna framgår att ICA Kvantum Hjertsberg, Lidköping, länge arbetat intensivt med coronafrågan. Det berättas att alla anställda får ha visir och handskar, att spritautomater finns utplacerade i butiken och att man i höstas genomgick en särskild utbildning för att coronacertifiera sig. För att klara posthanteringen under julrushen hade man ett tält utanför butiken så att kunder inte behövde gå in för att hämta paket. Kassachefen välkomnar de striktare reglerna som pandemilagen medför. Under arbetet med coronacertifieringen införde ICA-butiken ett maxtal. För att möta de nya kraven på 10 kvadratmeter per besökare justeras det gamla taket från 400 till 350 kunder [118].

Med anledning av den nya pandemilagen gör även Handelsnytt ett reportage om inspektionerna som påbörjats i butiker. Handelsnytt noterar att det är ytor

där kunderna kan röra sig som ingår i beräkningen. Ytor som personalrum eller lager räknas bort [119].

Den 20 januari 2021 rapporterar Handelsnytt att den fackliga rådgivningen Handels Direkt får många samtal från medlemmar om att det är svårt att få kunder att hålla avstånd. Frågor om skyddsutrustning som visir och munskydd är också vanliga. Ibland är det arbetsgivare som inte vill låta anställda bära munskydd, andra gånger är det anställda som inte vill ta på sig dem. ”Vår uppfattning är att om du vill ha munskydd ska arbetsgivaren bekosta det. Och du är skyldig att bära munskydd om arbetsgivaren kräver det”, berättar rådgivare [120].

Den 24 februari 2021 redogör Handelsnytt för de hårdare restriktionerna på lokal nivå mot bakgrund av den ökande spridningen av den brittiska varianten av coronaviruset. Utöver munskydd i kollektivtrafiken rekommenderas i Stockholm att munskydd bärs i trånga inomhusmiljöer som i mataffären. En anställd på Hemköp City i Stockholm berättar att i butiken får alla som vill ett visir men att de som vill ha munskydd får stå för dem själva, än så länge. ”Vi har inte fått någon feedback från företaget än om hur vi ska hantera de hårdare restriktionerna. Det känns också lite svårt att tolka, menar de att bara kunderna ska ha munskydd eller gäller det även oss som jobbar?” På Hemköp City finns alltid flera trängselvärdar på plats. De stänger dörrarna om de tycker att det börjar bli för mycket folk. ”En del kunder är nonchalanta och vi får påminna om att hålla distans. Men det märks att de flesta kunderna uppskattar att vi har trängselvärdar,” berättar anställd i Hemköp City [121].

3.5 Att stanna hemma vid minsta symtom inom omsorgen och handeln

Ett problem som uppstod för yrkesgrupper som fortsatte att arbeta på respektive arbetsplats var att följa rekommendationen att stanna hemma vid minsta symtom.

I samband med att de nya riktlinjerna om att stanna hemma vid minsta symtom och det tillfälliga avskaffandet av karensdagen gör Kommunalarbetaren ett reportage om oron för bemanningen med ett huvudskyddsombud och undersköterska i hemtjänsten, Ronneby kommun. Undersköterskan berättar att det ännu inte gått ut någon information om skärpta rutiner eller att man uppmanats att stanna hemma vid minsta symtom, men att många på jobbet pratar om det. Han berättar att flera säger att det inte kommer gå att stanna hemma vid minsta symtom på luftvägsinfektion, eftersom man inte förstår hur det ska gå att få fram vikarier.

Ska man följa direktiven ska man ju vara hemma med minsta snuva men det är det ju många som har, och om alla följer direktiven så har jag svårt att se hur de ska kunna upprätthålla servicen. Det här är en utsatt bransch med mycket kvinnor som har barn. [92]

Han konstaterar att det redan i dag är svårt att få tag på vikarier och att han inte förstår hur arbetsgivaren ska lösa det om alla stannar hemma från jobbet vid minsta symtom på luftvägsinfektion.

Det är flera som säger att det går ju inte att vara hemma bara för det. Det är den allmänna uppfattningen. Jag sa att ska vi följa direktiven ska vi ju verkligen vara hemma så fort näsan börjar rinna eller vid minsta känning i halsen, men det är nog lite svårt att ta in. [92]

I den av Novus genomförda undersökningen i slutet av maj 2020 bland Kommunals medlemmar som arbetar i äldreomsorgen framgår att 5 procent har gått till jobbet med förkylningssymtom och främsta orsaken är att de inte vill lämna kollegerna i sticket. Undersökningen visar också att fyra av tio upplever att bemanningen inte är tillräcklig [100].

En undersköterska i hemtjänsten i Hallsbergs kommun som arbetade när äldreomsorgen drabbades hårt av covid-19 instämmer med Coronakommissionen att Sverige misslyckats med den del av strategin som innebar att skydda de äldre. Hon lyfter särskilt fram bristen på skyddsutrustning i Kumla där hon arbetade under våren 2020 och många anställda blev sjuka. Hon menar att både politiker och chefer i kommunen i efterhand gett en felaktig bild av hur det var under våren 2020 vad gäller tillgång till skyddsutrustning och rekommendationen att stanna hemma: ”det fanns chefer som sa att de som hade symtom kunde jobba för det var så ont om folk” [122].

I den enkätundersökning som Handels genomförde i oktober 2020 visar flera av svaren att anställda inte kände att de kunde stanna hemma vid symtom på grund av underbemannade arbetsplatser. ”Att många har låg inkomst och att många har fått färre timmar anges som ekonomiska skäl till att anställda går till jobbet trots symtom.” [108, s. 7]

Den 25 januari 2021 rapporterar Handelsnytt att anställda med coronasymtom uppmanas att jobba. Samtalen från Handels medlemmar kommer från hela landet och gäller både butiker och lager. ”Våra medlemmar som följer rekommendationerna och sjukanmäler sig vid förkylningssymtom blir nästan stämplade som illojala. Det är helt oacceptabelt”, säger pressekreterare på Handels [123]. Det berättas att den här typen av samtal kommit sporadiskt under hela pandemin, men att de har blivit fler den sista tiden. På Svensk Handel ser man allvarligt på saken.

Det är glasklart. Den som har symtom ska stanna hemma. Hanteringen av corona och att minska risken för smitta och smittspridning är våra medlemmars huvudfråga. De allra flesta tar det ansvaret. I de enstaka fall som det inte görs hoppas jag att arbetsgivaren tänker till och förstår det allvarliga läge vi har. (presschef på Svensk Handel) [123]

Den 3 februari 2022 rapporterar Handelsnytt att handeln är under press efter att den nya smittsamma omikronvarianten exploderat. Många har svårt att få ihop bemanningen och i vissa fall försöker arbetsgivare tvinga sjuka till jobbet.

Den fackliga rådgivningen tar emot massor av samtal från medlemmar som behöver råd och hjälp:

Den största signalen vi fått är att många arbetsgivare försöker tvinga folk att komma till jobbet trots att de har sjuksymptom eller till och med bekräftad covid. Många berättar att chefer ifrågasätter sjukskrivningar eller vabb och kräver förstadagsintyg. Men även chefer som går till jobbet trots att de är sjuka är ett problem /.../ rådgivningen får signaler om att detta leder till konflikter ute på arbetsplatserna. Anställda blir oroliga när sjuka personer är på plats och riskerar att sprida smitta [124].

3.6 Frågan om personlig skyddsutrustning

Ett uppmärksammat problem i pandemins inledning var bristen på personlig skyddsutrustning. Media rapporterade kontinuerligt om hur denna brist tog sig uttryck. En av Coronakommissionens slutsatser i delbetänkandet Äldreomsorgen under pandemin var också att tillgången till skyddsutrustning var mycket bristfällig i pandemins inledande skede. Det anförs att både MSB och Socialstyrelsen i början av februari uppmärksammade att det fanns en risk att det skulle uppstå en brist på personlig skyddsutrustning, men att det dröjde till slutet av april innan Socialstyrelsen, via länsstyrelserna, började få en bild av läget i kommunerna. Kommissionen anser att det tog orimligt lång tid att klarlägga och konstatera äldreomsorgens behov av skyddsutrustning. Frågan om vilken skyddsutrustning som skulle användas i arbetet med misstänkt eller konstaterat smittade vårdtagare var länge omstridd och konflikter uppstod på flera arbetsplatser [125, s. 19].

Riksrevisionen har längre fram i pandemin genomfört en granskning av tillgången på personlig skyddsutrustning inom hälso- och sjukvården och den kommunala äldreomsorgen under pandemin. De län med störst smittspridning under pandemins inledning, dvs. Stockholms, Södermanlands och Östergötlands län, undersöktes [126, s. 12]. Riksrevisionen konstaterar, i likhet med Coronakommissionen i sitt huvudbetänkande [81, s. 725], att både regioner och kommuner var dåligt rustade för en pandemi på grund av att inköp gjordes enligt principen om just-in-time, dvs. enligt principen om minimering av lager och inköpsvolym av varor vilket medför sårbarheter i försörjningen [125, s. 9, s. 20]. De rådande omständigheterna var inte heller de gynnsammaste på marknaden i pandemins början. Det rådde en stor brist på skyddsutrustning eftersom det fanns en global efterfrågan och konkurrensen var hård om den utrustning som fanns att köpa.

Alla aktörer hade svårt att köpa på den globala marknaden. Skyddsutrustning som regioner och kommuner hade beställt från leverantörerna kunde snabbt omdirigeras till andra aktörer och länder som betalade ett högre pris. I en sådan marknadssituation är det svårt för en aktör att undvika konkurrens med andra om befintlig skyddsutrustning [126, s. 60].

Det förekom också oseriösa aktörer på marknaden som erbjöd utrustning ”av tveksam kvalitet och höga priser” vilket försvårade inköpen ytterligare [126, s. 59]. Riksrevisionens granskning visar att under mars och april 2020 var

den rapporterade bristen på skyddsutrustning som störst. Regionerna märkte redan i februari att det blev svårare att få leveranser av skyddsutrustning från ordinarie leverantörer och upplevde brist i mitten av mars. De flesta länsstyrelser uppgav att kommunerna upplevde brist på skyddsutrustning i april. En tredjedel av länsstyrelserna uppgav att vissa kommuner upplevde brist på skyddsutrustning redan i mars [126, s. 67]. Riksrevisionens granskning visar också att kommuner i storstadsområdena bedömde beredskapen vad gäller nödvändig materiel och utrustning som något sämre än övriga kommuner. Beredskapen bedömdes som minst god inom LSS-boenden i storstadsområdena [126, s. 67].

När det gäller inköp via den gemensamma EU-upphandlingen visar Riksrevisionens granskning att Socialstyrelsen inte köpte skyddsutrustning på detta vis eftersom samarbetet på EU-nivå kom i gång sent. En försvårande faktor med den gemensamma EU-upphandlingen var enligt Socialstyrelsen att kontakter med företagen hölls på EU-nivå. Det fanns vidare oklarheter om skyddsutrustningens kvalitet via EU-upphandlingen [126, s. 56]. Genom ett samarbete med Försvarets materielverk (FMV) – som hade kompetens och resurser – kunde Socialstyrelsen börja köpa in skyddsutrustning från den 19 mars. På grund av den bristande tillgången på marknaden dröjde det dock till början av april innan större leveranser kom till Socialstyrelsens lager [126, s. 88]. För att genomföra sitt uppdrag att fördela utrustning vid behov, behövde Socialstyrelsen också bygga upp rapporteringskanaler till kommunerna för att få en nationell bild. I slutet av april 2020 fanns en tydlig nationell bild på Socialstyrelsen av enskilda kommuners behov av skyddsutrustning [126, s. 64].

Det framgår i granskningen att Socialstyrelsens princip för fördelning av personlig skyddsutrustning baserades på Hälso- och sjukvårdslagen, vilket innebar att prioritera verksamheter som har störst behov av skyddsutrustning i tilldelningen.¹⁵ Under mars och april, när bristen var som störst fördelade Socialstyrelsen skyddsutrustning till regioner och kommuner med akut behov utifrån bekräftade eller misstänkt antal smittade i vården och äldreomsorgen [126, s. 72]. I vissa fall nekade Socialstyrelsen stöd när de bedömt att regionen eller kommunen hade begärt oproportionerligt mycket skyddsutrustning i förhållande till smittotalen. Länsstyrelserna i de tre undersökta länen hade däremot sinsemellan olika fördelningsprinciper. Länsstyrelsen i Östergötlands län utgick från antal smittade fall, länsstyrelsen i Stockholms län utgick från befolkningens mängd i kommunen medan länsstyrelsen i Södermanlands län gjorde kvalitativa bedömningar av kommunernas behov genom att jämföra antalet smittade i förhållande till kommunens uppskattade kapacitet samt om kommunen tillverkade egen skyddsutrustning eller genomförde egna inköp och om intern omfördelning i länet kunde göras. Socialstyrelsen lyfter i Riksrevisionens granskning att de i ett tidigt skede i pandemin prioriterade tilldelning av andningsskydd till regionerna eftersom myndigheten bedömde att andningsskydden gjorde störst nytta på sjukhusen där patienter med

¹⁵ Med hänvisning till Socialstyrelsen "Underlag för beslut om fördelningsprinciper av skyddsutrustning, förbrukningsmateriel och medicinteknisk utrustning i samband med covid-19, 2020".

konstaterad smitta vårdades. Socialstyrelsen framhåller dock att även kommuner fick mindre mängder av andningsskydd under samma period och att kommuner prioriterades vad gäller handdesinfektion [126, s. 71].

I slutet av april började stora mängder icke CE-märkt skyddsutrustning bli tillgängliga genom Arbetsmiljöverkets snabbspår [126, s. 89]. I maj kunde regionerna och i viss utsträckning kommunerna på egen hand köpa och få leveranser i större mängder eftersom allt fler produkter började komma ut på marknaden [126, s. 67]. Enligt intervjuer med sex kommuner i Stockholms, Östergötlands och Södermanlands län dröjde det dock till juli månad innan tillgången på skyddsutrustning stabiliserades för kommunerna som kunde börja öka sina lager.

Riksrevisionens enkät till kommuner i tre län som tidigt drabbades av hög smittspridning visar att vissa kommuner hade helt slut på andningsskydd, visir och skyddskläder när bristen var som störst. Som en konsekvens arbetade vård- och omsorgspersonal i flera kommuner i de tre länen utan adekvat personlig skyddsutrustning vid flera tillfällen [126, s. 73].

Några av Riksrevisionens slutsatser är att Socialstyrelsen inte kunde tillgodose alla behov samtidigt genom inköp av skyddsutrustning våren 2020 eftersom det inte fanns tillräckligt mycket skyddsutrustning på marknaden, att länsstyrelsernas fördelning till kommunerna kan ha varit ineffektiv eftersom länsstyrelserna inte arbetade efter gemensamma fördelningsprinciper samt att Arbetsmiljöverkets så kallade snabbspår ökade tillgången på skyddsutrustning, men inte när behoven var som störst [126, s. 6].

Kommunals förfrågningar till skyddsombud

I rapporten från Arena idé om Kommunals medlemmars arbetsvillkor under pandemivåren 2020 framgår att fackförbundet tog emot larm om brist på skyddsutrustning i äldreomsorgen från alla håll: medlemmar skrev på Kommunals Facebook och på Instagram, och de ringde till Kommunal Direkt. Den 16 mars höll Kommunal en videokonferens med arbetsmiljöansvariga ombudsmän. Den 23 mars tar både Kommunal och SKR upp den akuta bristen på skyddsutrustning inom både hälso- och sjukvården och äldreomsorgen på ett möte med arbetsmarknadsministern. De första begärandena om skyddsutrustning enligt 6 kap. § 6a lades tredje veckan i mars. Kommunal larmar den 27 mars Arbetsmiljöverket om bristen på skyddsutrustning inom äldreomsorgen. Då har de två första dödsfallen inträffat på äldreboenden [85, s. 8 f].

Totalt genomför Kommunal fem snabbenkäter under våren 2020 till skyddsombud inom vård och omsorg (vecka 13, 14, 15, 16 och 19) med ja och nej-frågor och öppna frågor [85, s. 33]. I den första enkäten 25–26 mars uppger en stor majoritet, både skyddsombud inom hemtjänsten och äldreboenden, att de känner oro över tillgången till skyddsutrustning. Hälften av skyddsombuden inom hemtjänsten uppger att det över huvud taget inte finns skyddsutrustning för att skydda sig själv och omsorgstagare från smitta. I enkäten 1–2 april rapporterar ett av skyddsombuden inom hemtjänsten att

de anställda har tillgång till handskar, förkläden, munskydd och nu också mer handsprit samt fått tydlig information om hur man agerar i situationer med sjuk vårdtagare med misstänkt smitta. Detta framstod dock som ett sällsynt undantag under kommande veckor, framhåller rapporten [85, s. 8 f].

Snabbenkäten den 8 april till skyddsombud och huvudskyddsombud inom hälso- och sjukvården och äldreomsorgen bekräftar bilden att en mycket stor majoritet inom hemtjänsten och äldreboenden rapporterar att de känner oro över tillgången till skyddsutrustning (något lägre andel inom sjukvården). Fyra av tio skyddsombud inom hemtjänsten uppger att det förekommit situationer då anställda arbetat utan skyddsutrustning och närmare en tredjedel av skyddsombuden på äldreboende uppger att det förekommit situationer då anställda arbetat utan skyddsutrustning. En tredjedel uppger att det är vanligast att det saknas munskydd, en fjärdedel att det saknas visir. Det råder även brist på handsprit, ytdesinfektion, handskar, förkläde med långa ärmar, tvål och pappershanddukar [85, s. 12 f].

Ett skyddsombud lägger ett skyddsstopp på ett äldreboende i Eskilstuna den 8 april då arbetsgivaren menat att engångsregnponchos och munskydd gjorda av servetter är lämpligt att använda som skyddsutrustning. Ordförande för sektionen för privat vård och omsorg i Stockholm beskriver hur medlemmar i början av april ringde och berättade att de jobbade i munskydd de själva tillverkat av kaffefilter, och om arbetsgivare som tillverkat munskydd av papper och gasbinda. ”Medlemmar klädde sig i sopsäckar för att försöka skydda sig. Det fanns dom som för egna pengar köpte cyklop att ha på sig på jobbet för att försöka värja sig från smittan.” [85, s. 14]. I andra veckan av april 2020 har enligt skyddsombuden närmare nio av tio arbetsgivare tagit fram riktlinjer för korrekt användning av skyddsutrustning [85, s. 15].

Skyddsutrustning också ett arbetsmiljöproblem

Det kan noteras att personlig skyddsutrustning också upplevs som ett arbetsmiljöproblem. I augusti 2021 rapporterar Kommunalarbetaren att flera medlemmar vittnat om att det kan vara tufft att jobba med personlig skyddsutrustning. En del har fått klåda och hudeksem, blåsor i munnen, näsblod och huvudvärk. Det rapporteras att sammanlagt har mer än 450 arbetsskador kopplade till munskydd och andningsskydd anmälts till Arbetsmiljöverket fram till slutet av augusti 2021, de flesta under 2021 [127].

Region Västerbotten genomför under våren 2021 en enkät med nästan 3 000 anställda i äldreomsorgen i 15 kommuner, de flesta undersköterskor. Ansvarig för enkäten, vårdhygienöverläkare i Region Västerbotten och ordförande i Svenska Hygienläkarföreningen, framhåller att skyddsutrustning ofta är nödvändig för att skydda både vårdtagare och anställda men att man behöver ta hänsyn till hur det påverkar arbetsmiljön. Syftet med studien var att ta reda på om skyddsutrustningen försämrat arbetsmiljön för personalen. ”Vi har ju i princip tvingat dem att ha på sig skyddsutrustning” [128]. Undersökningen visar att fyra av tio svarade att det var extremt jobbigt eller mycket jobbigt att

arbeta med skyddsutrustning. Vanligast var att det upplevdes som varmt och kvavt och att det kändes svårt att andas genom munskydd och andningsskydd. Andra problem var hudirritation och huvudvärk. En majoritet av de kvinnliga anställda svarade att två till tre timmar med andningsskydd är lika jobbigt som att arbeta en hel arbetsdag utan. ”I praktiken orkar man sällan jobba mer än tre till fyra timmar med andningsskydd. Det innebär att man bör organisera jobbet så man kan ta en paus efter den tiden, säger vårdhygienöverläkaren.” [128] En slutsats är att användningen av skyddsutrustning inte har styrts tillräckligt noggrant och baserat på kunskap under pandemin. Vårdhygienöverläkaren i Region Västerbotten hoppas att studien ska leda till en diskussion om hur skyddsutrustning påverkar arbetsmiljön och att det ska regleras bättre nationellt, inte minst inför en ny pandemi. Frågan har fallit mellan stolarna då Arbetsmiljöverket och Folkhälsomyndigheten gör sina bedömningar oberoende av varandra.

Att väga arbetsmiljöpåverkan mot skyddseffekter är svårt. Det behövs nationellt samarbete mellan experter på vårdhygien och arbetsmiljö för att komma fram till en rimlig policy. Den har saknats under den här pandemin. [128]

På Arbetsmiljöverket påpekar man att personlig skyddsutrustning alltid ska vara sistahandsalternativet. Arbetsgivaren ska först göra det som går för att på andra sätt minska risken för smittspridning. Men det finns situationer där personalen måste ha skyddsutrustning som gör det obekvämare att jobba. ”Jag tror inte att det är fel på skyddsutrustningen utan det är bara förjävligt att jobba med det här”, säger en kemist och expert på hudproblem på Arbetsmiljöverket. Hon uppmanar alla som fått skador av skyddsutrustningen att vända sig till sin arbetsgivare eller sitt skyddsombud [129].

4. Resultat och analys av enkätundersökningen

Nedan presenteras resultaten av enkätundersökningen. Presentationen sker i den ordning som frågorna ställdes i enkäten, dvs. i den ordning som de svarande besvarat frågorna inom respektive tema (se bilaga 3).

Bakgrundsinformation

Totalt svarade 2 921 personer på enkäten, varav 1 051 personer från handel, 801 från transportbranschen och 1 069 från omsorgsbranschen (tabell 1). En majoritet av de svarande, 67 procent, hade arbetat 4 år eller längre på sin arbetsplats och cirka 15 procent hade arbetat 2 år respektive 3 år – relativt jämnt fördelat på de tre branscherna. En majoritet hade tillsvidareanställning både innan pandemin (cirka 90 procent totalt, med enbart några procentandelars skillnad mellan branscherna) och under pandemin (cirka 92 procent totalt) (se bilaga 1, tabell B2). Bland de svarande arbetade totalt 73 procent heltid, men med variation mellan branscherna (se bilaga 1, tabell B4). Ca 85 procent av de anställda inom transportbranschen arbetade heltid under pandemin, att jämföra med cirka 73 procent inom omsorgen och cirka 64 procent inom handeln.

Tabell 1. Beskrivning av svarandegruppen, totalt och uppdelat på bransch, utifrån självrapporterad information (%)

År på arbetsplatsen ^a	Handel	Transport	Omsorg	Totalt	p-värde ^d
2 år	18,8	14,2	17,1	16,9	
3 år	16,3	13,2	17,3	15,8	
4 år eller längre	64,7	72,3	65,6	67,1	0,007
Tvungen att vara på arbetsplatsen^b					
Ja, alltid	79,4	78,7	85,0	80,7	
Ja, oftast	20,6	21,3	15,0	19,3	0,007
Typ av arbetsgivare					
Privat	79,7	78,0	28,8	60,6	
Offentlig	20,3	22,0	71,2	39,4	<0,001
Kön^c					
Man	42,0	69,2	20,6	41,6	
Kvinna	58,0	30,8	79,4	58,4	<0,001
Hushållstyp					
Ensamhushåll	23,8	28,5	19,0	23,3	
Bara vuxna	36,5	30,8	29,7	32,5	
Barn 0–7 år	23,9	21,5	30,1	25,5	
Barn, men endast över 7 år	15,8	19,2	21,1	18,7	<0,001
Utbildningsnivå					
Grundskola	4,5	4,9	3,2	4,1	
Gymnasium	54,9	54,8	45,9	51,6	
Eftergymnasial utbildning två år	14,9	19,6	21,6	18,7	
Högskoleutbildning tre till fem år	24,5	19,9	28,4	24,6	
Forskarutbildning	1,2	0,9	0,8	1,0	<0,001
Antal	1051	801	1069	2921	

a Personer som arbetat 1 år eller kortare svarade inte på enkäten.

b Personer som svarade "Nej, jag arbetade mestadels hemifrån sorterades bort", endast 2138 personer svarade på frågan eftersom frågan lades till i efterhand.

c Information om kön har lagts till av Enkätfabriken i efterhand.

d Chi2-test av skillnad mellan branscher.

Av de svarande är 58 procent kvinnor (Tabell 1). Könsfördelningen mellan yrkesgrupperna är ojäm, vilket överensstämmer med könsfördelningen bland anställda inom de tre branscherna, dvs. två kvinnodominerade och en mansdominerad.¹⁶ Närmare 80 procent av de svarande inom omsorgen består av kvinnor medan de svarande inom handeln och transportbranschen består av 58 respektive 31 procent kvinnor. När det gäller vilka som bor i hushållet framgår det att knappt 25 procent bodde i ensamhushåll. Av de resterande 75 procenten uppgav en fjärdedel (totalt 25 procent) att det finns barn under 7 år i hushållet.

Drygt hälften av de svarande uppgav att deras högsta utbildningsnivå var gymnasieutbildning. Inom samtliga branscher var det en låg andel med enbart grundskoleutbildning (mellan 3 och 5 procent).

En majoritet av de svarande var anställda i privat sektor (60 procent). Inom handel och transport uppgav en stor majoritet (cirka 80 procent) privat arbetsgivare, medan de flesta inom omsorg uppgav att de arbetar inom offentlig sektor (cirka 70 procent).

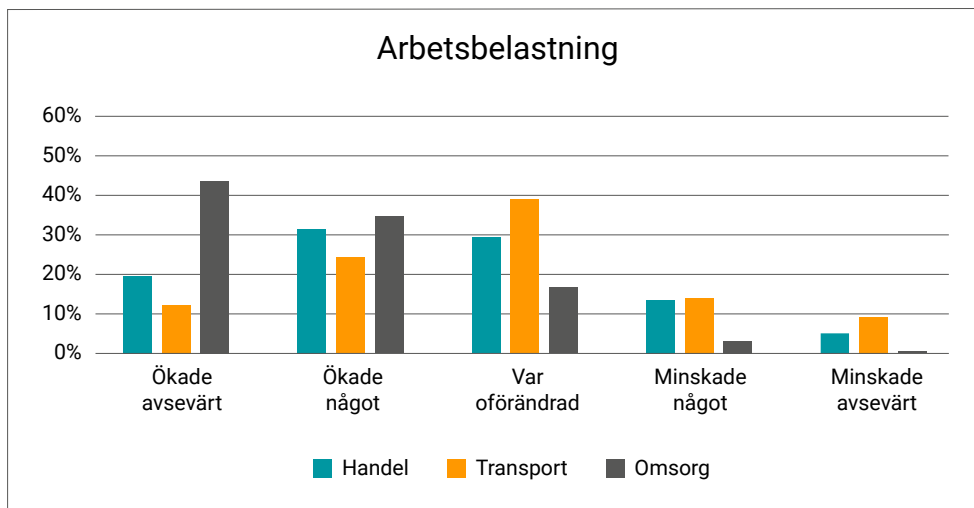
Av de svarande uppgav cirka 80 procent att de alltid eller oftast var på sin arbetsplats. Högst andel återfanns inom omsorgen (85 procent). På frågan finns dock ett visst bortfall på grund av att frågan lades till en bit in i datainsamlingen.

De svarande som helhet reste mer privat än kollektivt före pandemin (cirka 60 procent) (se bilaga 1, tabell B1). Sett till yrkesgrupp var det flest svarande inom transportbranschen som reste privat. Under pandemin skedde en minskning av resandet i kollektivtrafiken bland anställda inom handeln (från 44 till 36 procent) och inom omsorgen (från 41 till 32 procent). Bland anställda inom transportbranschen var minskningen mindre (från 36 till 31 procent).

4.1 Det egna arbetet under pandemin

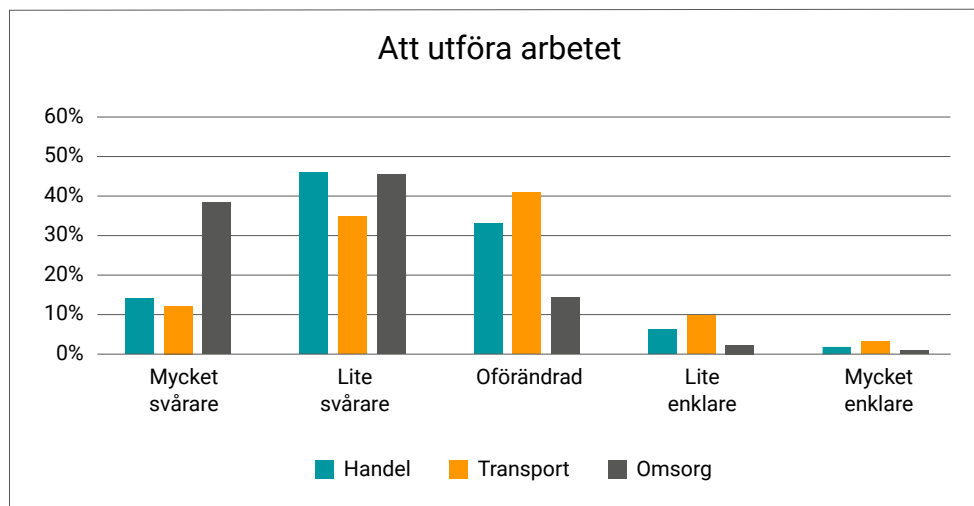
På många arbetsplatser påverkades arbetet av pandemin. I början av enkäten fick de svarande uppges hur de uppfattade att deras arbete påverkades av pandemin genom att ta ställning till ett antal påståenden.

¹⁶ Enligt SCB:s yrkesstatistik 2020 är könsfördelningen inom de stora yrkesgrupperna i omsorgsbranschen följande: Under-sköterskor 90 % kvinnor, 10 % män; vårdbiträden 72 % kvinnor, 28 % män; vårdare och boendestödjare 73 % kvinnor, 27 % män samt personliga assistenter 72 % kvinnor, 28 % män. Inom de stora yrkesgrupperna i handeln är könsfördelningen något jämnare: butikssäljare i fackhandel 61 % kvinnor, 39 % män och butikssäljare i dagligvaruhandel 66 % kvinnor, 34 % män.

Figur 1. Grafen visar svaren på frågan: "På många arbetsplatser påverkades arbetet av pandemin. Hur var det på ditt arbete? - **Min arbetsbelastning**", med svarsalternativen: Ökade avsevärt/Ökade något/Var oförändrad/Minskade något/Minskade avsevärt. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

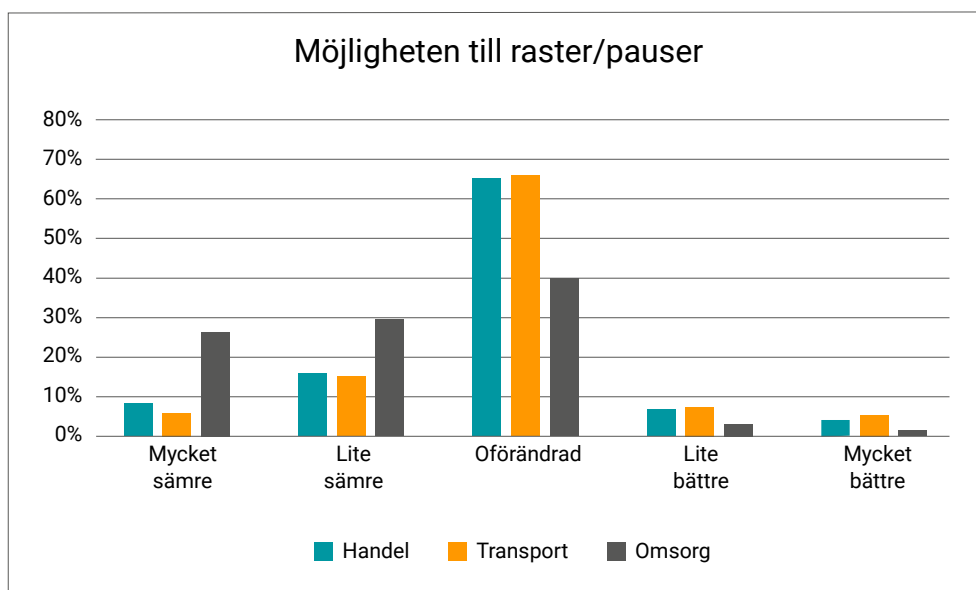
En stor majoritet (cirka 80 procent) bland svarande inom omsorgen uppgav att arbetsbelastningen ökade. Inom handeln uppgav hälften av de svarande att arbetsbelastningen ökade och en tredjedel att den var oförändrad (figur 1). Cirka 40 procent av de svarande inom transport uppgav att arbetsbelastningen var oförändrad och nästan lika många att den ökade. Den tydligaste könsskillnaden fanns inom omsorgsgruppen (se bilaga 1, tabell B5), där andelen som ansåg att arbetsbelastningen ökade avsevärt var högre bland kvinnor (47 procent) jämfört med män (31 procent).

Figur 2. Grafen visar svaren på frågan: "På många arbetsplatser påverkades arbetet av pandemin. Hur var det på ditt arbete? - **Att utföra mitt arbete blev**", med svarsalternativen: Mycket svårare/Lite svårare/Oförändrat/Lite enklare/Mycket enklare. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En stor majoritet (över 80 procent) bland svarande inom omsorgen uppgav att det blev svårare att utföra arbetet (figur 2). Även inom handeln ansåg en majoritet (60 procent) att arbetet blev svårare att utföra, men till skillnad från

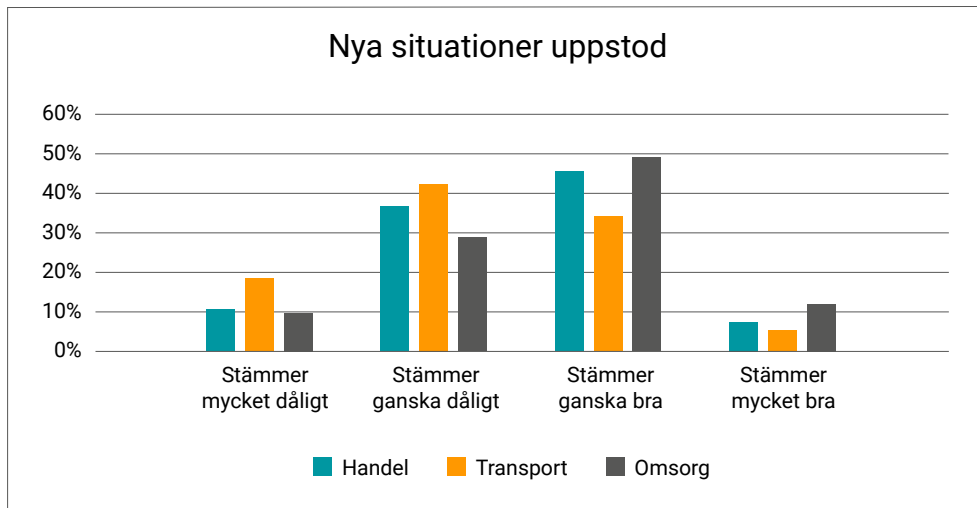
anställda inom omsorgen var det en mindre andel som uppgav att det blev mycket svårare. Inom transport var det närmare hälften som uppgav att det blev svårare att utföra arbetet, medan 40 procent uppgav att det var oförändrat.

Figur 3. Grafen visar svaren på frågan: "På många arbetsplatser påverkades arbetet av pandemin. Hur var det på ditt arbete? - **Möjligheten till raster/pauser blev**", med svarsalternativen: Mycket sämre/Lite sämre/Oförändrad/Lite bättre/Mycket bättre. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

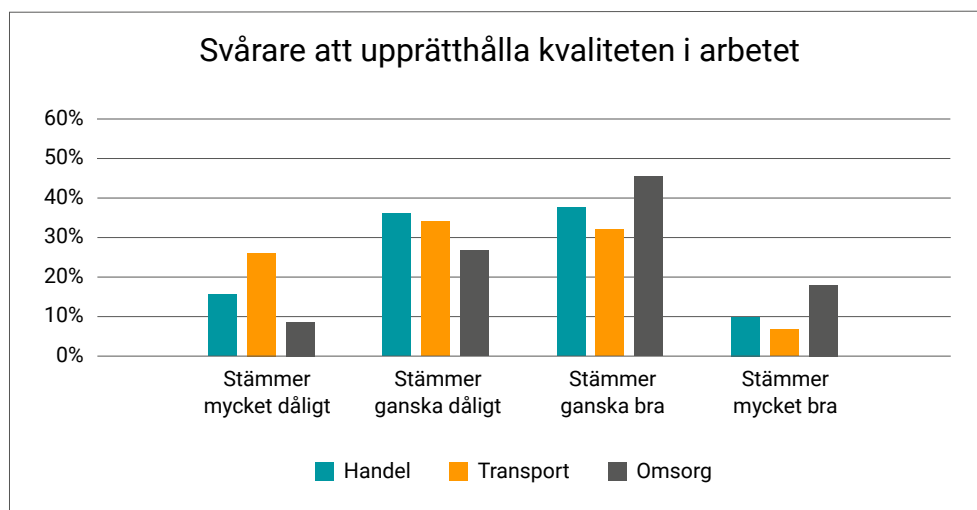
När det gällde möjligheten till raster eller pauser visar undersökningen att den inte blev nämnvärt sämre för de svarande inom handel och transport (figur 3). En stor majoritet av anställda inom handel och transport uppgav att möjligheten till raster/pauser var oförändrad.

Men mer än hälften av anställda inom omsorgen uppfattade att möjligheten till raster/pauser blev lite eller mycket sämre. I synnerhet var det kvinnor inom omsorgen som uppgav att möjligheten till raster/pauser blev mycket sämre (28 procent) (se bilaga 1, tabell B6). Cirka 40 procent bland de anställda inom omsorgen uppfattade dock att möjligheten till raster/pauser var oförändrad.

Figur 4. Grafen visar svaren på frågan: "I vilken grad instämmer du i följande påståenden om din arbetssituation under pandemin? – **Nya situationer uppstod som jag inte visste hur jag skulle hantera**", med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/Stämmer ganska bra/Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En majoritet bland svarande inom omsorgen instämde i påståendet att nya situationer uppkom som de inte visste hur de skulle hantera (sex av tio uppgav att det stämmer ganska bra eller mycket bra) (figur 4). Närmare hälften av handelsanställda uppgav att det stämmer ganska bra, men en ganska stor andel (närmare 40 procent) angav att det stämmer ganska dåligt. En majoritet bland anställda inom transportbranschen instämde inte i påståendet. Sex av tio uppgav att det stämde mycket eller ganska dåligt.

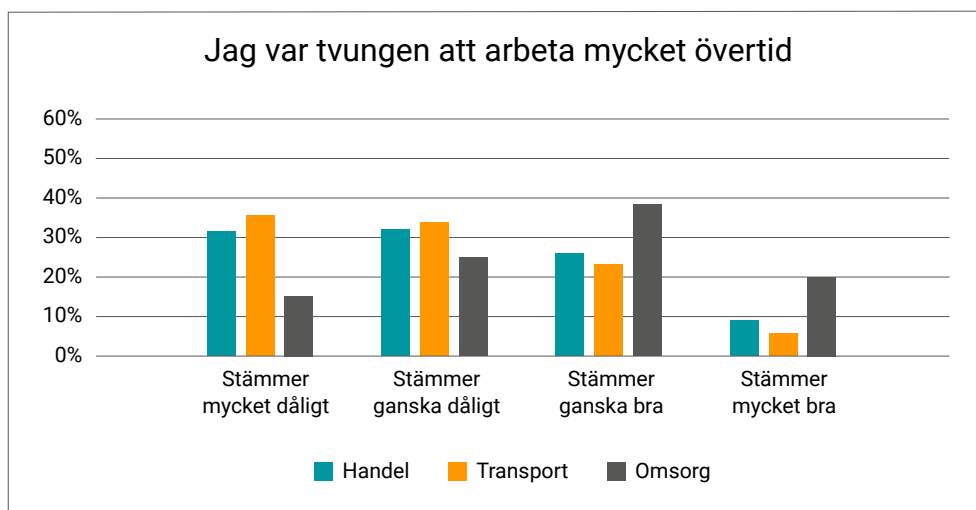

Figur 5. Grafen visar svaren på frågan: "I vilken grad instämmer du i följande påståenden om din arbetssituation under pandemin? - **Det blev svårare att upprätthålla kvaliteten i mitt arbete**", med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/Stämmer ganska bra/Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En majoritet (64 procent) av anställda inom omsorgen uppgav att det stämmer ganska eller mycket bra att det blev svårare att upprätthålla kvaliteten i arbetet (figur 5). En tredjedel instämde dock inte i påståendet att det blev svårare att upprätthålla kvaliteten i arbetet (stämmer ganska eller mycket dåligt).

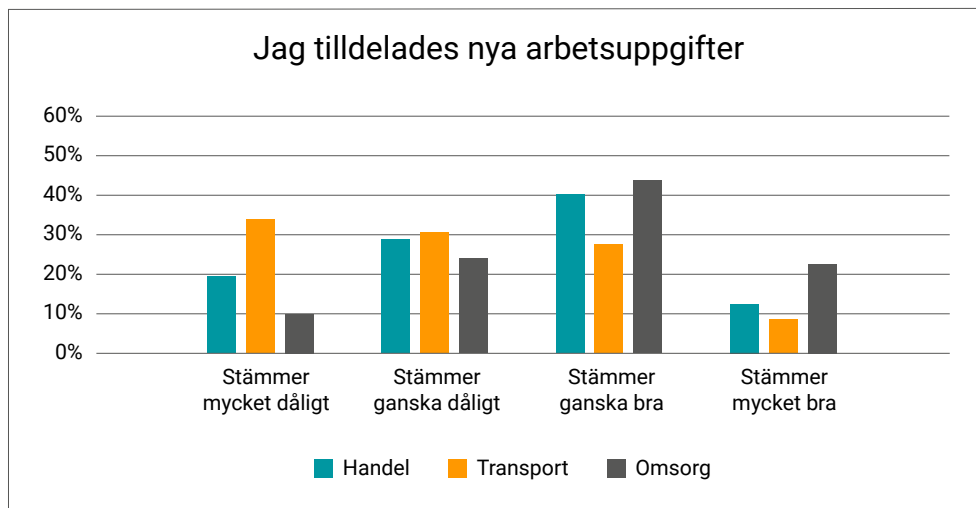
Inom transportbranschen var fördelningen bland de svarande det omvända, med cirka 60 procent som inte instämde i att det blev svårare att upprätthålla kvalitet, mot knappt 40 procent som svarade att det blev svårare.

Den jämnaste fördelningen återfinns bland de handelsanställda där knappt 50 procent svarade att det stämmer ganska eller mycket bra att kvaliteten blev svårare att upprätthålla, och drygt 50 procent svarade att det stämmer ganska eller mycket dåligt.

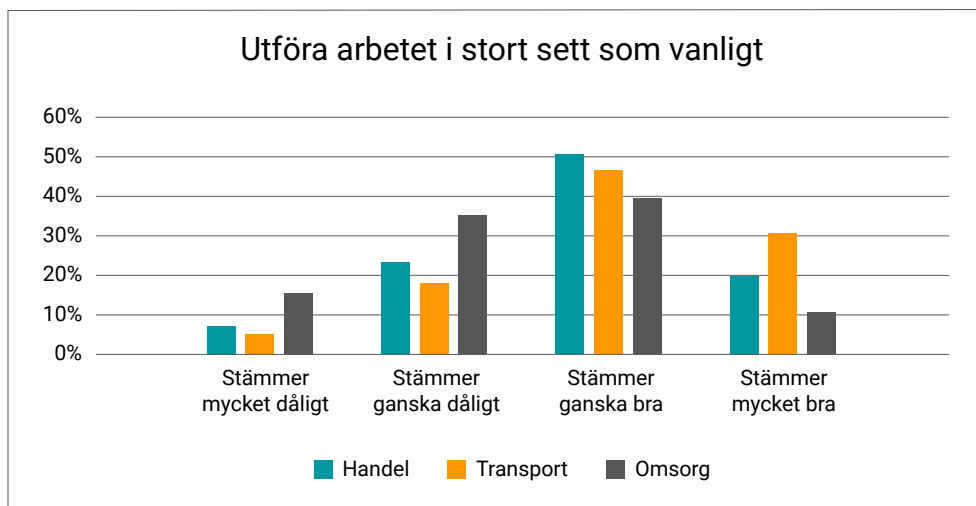
Figur 6. Grafen visar svaren på frågan: "I vilken grad instämmer du i följande påståenden om din arbetssituation under pandemin? - **Jag var tvungen att arbeta mycket övertid**", med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/ Stämmer ganska bra/Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

När det gäller mängden övertidsarbete under pandemin framgår det att en majoritet (närmare 60 procent) bland svarande inom omsorgen uppgav att det stämmer ganska eller mycket bra att de var tvungna att arbeta mycket övertid (figur 6). Bland svarande inom handel och transportbranschen var det en majoritet som inte instämde i att man var tvungen att arbeta mycket övertid.

Figur 7. Grafen visar svaren på frågan: "I vilken grad instämmer du i följande påståenden om din arbetssituation under pandemin? - **Jag tilldelades nya arbetsuppgifter**", med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/ Stämmer ganska bra/ Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En majoritet (cirka 65 procent) bland de svarande inom omsorgen svarade att det stämmer ganska eller mycket bra att de tilldelades nya arbetsuppgifter under pandemin (figur 7). Även bland svarande inom handeln uppgav drygt hälften att det stämmer ganska eller mycket bra att man tilldelades nya arbetsuppgifter. Inom transport däremot angav en majoritet (över 60 procent) att det stämmer ganska eller mycket dåligt.

Figur 8. Grafen visar svaren på frågan: "I vilken grad instämmer du i följande påståenden om din arbetssituation under pandemin? - **Jag kunde utföra mitt arbete i stort sett som vanligt**", med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/ Stämmer ganska bra/Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

Hälften av de svarande inom omsorgen instämde i påståendet att de kunde utföra sitt arbete i stort sett som vanligt, men en lika stor andel uppgav att det stämmer dåligt (figur 8). En stor majoritet (cirka 70 procent) bland svarande inom transportbranschen och handeln uppgav att det stämmer ganska eller mycket bra att de kunde arbeta i stort sett som vanligt.

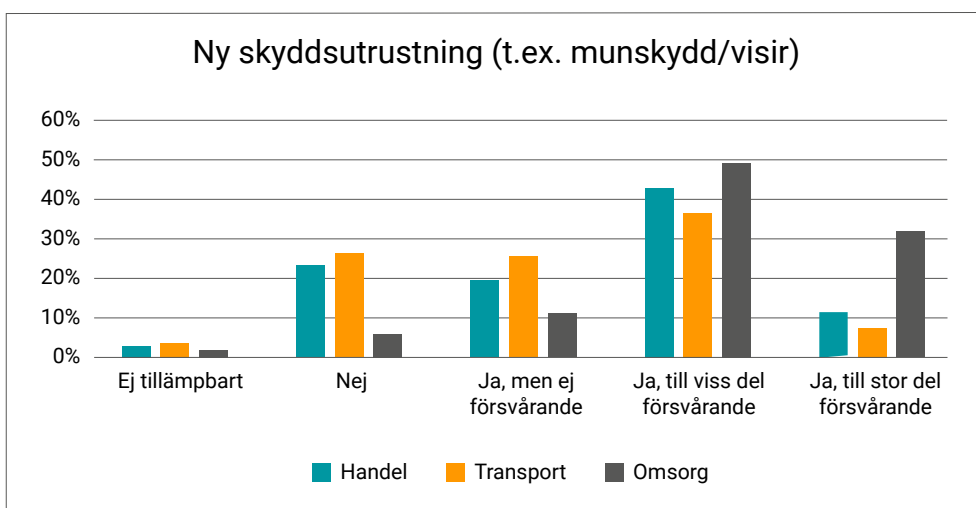
Sammanfattning

När det gäller de olika aspekterna av hur det egna arbetet kunde utföras under coronapandemin visar undersökningen:

- En mycket stor majoritet bland svarande inom omsorgen uppgav att arbetsbelastningen ökade.
- En mycket stor majoritet bland svarande inom omsorgen och en majoritet inom handeln uppgav att det blev svårare att utföra arbetet.
- En majoritet bland svarande inom omsorgen och hälften inom handeln instämde i påståendet att nya situationer uppkom som de inte visste hur de skulle hantera.
- En majoritet av svarande inom omsorgen instämde i påståendet att det blev svårare att upprätthålla kvaliteten i arbetet. Inom handeln var meningarna delade. En majoritet inom transportbranschen instämde inte.
- En majoritet bland svarande inom omsorgen instämde i påståendet att de var tvungna att arbeta mycket övertid. Bland svarande inom handel och transportbranschen var det en majoritet som inte instämde.
- En klar majoritet bland de svarande inom omsorgen och drygt hälften inom handeln uppgav att man tilldelades nya arbetsuppgifter. Inom transport uppgav en majoritet att man inte tilldelades nya arbetsuppgifter.
- En stor majoritet bland svarande inom transportbranschen och handeln uppgav att de kunde utföra sitt arbete i stort sett som vanligt. Inom omsorgen uppgav hälften att de kunde utföra arbetet i stort sett som vanligt.

4.1.1 Förändringar i den fysiska arbetsmiljön

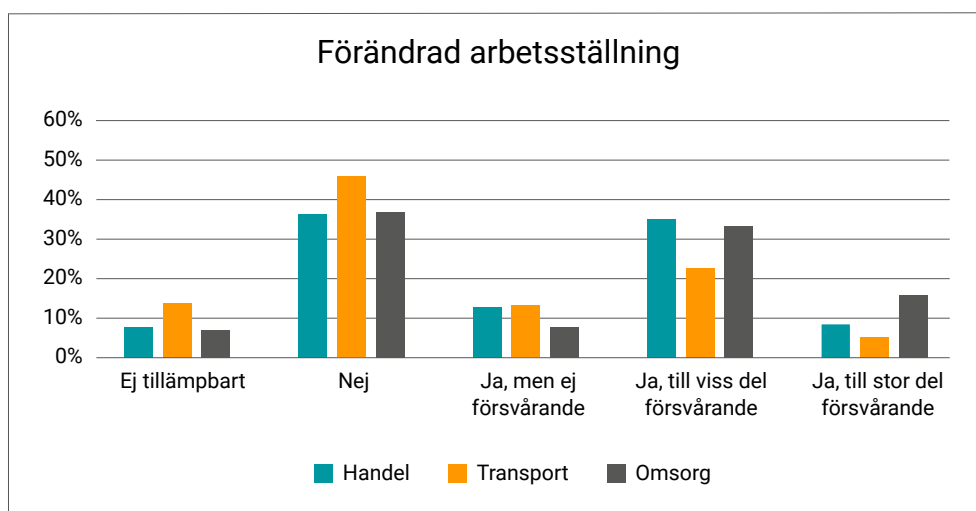
I enkäten fick de svarande även ange vilka förändringar som genomfördes i den fysiska arbetsmiljön på arbetsplatsen samt om dessa förändringar i sådana fall upplevdes försvårande i arbetet.

Figur 9. Grafen visar svaren på frågan: "Genomfördes några förändringar i den fysiska arbetsmiljön på din arbetsplats under pandemin? – **Ny skyddsutrustning (t.ex. munskydd/visir m.m.)**", med svarsalternativen: Ja/Nej/Ej tillämpligt, kombinerad med följdfrågan "Försvårade denna förändring ditt arbete?", med svarsalternativen: Nej, inte alls/Ja, till viss del/Ja, till stor del. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En majoritet inom samtliga branscher uppgav att det infördes ny skyddsutrustning på arbetsplatsen. Var fjärde svarande inom handel och transport uppgav dock att det inte infördes ny skyddsutrustning. En mycket liten andel inom omsorgen svarade nej på frågan om ny skyddsutrustning introducerades (figur 9).

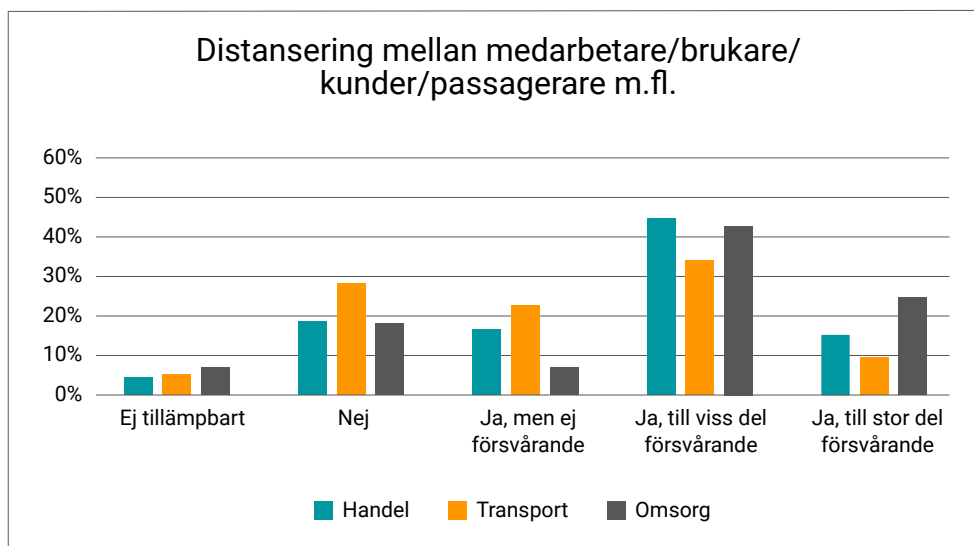
En stor majoritet inom omsorgen uppgav att förändringen i fråga var försvårande, i synnerhet bland kvinnor där 35 procent jämfört med 21 procent bland männen uppgav att skyddsutrustning införts vilket till stor del var försvårande (se bilaga 1, tabell B7). Drygt hälften inom handeln och en tredjedel inom transport uppgav att förändringen var försvårande i arbetet.

Figur 10 Grafen visar svaren på frågan: "Genomfördes några förändringar i den fysiska arbetsmiljön på din arbetsplats under pandemin? – **Förändrade arbetsställningar (tex vid lyft, närkontakt med människor)**", med svarsalternativen: Ja/Nej/Ej tillämpligt, kombinerad med följdfrågan "Försvårade denna förändring ditt arbete?", med svarsalternativen: Nej, inte alls/Ja, till viss del/Ja, till stor del. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

När det gäller fysiska förändringar på arbetsplatsen som innebar förändrad arbetsställning instämde drygt hälften bland svarande inom omsorg och handel i påståendet att det infördes, och närmare hälften (49 procent) inom omsorgen uppgav att det även var försvårande (figur 10). Motsvarande siffra inom handeln var 43 procent. En tredjedel inom omsorg och handel och närmare hälften bland svarande inom transport instämde inte.

När det gäller förändringar i den fysiska arbetsmiljön i form av plexiglas mellan anställd och personer som man mötte i arbetet uppgav hälften av svarande inom transport och omsorg att det inte infördes (se bilaga 1, figur A). En majoritet bland de svarande inom handel däremot uppgav att plexiglas infördes och hälften upplevde att det var försvårande. I synnerhet är det kvinnor som uppgav att plexiglas till stor del var försvårade i arbetet (20 procent jämfört med 10 procent bland männen) (se bilaga 1, tabell B8).

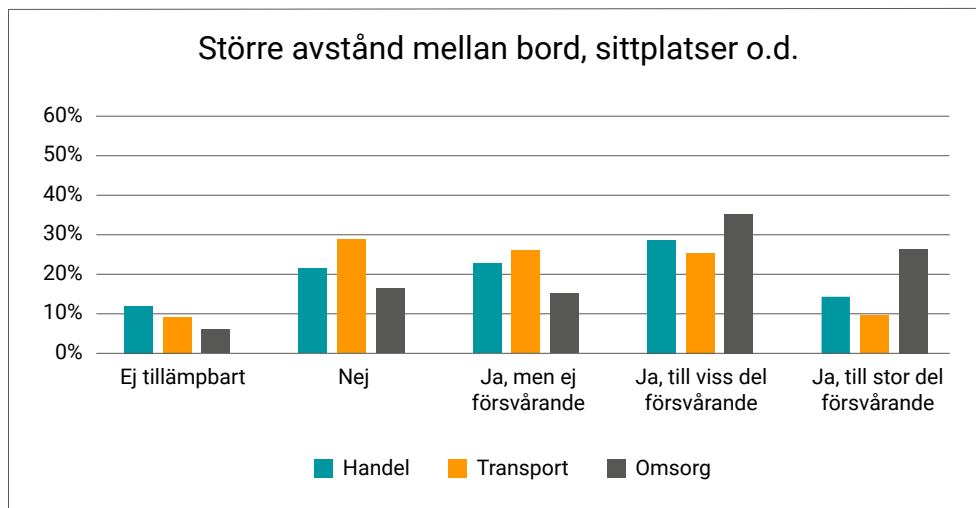

Figur 11. Grafen visar svaren på frågan: "Genomfördes några förändringar i den fysiska arbetsmiljön på din arbetsplats under pandemin? - **Distansering mellan medarbetare, brukare, kunder, passagerare m.fl.**", med svarsalternativen: Ja/Nej/Ej tillämpligt, kombinerad med följdfrågan "Försvårade denna förändring ditt arbete?", med svarsalternativen: Nej, inte alls/Ja, till viss del/Ja, till stor del. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En majoritet av de svarande inom handel, omsorg och transport uppgav att distansering infördes mellan medarbetare, brukare, kunder med flera (figur 11). Cirka 30 procent inom transport och cirka 20 procent inom handel och omsorg uppgav dock att det inte infördes distansering.

Det framgår vidare att för en stor majoritet av de svarande inom omsorgen (68 procent) och en majoritet inom handeln (58 procent) var distansering mellan medarbetare, brukare, kunder med flera försvårande. Inom transport uppgav cirka 40 procent att det var försvårande, de flesta till viss del försvårande.

Frågan om distansering mellan smittade och inte smittade brukare var framför allt relevant för yrkesgrupper inom omsorgen. En stor majoritet (74 procent) instämde i att distansering mellan smittade och osmittade brukare introducerades och en majoritet (66 procent) upplevde att det var, till stor eller till viss del, försvårande (se bilaga 1, figur B).

Figur 12. Grafen visar svaren på frågan: "Genomfördes några förändringar i den fysiska arbetsmiljön på din arbetsplats under pandemin? - **Större avstånd mellan bord, sittplatser o.d.**", med svarsalternativen: Ja/Nej/Ej tillämpligt, kombinerad med följdfrågan "Försvårade denna förändring ditt arbete?", med svarsalternativen: Nej, inte alls/Ja, till viss del/Ja, till stor del. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En stor majoritet (76 procent) inom omsorgen uppgav att förändringar i den fysiska arbetsmiljön infördes i form av större avstånd mellan bord, sittplatser och dylikt, och en majoritet (60 procent) uppgav att det var till viss eller stor del försvårande i arbetet (figur 12). Även en majoritet bland svarande inom handeln uppgav att det infördes och 40 procent uppgav att det var försvårande i arbetet. Inom transportbranschen var det hälften som uppgav att det infördes större avstånd mellan bord, sittplatser och dylikt, men färre (24 procent) uppgav att det var försvårande i arbetet. Det kan också noteras att det var flest svarande inom transportbranschen som uppgav att det inte infördes.

Sammanfattning

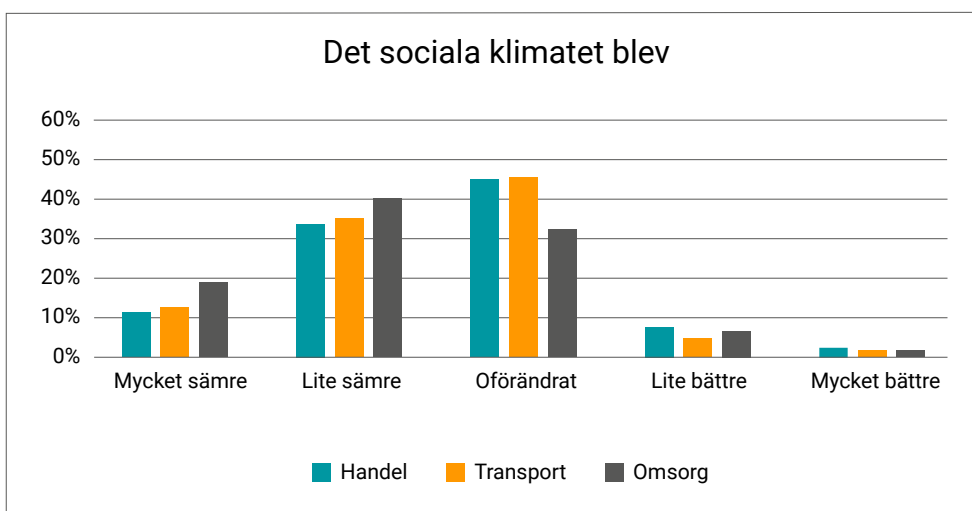
När det gäller förändringar i den fysiska arbetsmiljön på arbetsplatsen visar undersökningen:

- En majoritet inom samtliga branscher uppgav att det infördes ny skyddsutrustning. En stor majoritet inom omsorgen och drygt hälften inom handeln och en tredjedel inom transport uppgav att förändringen i fråga var försvårande. I synnerhet kvinnor inom omsorgen uppgav att den var försvårande.
- Drygt hälften bland svarande inom omsorg och handel uppgav att det förekom förändrade arbetsställningar, och hälften inom omsorgen och en nästan lika stor andel inom handeln uppgav att det var försvårande.
- En majoritet bland svarande inom handeln uppgav att plexiglas infördes och många uppgav att det var försvårande, i synnerhet kvinnor.
- En klar majoritet av de svarande inom handel, omsorg och transport uppgav att distansering infördes mellan medarbetare, brukare, kunder med flera. För en majoritet av de svarande inom omsorgen och handeln var denna distansering försvårande i arbetet och för fyra av tio inom

- transportbranschen. En fjärdedel av omsorgspersonalen angav dessutom att distanseringen var till stor del försvårande.
- En stor majoritet inom omsorgen och en majoritet inom handeln uppgav att större avstånd mellan bord, sittplatser och dylikt infördes. En majoritet inom omsorgen uppgav att det var försvårande i arbetet och fyra av tio inom handeln. Hälften inom transportbranschen uppgav att större avstånd infördes men färre uppgav att det var försvårande i arbetet.

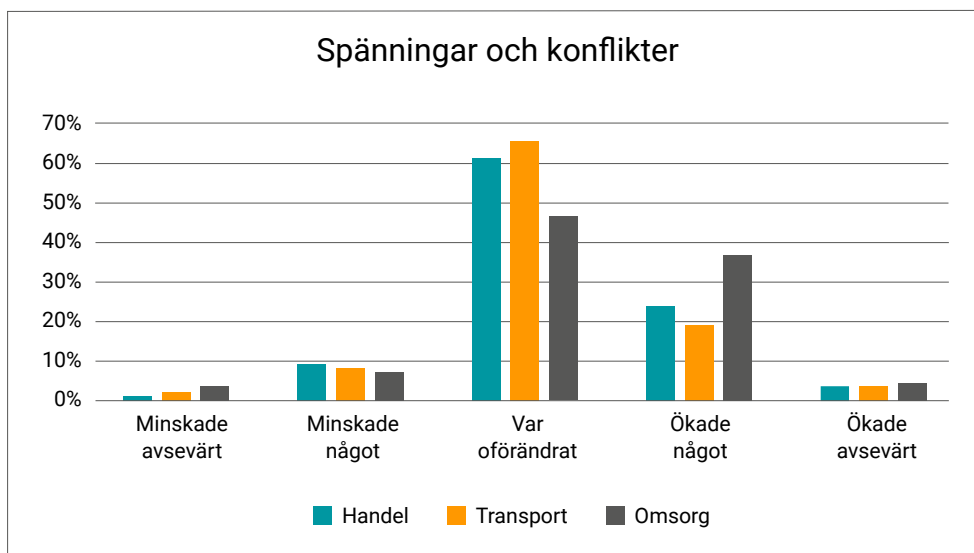
4.2 Kollegor och socialt stöd under pandemin

Ett annat tema som undersöktes är hur relationer och samarbete samt stöd från företagshälsa och fackförening, påverkades av pandemin.

Figur 13. Grafen visar svaren på påståendet: **"Det sociala klimatet blev"**, med svarsalternativen: Mycket sämre/Lite sämre/Oförändrat/Lite bättre/Mycket bättre. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

Det finns vissa likheter mellan branscherna i upplevelsen av det sociala klimatet. Ingen upplevde att det blev bättre. Lika många inom handel och transport (45 procent) upplevde att det var oförändrat och ungefär lika många att det blev sämre (45 och 48 procent). Inom omsorgen uppgav en majoritet av de svarande att det blev sämre (59 procent) och en tredjedel att det var oförändrat (figur 13).

Figur 14. Grafen visar svaren på påståendet: **"Spänningar och konflikter:"**, med svarsalternativen: Minskade avsevärt/Minskade något/Var oförändrat/Ökade något/Ökade avsevärt. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

Även på frågan om spänningar och konflikter är uppfattningen ganska samstämmig mellan svarande inom handel och transport. En majoritet (61 respektive 66 procent) uppgav att spänningar och konflikter var oförändrat, medan en mindre andel uppgav att det ökade (28 respektive 23 procent). Inom omsorgen svarade närmare hälften att det var oförändrat men nästan lika stor andel (42 procent) att det ökade (figur 14).

När det gäller stöd i arbetsgrupp/team är svaren mer spridda. En majoritet bland svarande inom handel och transport uppgav att stödet i arbetsgrupp/team var oförändrat (58 respektive 63 procent), men 20 procent inom transport uppgav att det minskade och 23 procent inom handel att det ökade. Inom omsorgen uppgav närmare hälften att det var oförändrat, men 23 procent uppgav att det minskade och 33 procent att det ökade (se bilaga 1, figur C).

Cirka hälften av de svarande inom de tre branscherna uppgav att stödet från skyddsombud respektive fackförening var oförändrat, dock bör det noteras att närmare en femtedel bland handelsanställda svarade vet ej (se bilaga 1, figur D).

Närmare hälften bland de svarande inom de tre branscherna uppgav att stödet från företagshälsovården var oförändrat, men en femtedel svarade vet ej (se bilaga 1, figur E).

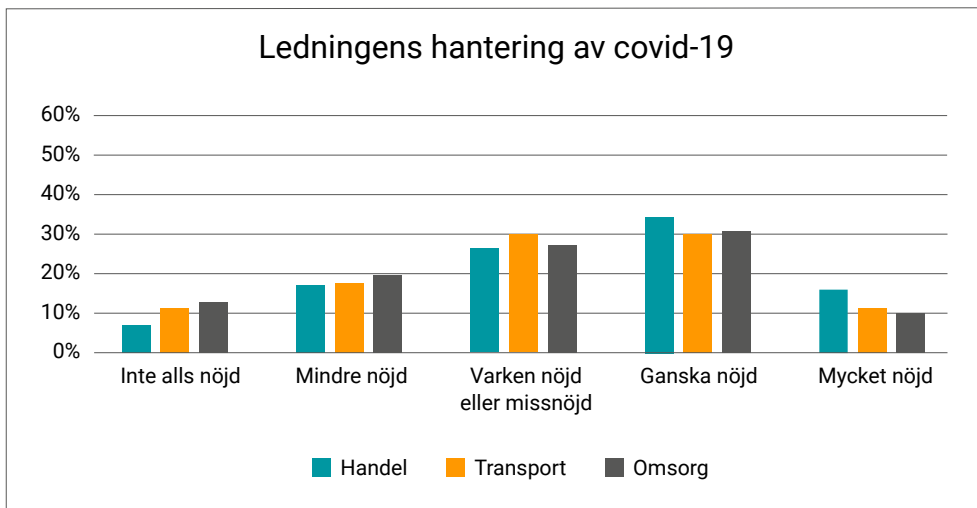
Sammanfattning

Frågor inom temat Kollegor och socialt stöd under pandemin i undersökningen visar:

- Närmare hälften inom handel och transport uppgav att det sociala klimatet blev sämre och hälften att det var oförändrat. Inom omsorgen uppgav en majoritet av de svarande att det blev sämre.
- En majoritet inom handel och transport uppgav om spänningar och konflikter att det var oförändrat. Inom omsorgen uppgav närmare hälften oförändrat, men nästan lika stor andel att det ökade.
- En majoritet bland svarande inom handel och transport och närmare hälften inom omsorgen uppgav att stödet i arbetsgrupp/team var oförändrat.
- Cirka hälften inom branscherna uppgav att stöd från skyddsombud respektive fackförening var oförändrat.
- Närmare hälften inom de tre branscherna uppgav att stöd från företagshälsovård var oförändrat.

4.3 Ledarskap under pandemin

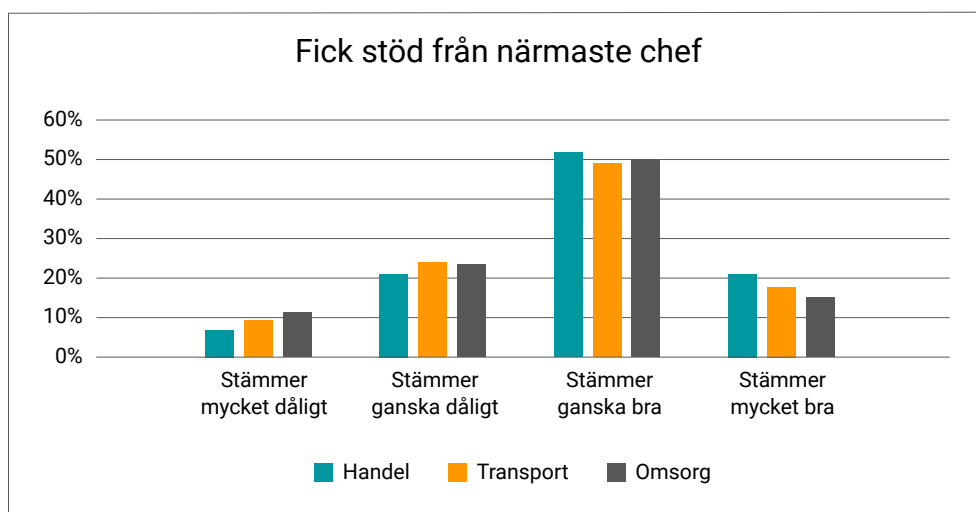
När det gäller ledarskap under pandemin ställdes inledningsvis en fråga om nöjdhet över ledningens hantering av covid-19 på arbetsplatsen.

Figur 15. Grafen visar svaren på frågan: "Hur nöjd känner du dig med ledningens hantering av covid-19 på din arbetsplats?", med svarsalternativen: Inte alls nöjd/Mindre nöjd/Varken nöjd eller missnöjd/Ganska nöjd/Mycket nöjd. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

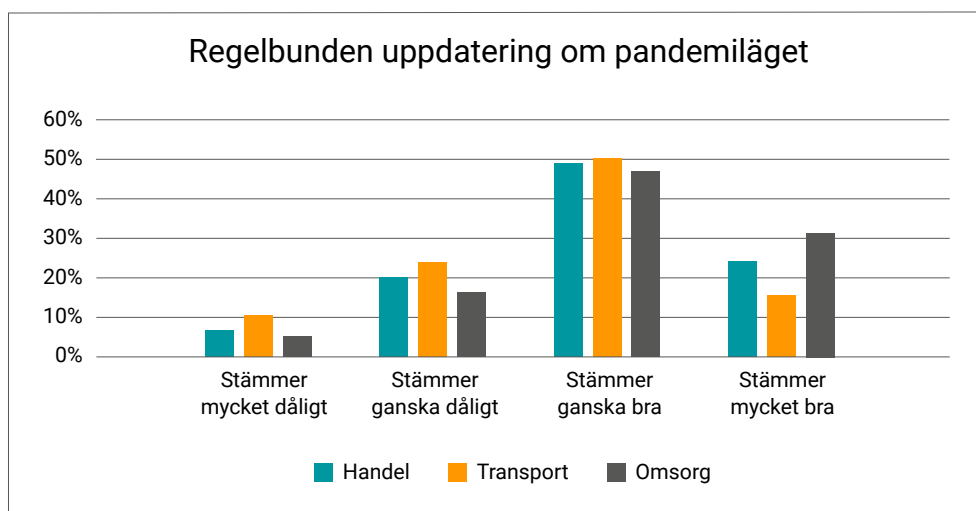
Resultatet visar att upplevelsen av ledningens hantering av covid-19 är ganska likartad mellan de tre branscherna: Den största gruppen är nöjd med ledningens hantering, dock utan att utgöra en majoritet, närmare en tredjedel är varken nöjda eller missnöjda och nästan en tredjedel är inte nöjda (figur 15). En något större andel av anställda inom handeln kände sig nöjda med ledningens hantering av covid-19 på arbetsplatsen (cirka 50 procent) jämfört med transport och omsorg (cirka 40 procent).

En majoritet bland de svarande inom samtliga branscher uppgav att kommunikationen med närmaste chef var oförändrad under pandemin (se bilaga 1, figur F).

Figur 16. Grafen visar svaren på påståendet: **"Under pandemin fick jag det stöd som jag behövde från min närmaste chef."**, med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/ Stämmer ganska bra/Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

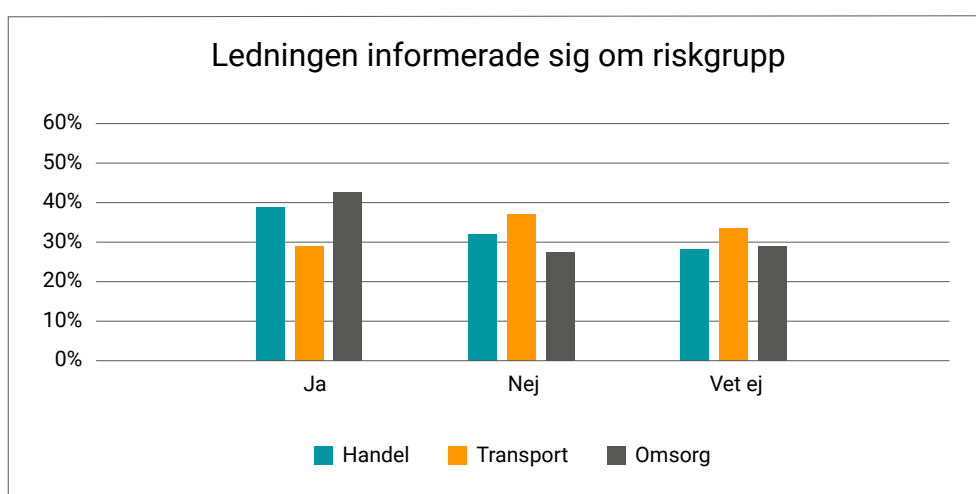
Även när det gäller frågan om stöd från närmaste chef är mönstret relativt likt mellan branscherna, med en ganska likartad spridning över samtliga svar (figur 16). En stor majoritet (mellan 65–73 procent) av de svarande inom branscherna uppgav att det stämmer bra att de fick det stöd de behövde från närmaste chef. Drygt 30 procent av anställda inom omsorg och transport uppgav att de inte fick det stöd de behövde från närmaste chef. Motsvarande siffra inom handel är något lägre (27 procent).

Figur 17. Grafen visar svaren på påståendet: **"Jag fick regelbunden uppdatering om pandemiläget."**, med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/ Stämmer ganska bra/Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

När det gäller uppdatering om pandemiläget till medarbetarna uppgav en stor majoritet bland omsorgsanställda att det stämmer bra eller mycket bra att de fick regelbunden uppdatering om pandemiläget (figur 17). Även bland anställda inom handel och inom transport uppgav en majoritet att det stämmer bra.

På frågan om den anställde hade tillgång till den skyddsutrustning som den behövde för att sköta sitt arbete smittsäkert uppgav en majoritet bland anställda inom omsorgen att det stämmer bra, detsamma gäller anställda inom handel och transport, med den skillnaden att det är fler inom omsorgen som uppgav att det stämmer mycket bra (se bilaga 1, figur G). Det är ett känt faktum att det fanns stor brist på skyddsutrustning inom omsorgen i pandemins början. Sannolikt har frågan besvarats med tanke på förhållandena från sommaren 2020 och framåt.

Figur 18. Grafen visar svaren på påståendet: "Ledningen eller närmaste chef tog reda på om någon medarbetare tillhörde en riskgrupp för covid-19:", med svarsalternativen: Ja/Nej/Vet ej. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

På frågan om ledningen informerade sig om någon anställd tillhörde en riskgrupp instämde flest inom omsorgen (43 procent) och handeln (39 procent) men färre inom transportbranschen (29 procent). Resterande svarade antingen nej eller vet ej (figur 18).

Sammanfattning

När det gäller temat om ledarskapet under pandemin visar undersökningen:

- Branscherna var relativt samstämmiga om ledningens hantering av covid-19. Hälften inom handeln och cirka 40 procent inom transport och omsorg uttryckte nöjdhet över ledningens hantering. En något mindre andel uppgav att de är varken/eller och en tredjedel inom omsorg och transport uppgav att de inte var nöjda.
- En majoritet bland de svarande uppgav att kommunikationen med närmaste chef var oförändrad under pandemin.
- En stor majoritet av de svarande inom branscherna instämde i att de fick det stöd de behövde från närmaste chef.

- En majoritet av de svarande uppgav att de fick regelbunden uppdatering om pandemiläget, allra flest inom omsorgen.
- På påståendet att man hade tillgång till den skyddsutrustning som man behövde för att kunna sköta arbetet smittsäkert svarade en majoritet inom branscherna att det stämmer bra. Fler inom omsorgen svarade att det stämmer mycket bra.
- På frågan om ledningen eller närmaste chef informerade sig om någon medarbetare tillhörde en riskgrupp instämde drygt fyra av tio inom omsorgen, nästan fyra av tio inom handeln och något färre inom transportbranschen.

4.4 Arbetsorganisation under pandemin

I undersökningen ombads de svarande att markera vilka förändringar som genomfördes på arbetsplatsen under pandemin.

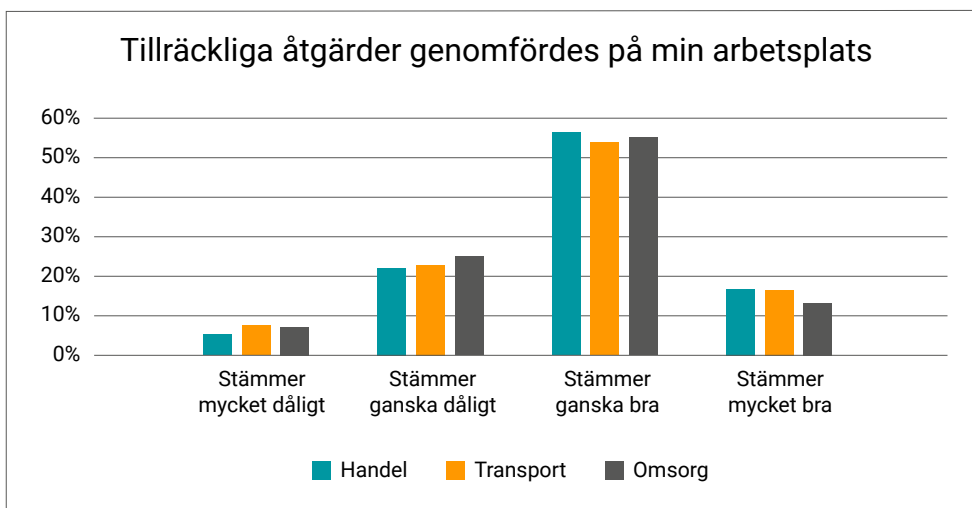
Tabell 2. Tabellen visar andelen av de svarande som uppgav att nedanstående förändringar genomfördes under pandemin, totalt samt uppdelat på bransch.

	Handel	Transport	Omsorg	Totalt	p-värde
Rutiner ändrades i det dagliga arbetet	69,9	66,8	81,9	73,4	<0,001
Medarbetare blev indelade i mindre grupper/arbetslag	19,2	17,5	21,1	19,4	0,153
Medarbetare fick andra arbetsuppgifter	25,2	16,4	24,5	22,5	<0,001
Medarbetare blev omplacerade	12,7	7,1	16,6	12,6	<0,001
Medarbetare blev varslade/uppsagda	9,8	14,2	3,3	8,6	<0,001
N	1043	794	1062	2899	

Resultatet visar att den vanligast förekommande förändringen under pandemin var att rutiner ändrades i det dagliga arbetet, vilket angavs av drygt 80 procent av de svarande inom omsorg och närmare 70 procent inom handel och transport (tabell 2).

En fjärdedel inom handel och omsorg uppgav att medarbetare fick andra arbetsuppgifter. Var femte inom handel och omsorg uppgav att man blev indelade i mindre arbetslag/team. Flest inom omsorgen uppgav att medarbetare blev omplacerade (16 procent). Flest inom transport uppgav att medarbetare blev varslade/uppsagda (14 procent) följt av svarande inom handeln (cirka 10 procent).

Flest inom transport har uppgett annan förändring. Den vanligaste förändringen var permitteringar av olika slag. Svarande inom handel uppgav likaledes permitteringar av olika slag, men också förändringar som kortare arbetspass, ändrade arbetstider och att timanställda fick arbeta färre timmar. Enbart ett fåtal bland svarande inom omsorgen uppgav annan förändring under pandemin. Förändringarna gällde övergång till digitala möten och att gravida inte arbetade längre än till vecka 20.

Figur 19. Grafen visar svaren på påståendet: "Åtgärderna som genomfördes på min arbetsplats för att kunna bedriva arbetet under pandemin var tillräckliga.", med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/ Stämmer ganska bra/ Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p=0,066$)

På påståendet att på arbetsplatsen genomfördes tillräckliga åtgärder för att kunna bedriva arbetet under pandemin uppgav en majoritet av de svarande oavsett bransch att det stämmer ganska (över 50 procent) eller mycket bra (mellan 10 och 20 procent) (figur 19). Andelen som uppgav att det stämmer ganska eller mycket dåligt var mindre i samtliga branscher, cirka en fjärdedel.

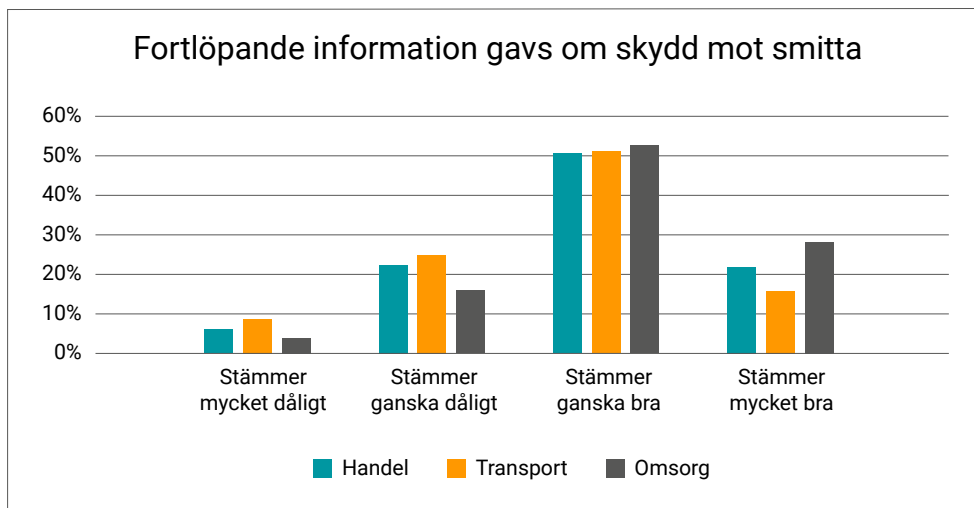
Sammanfattning

På temat Arbetsorganisation under pandemin visar undersökningen:

- En stor majoritet av de svarande uppgav att rutiner ändrades i det dagliga arbetet.
- En fjärdedel inom handel och omsorg uppgav att medarbetare fick andra arbetsuppgifter.
- Cirka en femtedel inom samtliga branscher uppgav att medarbetare blev indelade i mindre arbetslag/team.
- Inom transport och handel uppgav en viss andel att medarbetare blev varslade/uppsagda.
- En stor majoritet av de svarande instämde i att tillräckliga åtgärder genomfördes på arbetsplatsen för att kunna bedriva arbetet.

4.5 Säkerhet och hälsa

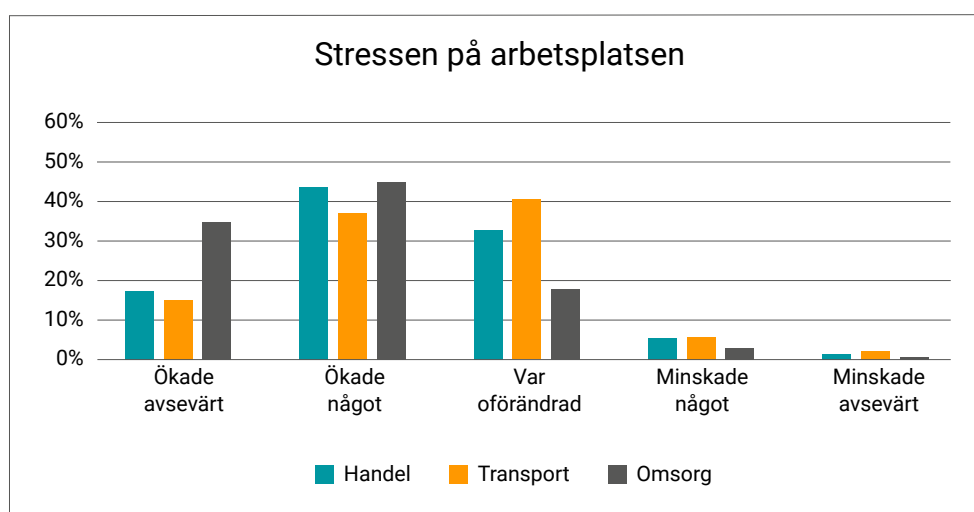
Ett annat tema som undersöktes är hur de anställda upplevde säkerhet och hälsa på arbetsplatsen under pandemin.

Figur 20. Grafen visar svaren på påståendet: "Under pandemins olika skeden gavs fortlöpande information på min arbetsplats om hur man skyddar sig mot smitta.", med svarsalternativen: Stämmer mycket dåligt/Stämmer ganska dåligt/ Stämmer ganska bra/ Stämmer mycket bra. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

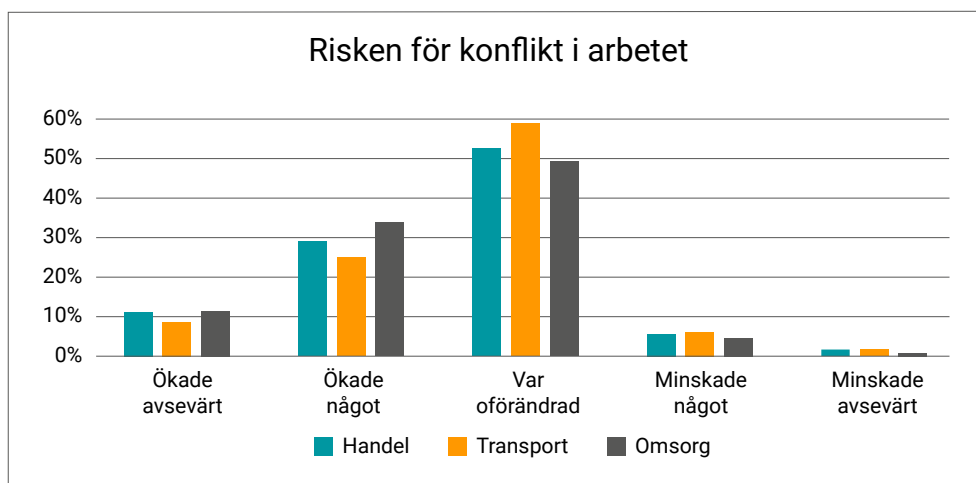
På påståendet att under pandemins olika skeden gavs fortlöpande information på arbetsplatsen om hur man skyddar sig mot smitta uppgav en mycket stor majoritet av anställda inom omsorgen att det stämmer ganska eller mycket bra (figur 20). Bland de svarande inom handel och transport uppgav likaledes en majoritet att det stämde mycket bra, om än något färre. Närmare en tredjedel av anställda inom transport uppgav dock att det stämmer dåligt att det under pandemins olika skeden gavs fortlöpande information på arbetsplatsen.

På många arbetsplatser innebar pandemin en ökad oro och stress hos medarbetarna. I undersökningen fick de svarande ange hur det var på deras arbete.

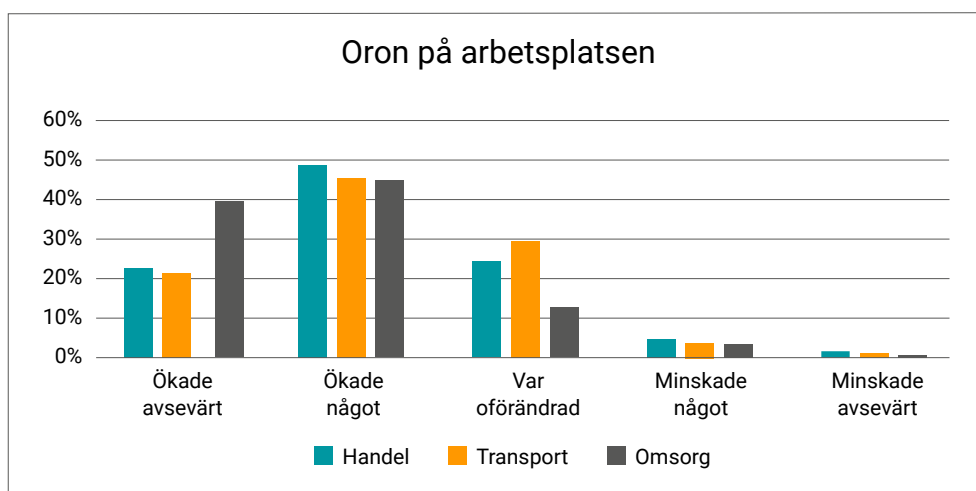
Figur 21. Grafen visar svaren på påståendet: "På min arbetsplats upplevde jag att - Stressen", med svarsalternativen: Ökade avsevärt/Ökade något/Var oförändrad/ Minskade något/Minskade avsevärt. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En betydande majoritet (cirka 80 procent) bland anställda inom omsorgen upplevde att stressen på arbetsplatsen ökade, något eller avsevärt (figur 21). En majoritet bland anställda inom handeln upplevde att stressen ökade, men en dryg tredjedel uppgav att den var oförändrad. Av anställda inom transportbranschen upplevde ungefär lika stor andel att stressen var oförändrad på arbetsplatsen som att den ökade något. Inom alla tre branscher var det en större andel kvinnor som upplevde att stressen på arbetsplatsen ökade (se bilaga 1, tabell B9).

Figur 22. Grafen visar svaren på påståendet: "På min arbetsplats upplevde jag att – Risken för konflikt med personer jag mötte i arbetet", med svarsalternativen: Ökade avsevärt/Ökade något/Var oförändrad/Minskade något/Minskade avsevärt. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

När det gäller upplevelsen av risken för konflikter med personer som de anställda mötte i arbetet är svarsmönstret relativt likartat mellan branscherna (figur 22). Cirka hälften av de svarande upplevde att risken var oförändrad. Men fyra av tio inom omsorgen och handeln, och tre av tio inom transport uppgav att den ökade.

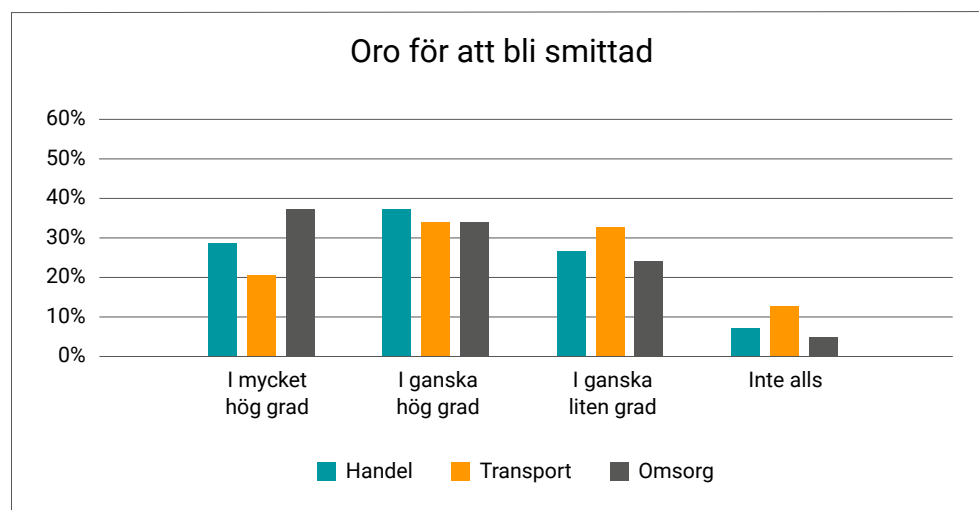

Figur 23. Grafen visar svaren på påståendet: "På min arbetsplats upplevde jag att - Oron", med svarsalternativen: Ökade avsevärt/Ökade något/Var oförändrad/Minskade något/Minskade avsevärt. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

När det gäller om de svarande upplevde ökad oro på arbetsplatsen finns det vissa likheter mellan branscherna men också olikheter (figur 23). För en majoritet ökade oron, men allra mest för anställda inom omsorgen (nio av tio uppger att den ökade).

Bland anställda inom handel och transport upplevde en majoritet att oron ökade; fler angav dock att oron ökade något än att den ökade avsevärt jämfört med anställda inom omsorgen. Bland anställda inom transport var oron något mindre, närmare en tredjedel uppgav att oron var oförändrad. Inom alla tre branscher var det en större andel kvinnor jämfört med män som upplevde att oron ökade (se bilaga 1, tabell B10).

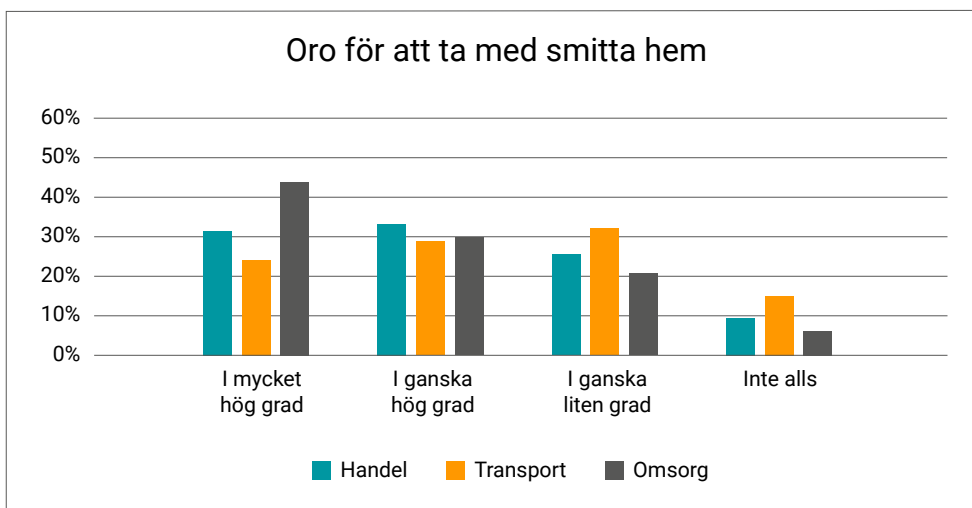
I undersökningen uppmanades de svarande att tänka tillbaka på sin arbetssituation och ange hur de upplevde den under pandemin.

Figur 24. Grafen visar svaren på frågan: "När du tänker tillbaka på din arbetssituation under pandemin, upplevde du något av följande? - Oro för att bli smittad", med svarsalternativen: I mycket hög grad/I ganska hög grad/i ganska liten grad/Inte alls. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

När det gäller oro för att bli smittad framgår det att en stor majoritet av omsorgsanställda upplevde oro (drygt en tredjedel i mycket hög grad och en tredjedel i ganska hög grad) (figur 24). Bland anställda i handeln uppger drygt hälften att man upplevde oro, men en större andel i ganska hög grad. Ungefär lika stor andel upplevde oro för att bli smittad i mycket hög grad som i ganska liten grad bland handelsanställda. Bland anställda inom transport uppger likaledes en dryg tredjedel att man upplevde oro i ganska hög grad. Fler anställda inom transport jämfört med de andra branscherna uppger emellertid att man upplevde oro i ganska liten grad eller inte alls oro för att bli smittad.

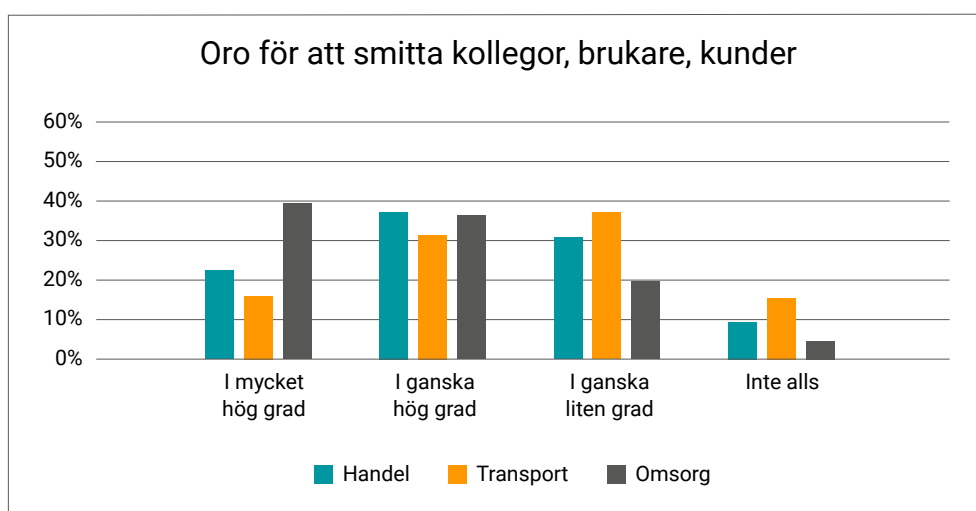
Inom samtliga tre branscher svarade kvinnor i högre utsträckning än män att de kände oro för att bli smittade (se bilaga 1, tabell B11). Störst skillnad mellan män och kvinnor återfinns inom handeln där 35 procent bland kvinnorna, jämfört med 20 procent bland männen, uppgav att de i mycket hög grad kände oro för att bli smittade.

Figur 25. Grafen visar svaren på frågan: "När du tänker tillbaka på din arbetssituation under pandemin, upplevde du något av följande? - **Oro för att ta med smitta hem**", med svarsalternativen: I mycket hög grad/I ganska hög grad/i ganska liten grad/Inte alls. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En stor majoritet bland anställda i omsorgen uppgav att de upplevde oro för att ta med sig smitta hem, närmare hälften i mycket hög grad (figur 25). Även anställda inom handeln uppgav i hög utsträckning oro för att ta med sig smitta hem, cirka 30 procent i mycket hög grad. Bland anställda inom transport fördelar sig svaren ganska jämnt mellan oro i mycket hög och ganska hög grad samt oro i ganska liten grad.

När det gäller oro för att ta med sig smitta hem framgår att familjesituationen inte spelar så stor roll (se bilaga 1, tabell B17). Personer med barn under 7 år i familjen har uppgett en något högre oro än andra grupper. Minst oro återfanns hos personer som bor i ensamhushåll.

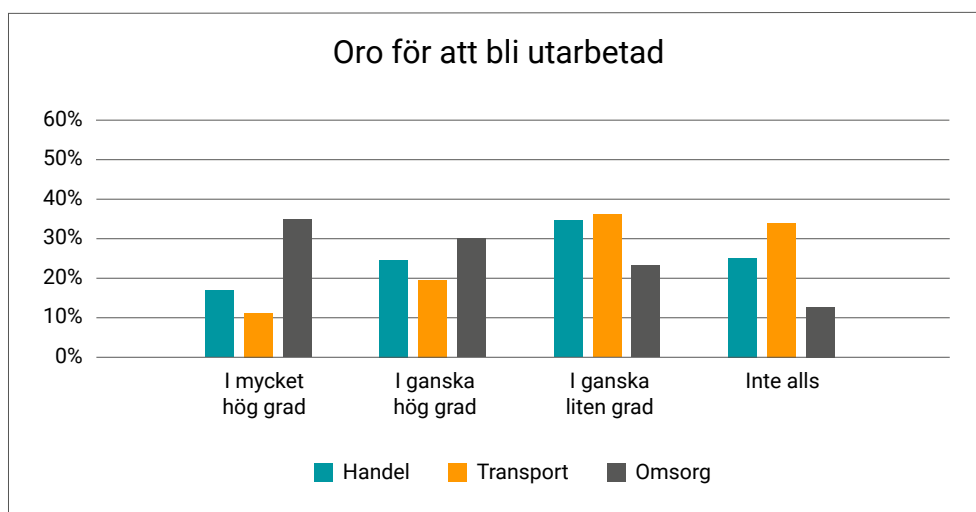
Figur 26. Grafen visar svaren på frågan: "När du tänker tillbaka på din arbetssituation under pandemin, upplevde du något av följande? - **Oro för att smitta kollegor, brukare, kunder**", med svarsalternativen: I mycket hög grad/I ganska hög grad/i ganska liten grad/Inte alls. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

När det gäller oro för att själv smitta kollegor, brukare eller kunder uppgav en stor majoritet bland anställda inom omsorgen att de upplevde oro, i mycket hög och ganska hög grad, vilket är konsistent med tanke på vad som framgått om arbetsplats och arbetets art (figur 26).

Bland anställda inom handeln uppgav mer än hälften att de upplevde en oro att smitta kollegor eller kunder, med en större andel som uppgav oro i ganska hög grad. En tredjedel uppgav att man kände oro i ganska liten grad.

Bland anställda inom transport uppgav närmare hälften att de kände oro. Noterbart är att hälften uppgav att de i ganska liten grad eller inte alls kände oro för att smitta kollegor, kunder eller brukare. Att färre inom transport upplevde denna oro jämfört med de andra branscherna kan ses mot bakgrund av att arbetet som förare – buss, taxi, tåg – är ett ensamarbete.

Inom samtliga branscher återfinns tydliga könsskillnader vad gäller oro för att smitta kollegor, brukare eller kunder där kvinnor i större utsträckning upplevde oro (se bilaga 1, tabell B13). Skillnaden är störst inom handel där 28 procent av kvinnorna jämfört med 15 procent bland männen upplevde oro för att själv smitta kollegor, brukare eller kunder i mycket hög grad.

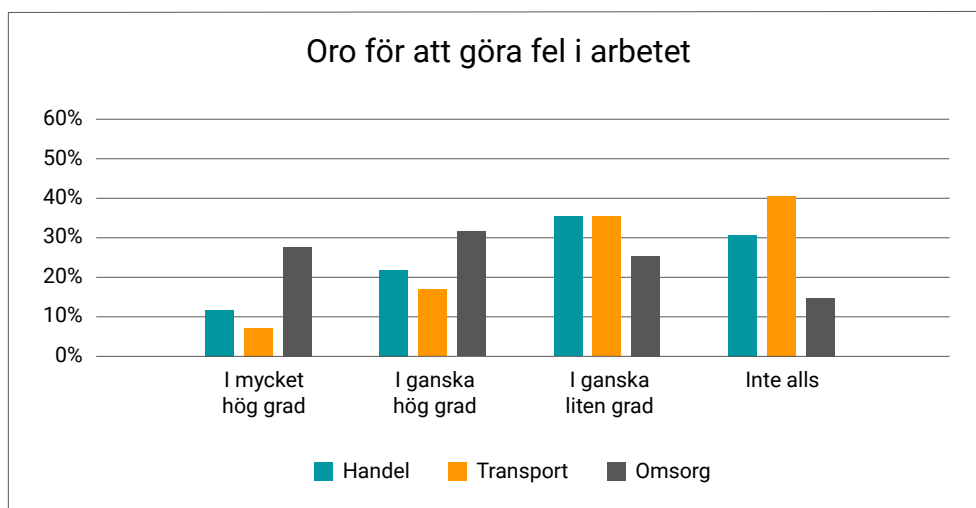
Figur 27. Grafen visar svaren på frågan: "När du tänker tillbaka på din arbetssituation under pandemin, upplevde du något av följande? - **Oro för att bli utarbetad**", med svarsalternativen: I mycket hög grad/I ganska hög grad/i ganska liten grad/Inte alls. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En majoritet bland anställda i omsorgen uppgav att de i ganska eller mycket hög grad upplevde oro för att bli utarbetad (figur 27). Drygt en tredjedel uppgav i mycket hög grad.

En majoritet inom handeln uppgav att de upplevde oro för att bli utarbetad i ganska liten grad eller inte alls, medan en fjärdedel upplevde denna oro.

Oron för att bli utarbetad fanns även i mindre utsträckning bland anställda inom transport; en majoritet uppgav i ganska liten grad eller inte alls.

När man ser till skillnaden mellan könen framgår att upplevelsen av oro till viss del skiljde sig åt mellan män och kvinnor, framför allt inom omsorg (närmare 40 procent av kvinnorna upplevde oro i hög grad, jämfört med knappt 25 procent av männen) (se bilaga 1, tabell B14). Även inom handel rapporterade en något högre andel kvinnor oro i mycket hög grad, 19 jämfört med 13 procent, jämfört med männen.

Figur 28. Grafen visar svaren på frågan: "När du tänker tillbaka på din arbetssituation under pandemin, upplevde du något av följande? - Oro för att göra fel i arbetet", med svarsalternativen: I mycket hög grad/I ganska hög grad/i ganska liten grad/Inte alls. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

En hård arbetsbelastning kan innebära en ökad risk för att den anställda begår misstag i arbetet (till exempel på grund av bristande uppmärksamhet). En majoritet av anställda inom omsorg uppgav att de upplevde oro för att göra fel i arbetet, i mycket hög och ganska hög grad (figur 28). Det är konsistent med övriga kända faktorer såsom den ökade arbetsbelastning som pandemin innebar, och på att man i omsorgen måste arbeta smittskyddssäkert och skydda brukaren/omsorgsmottagaren, sig själv och kollegor.

Oron för att göra fel i arbetet var mindre vanligt inom handel och transport där den stora majoriteten uppgav låg eller ingen oro för att göra fel i arbetet.

Inom omsorgen var det i högre utsträckning kvinnor som uppgav att de kände oro i mycket hög grad, 31 procent jämfört med 16 procent bland männen (se bilaga 1, tabell B15).

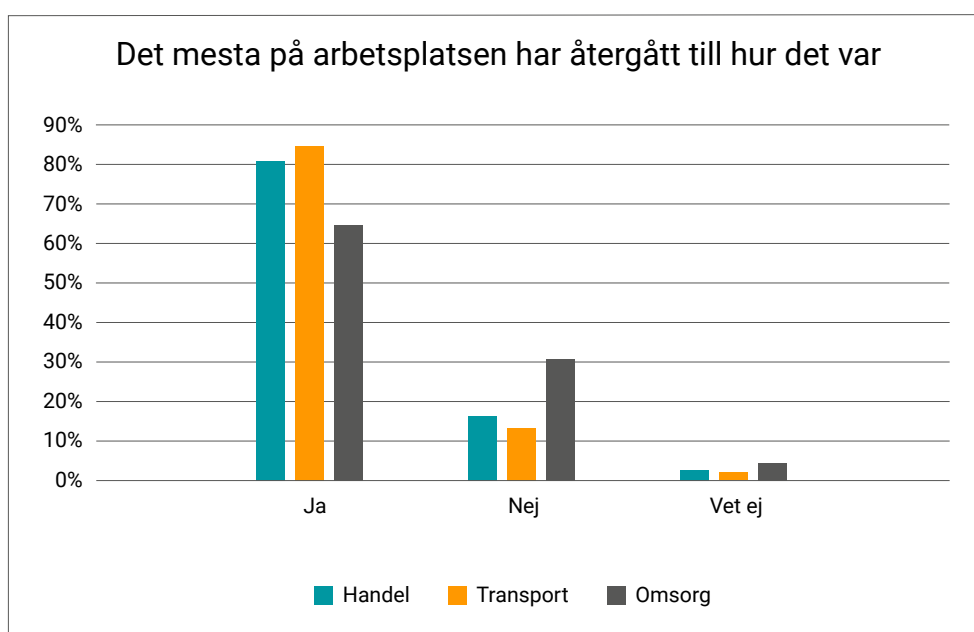
Sammanfattning

Temat Säkerhet och hälsa inrymmer frågor och påståenden som rör dels den individuella upplevelsen, dels arbetsplatsen under pandemin. Undersökningen visar att:

- En mycket stor majoritet inom omsorgen och en majoritet inom handeln och transportbranschen instämde i att information gavs fortlöpande på arbetsplatsen hur man skyddar sig mot smitta.

- En betydande majoritet bland svarande inom omsorgen och en majoritet inom handeln upplevde att stressen på arbetsplatsen ökade. Inom samtliga branscher var det en större andel kvinnor som upplevde att stressen på arbetsplatsen ökade.
- Cirka hälften av de svarande i branscherna upplevde att risken för konflikter med personer som man mötte i arbetet var oförändrad. Cirka en fjärdedel inom omsorgen och handeln upplevde dock att den ökade.
- För en majoritet ökade även oron på arbetsplatsen, men allra mest för anställda inom omsorgen (närmare nio av tio uppger att den ökade).
- En stor majoritet i omsorgen och drygt hälften inom handeln upplevde oro för att själva bli smittade. En stor majoritet inom omsorgen och en majoritet inom handeln upplevde oro för att ta med sig smitta hem. En stor majoritet inom omsorgen och hälften inom handeln och närmare hälften inom transportbranschen upplevde oro att smitta kollegor eller kunder/brukare.
- En majoritet bland svarande i omsorgen uppgav att de upplevde oro för att bli utarbetade. En majoritet av svarande inom omsorgen uppgav även att de upplevde oro för att göra fel i arbetet. Denna oro var mindre vanlig inom handel och transport.

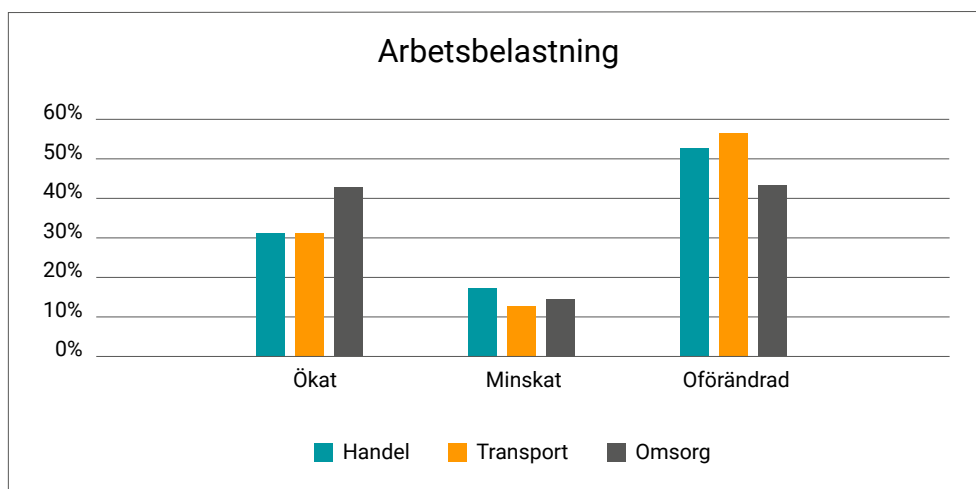
4.6 Långsiktiga konsekvenser av pandemin

Figur 29. Grafen visar svaren på frågan: "Upplever du, i stora drag, att det mesta på din arbetsplats har återgått till hur det var före pandemin?", med svarsalternativen: Ja/Nej/Vet inte. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

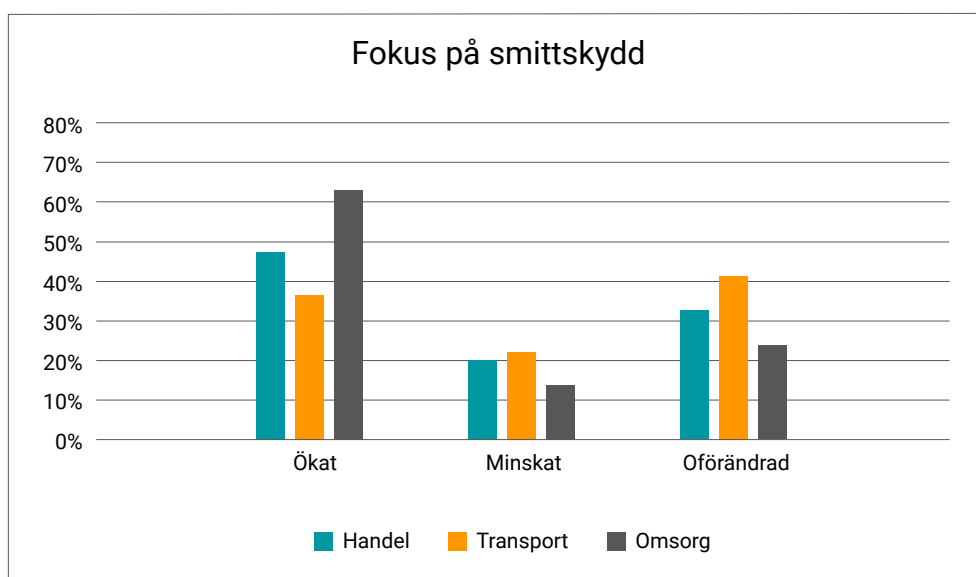
När det gäller att undersöka eventuella långsiktiga konsekvenser av pandemin på arbetsplatser ställdes frågan om det mesta på arbetsplatsen återgått till hur det var före pandemin. En majoritet, oavsett bransch, svarade att så är fallet (figur 29). En stor majoritet bland anställda inom transport och handel instämde. Bland

svarande inom omsorgen instämde 65 procent, medan 31 procent uppgav att arbetsplatsen inte har återgått till hur det var före pandemin.

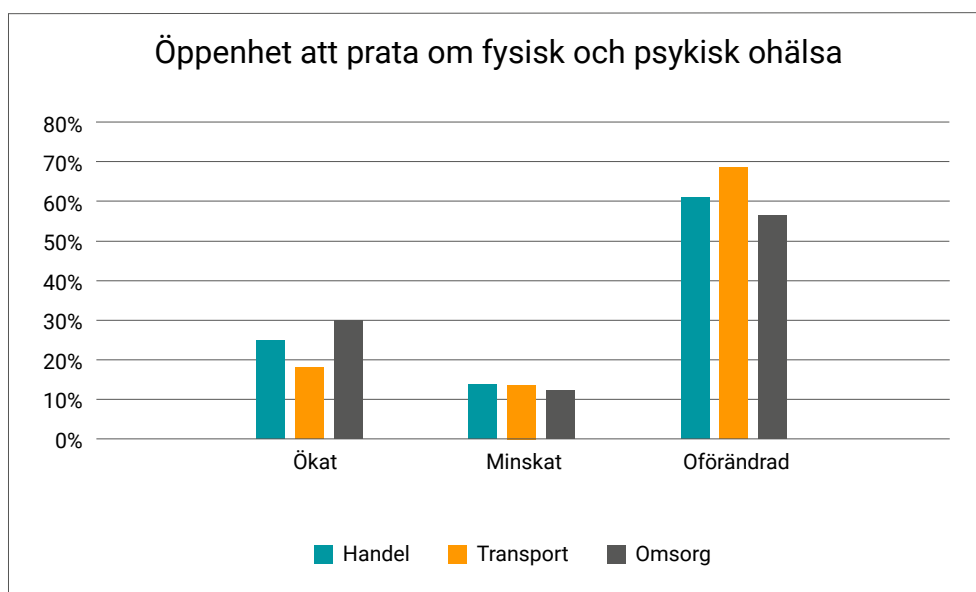
Figur 30. Grafen visar svaren på frågan: "Om du tänker på hur det ser ut på din arbetsplats idag, vad av följande upplever du att pandemin har lett till? – **Arbetsbelastning**", med svarsalternativen: Ökat/Minskat/Oförändrad. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

I undersökningen fick de svarande markera vad de upplevt att pandemin lett till på arbetsplatsen. Drygt hälften av de svarande inom handel och transport uppgav att arbetsbelastningen var oförändrad, medan en tredjedel uppgav att den ökat (figur 30). Bland svarande inom omsorgen var upplevelsen av arbetsbelastningen mer varierad: 43 procent uppgav att arbetsbelastningen ökat och 43 procent uppgav att den var oförändrad.

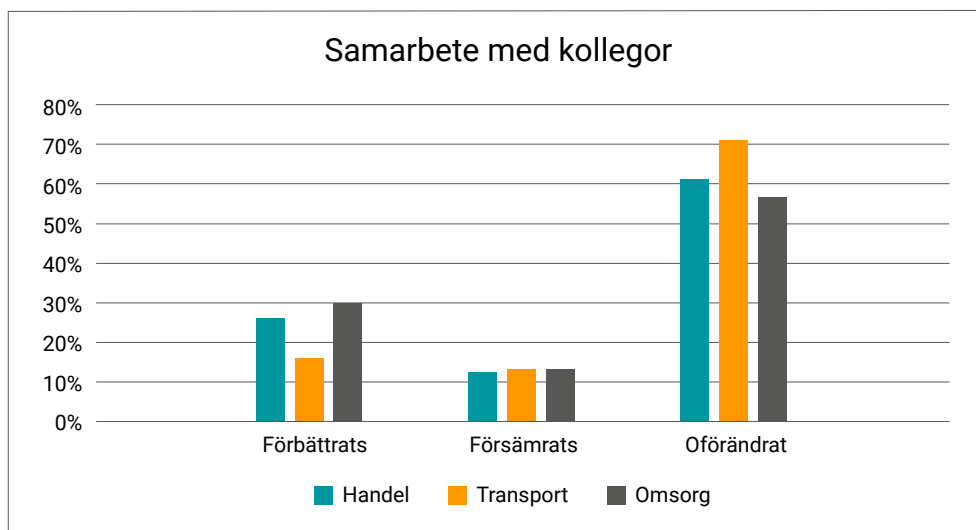
Figur 31. Grafen visar svaren på frågan: "Om du tänker på hur det ser ut på din arbetsplats idag, vad av följande upplever du att pandemin har lett till? – **Fokus på smittskydd (hygienrutiner, stanna hemma vid sjukdom mm)**", med svarsalternativen: Ökat/Minskat/Oförändrad. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

Pandemin innebar ett ökat fokus på smittskydd, till exempel på hygienrutiner och att stanna hemma vid sjukdom. En majoritet av anställda inom omsorgen uppgav att fokus på smittskydd har ökat på arbetsplatsen till följd av pandemin. Även inom handeln uppgav närmare hälften att fokus på smittskydd ökat (figur 31). Bland anställda inom transport har cirka en tredjedel uppgett oförändrat eller ökat fokus på smittskydd.

Figur 32. Grafen visar svaren på frågan: "Om du tänker på hur det ser ut på din arbetsplats idag, vad av följande upplever du att pandemin har lett till? - **Öppenhet för att prata om fysisk och psykisk ohälsa**", med svarsalternativen: Ökat/Minskat/Oförändrad. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

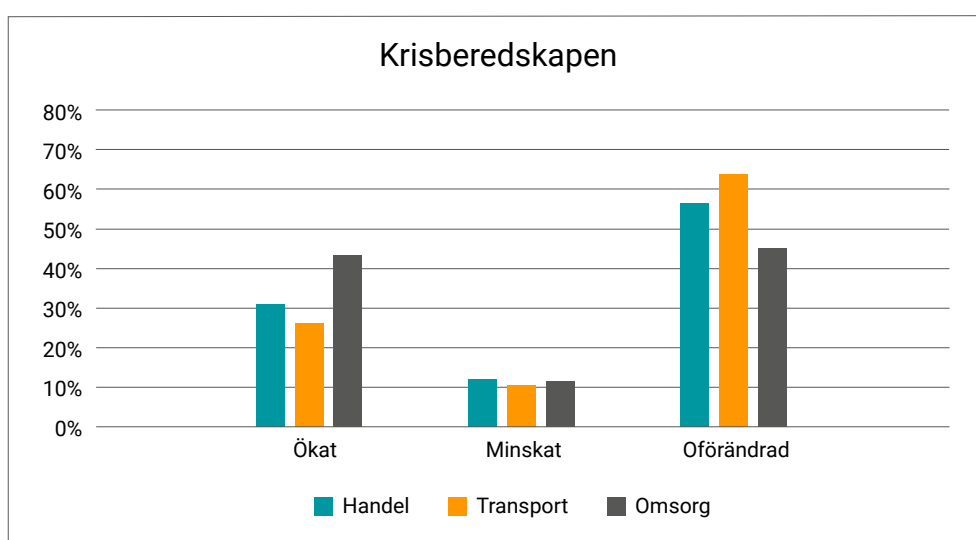
På frågan om öppenhet att prata om ohälsa och sjukdom ökat på arbetsplatsen som en konsekvens av pandemin uppgav mer än hälften inom samtliga branscher att öppenheten var oförändrad (figur 32). En mindre andel, en tredjedel bland anställda inom omsorgen och en fjärdedel inom handeln, uppgav att öppenheten ökat.

Figur 33. Grafen visar svaren på frågan: "Om du tänker på hur det ser ut på din arbetsplats idag, vad av följande upplever du att pandemin har lett till? - **Samarbete med kollegor**", med svarsalternativen: Förbättrats/Försämrats/Oförändrat. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

När det gäller eventuella långsiktiga effekter av pandemin på samarbetet med kollegor är svaren i stort sett lika med svaren på frågan om öppenhet. Mer än hälften upplevde att samarbetet är oförändrat (figur 33). 30 procent bland svarande inom omsorgen och 26 procent inom handeln upplevde dock att det har förbättrats.

En stor majoritet bland svarande inom handel och transport och en majoritet inom omsorgen uppgav att kommunikationen med närmaste chef var oförändrad som en långsiktig konsekvens av pandemin (se bilaga 1, figur H). Det är konsistent med att kommunikationen med närmaste chef under pandemin uppgavs var oförändrad (se avsnitt 4.4). Resterande svar fördelar sig lika mellan att kommunikationen förbättrats respektive försämrats.

Figur 34. Grafen visar svaren på frågan: "Om du tänker på hur det ser ut på din arbetsplats idag, vad av följande upplever du att pandemin har lett till? - **Krisberedskap**", med svarsalternativen: Ökat/Minskat/Oförändrad. (Branschskillnad: $p < 0,001$)

På frågan om krisberedskapen ökat som en långsiktig konsekvens av pandemin uppgav mer än hälften inom transport och handel att den är oförändrad, medan en tredjedel inom handel och en fjärdedel inom transport uppgav att den har ökat. Bland de svarande inom omsorgen uppgav ungefär lika stor andel att den var oförändrad som att den ökat, drygt 40 procent (se figur 34).

När det gäller pandemins konsekvenser på anställningsformer uppgav en stor majoritet att anställningsformer är oförändrade. Närmare en femtedel inom handel och transport uppgav dock att anställningsformerna blivit otryggare (se bilaga 1, figur J).

Sammanfattning

På temat Långsiktiga konsekvenser av pandemin, som likaledes innehåller frågor/påståenden att ta ställning till på individ- och arbetsplatsnivå, framgår:

- En stor majoritet bland svarande inom transport och handel och en majoritet inom omsorgen instämmer i att det mesta på arbetsplatsen har återgått till hur det var före pandemin.
- De svarande ombads tänka på sin arbetsplats i dag och ange vad de upplever har förändrats av pandemin:
- Drygt hälften av de svarande inom handel och transport upplever att arbetsbelastningen är oförändrad. Bland svarande inom omsorgen upplever lika många, fyra av tio, att den ökat som att den är oförändrad.
- Mer än hälften inom samtliga branscher upplever att öppenheten att tala om sjukdom och ohälsa är oförändrad.
- En majoritet inom omsorgen och närmare hälften inom handeln upplever att fokus på smittskydd har ökat på arbetsplatsen till följd av pandemin.
- Mer än hälften inom branscherna upplever att samarbetet med kollegor är oförändrat. Tre av tio bland svarande inom omsorgen och nästan lika många inom handeln upplever att det har förbättrats.
- En majoritet bland de svarande inom samtliga branscher upplever att kommunikationen med närmaste chef är oförändrad.
- Mer än hälften inom transport och handel upplever att krisberedskapen är oförändrad. Inom omsorgen upplever fyra av tio att den är oförändrad och fyra av tio att den har ökat.
- När det gäller pandemins konsekvenser på anställningsformer upplever en stor majoritet att anställningsformer är oförändrade.

4.7 Öppen avslutande fråga

På den avslutande öppna frågan ”Finns det något mer du vill tillägga?” inkom 181 svar. Dessa svar har gått igenom och analyserats. Till att börja med sällades vissa kommentarer bort, närmare bestämt kommentarer som handlade om enkäten eller dess konstruktion (både positiva och negativa)¹⁷, några nonsenskommentarer, kommentarer i frågor som faller utanför undersökningen (till exempel behov av löneökningar), men även några svårtolkade kommentarer samt kommentarer som uttrycker ifrågasättande eller förnekelse av pandemin. Resterande kommentarer analyserades och grupperades efter gemensamt tema.

Följande teman kan urskiljas: Pandemihantering, ledning, arbetsmiljö – hälsa, anställningsvillkor, oro, kollegor, kunder och skyddsutrustning, konsekvenser av pandemin.

De flesta tilläggen handlar om synpunkter på ledningen, på hur hälsan påverkades av arbetet under pandemin samt om skyddsutrustning. En del handlar om pandemihanteringen, anställningsförhållanden och konsekvenser av pandemin. Några handlar om kunder respektive kollegors beteende. I bilaga 2 återges ordagrant de svarandens kommentarer.

¹⁷ Närmare ett fyrtiotal kommentarer handlar om att enkäten var bra, hade bra frågor eller uttrycker uppskattning för att undersökningen genomfördes.

5. Avslutande diskussion

Mycket har redan skrivits om pandemin, både under dess mest aktiva förlopp och därefter – och många studier pågår utifrån ett stort antal ämnesområden och perspektiv (medicinskt, epidemiologiskt, virologiskt, samhällsekonomiskt och förvaltningsmässigt, för att nämna några). I denna undersökning ligger fokus på hur pandemin påverkade arbetsmiljön för tre branscher där arbetstagare huvudsakligen arbetade på sina ordinarie arbetsplatser. Olika aspekter av arbetsmiljön har som framgått i redovisningen redan undersökts under pandemins gång, både av myndigheter, fackförbund och i utredningar. Denna undersökning kan utgöra ett komplement till dessa och bidrar också med ett något längre tidsperspektiv.

I undersökningen – ställd till svarande inom branscherna omsorg, handel och transport – har frågor ställts inom ett flertal teman och inneburit att de svarande skulle göra både tillbakablickar och avstämning mot nuet.

5.1 Försämrade förutsättningar för det egna arbetets utförande

I undersökningen har en majoritet bland svarande inom omsorgen uppgett att arbetsbelastningen ökade, att det blev svårare att utföra arbetet och att möjligheten till raster/pauser blev sämre. En majoritet instämde även i att nya situationer uppstod som de inte visste hur de skulle hantera, att det blev svårare att upprätthålla kvaliteten i arbetet och att övertidsarbete ökade samt att de tilldelades nya arbetsuppgifter. Dessa svar indikerar klart försämrade förutsättningar att utföra det egna arbetet. Inom handeln uppgav hälften av de svarande att arbetsbelastningen ökade och sex av tio att arbetet blev svårare att utföra. Närmare hälften av handelsanställda uppgav att det stämmer att nya situationer uppstod som de inte visste hur de skulle hantera, och drygt hälften bland handelsanställda tilldelades nya arbetsuppgifter.

Att arbetsbelastningen ökade under pandemin inom omsorgen och handeln har beskrivits i flera rapporter och det har framhållits att det inte är ett nytt fenomen. I Sifo Kantars undersökning på uppdrag av LO framgår att arbetsbelastningen ökade för flera yrkesgrupper under pandemin:

Förutom logistik, lager och postverksamhet är det en särskilt hög andel svarande inom de kvinnodominerade yrkesområdena hälso- och sjukvård, vård- och omsorg, förskola och skola som upplever ökad arbetsbelastning. Detta bör betraktas mot det redan höga tryck som fanns på dessa yrkesgrupper redan innan pandemin. [130]

I en rapport om butiksanställdas hälsa under pandemin framhåller utredare vid Handelsanställdas förbund att arbetsbelastning och stress redan före pandemin var ett stort problem och har blivit högre på grund av ökat kundtryck, högre

sjukfrånvaro och frånvarande anställda som inte ersätts, exempelvis inom dagligvaruhandeln [110, s. 5, 25].¹⁸

Äldreforskning har visat att äldreomsorgen i Sverige länge har varit under stark press och att personalens arbetssituation har försämrats under flera decennier. Bland annat har arbetstakten och tidspressen ökat, allt fler arbetar underbemannat, och tiden för stöd från kollegor och chefer har minskat [130, s. 3] [131]. Cirka hälften av de svarande i arbetsmiljöundersökningen Nordcare 2015 uppgav att de minst någon gång i veckan arbetat underbemannat på grund av sjukdom eller obesatta tjänster [130, s. 77]. Antalet personer som en anställd inom hemtjänsten hjälper under ett arbetspass har ökat påtagligt mellan 2005 och 2015. Besöken har blivit fler och kortare, vilket är en trolig konsekvens av att allt fler äldre med stora omsorgsbehov vårdas hemma och behöver flera insatser per dag. Arbetet i hemtjänsten karaktäriseras därför av mycket ”spring” [132, s. 17 f]. Inom äldreboenden hjälper personalen fler boenden under ett arbetspass 2015 jämfört med 2005, även om ökningen är mindre påfallande än i hemtjänsten. En jämförelse mellan åren 2005 och 2015 visar på en ökning av andelen som flera gånger per dag utför tunga lyft och ger personlig omsorg (dusch, toalettbesök) vilket kan tolkas som att omsorgsbehoven ökat [132, s. 19 f]. Forskare framhåller att pandemin blottar brister som funnits i äldreomsorgen i flera decennier, vilket synliggör behovet av förändringar på såväl kort som längre sikt – för både de äldres och personalens skull [130, s. 3] [131]. Arbetsmiljöverkets tillsynsinsats inom äldreomsorgen under 2017–2019 resulterade också i att det vid 87 procent av verkets inspektioner inom hemtjänst och på SÄBO ställdes krav på förbättrande åtgärder i arbetsmiljön för arbetstagarna. Alla inspekterade arbetsgivare fick krav utifrån konstaterade brister på arbetsställenivå eller huvudmannanivå, eller både och [133].

I svarsmönstren framgår att det ibland finns tydliga skillnader inom samma bransch. Mot bakgrund av vad som framgått i andra undersökningar är det rimligt att ta det som en indikation på att arbetsvillkoren och arbetsmiljön kan skifta mycket mellan arbetsplatser inom omsorg och handel, till exempel mellan olika SÄBO och olika typer av butiker, eller mellan yrkesgrupper inom samma bransch.

Svaren från anställda inom transportbranschen – vilket inkluderar både person- och godstransport – är i mångt och mycket motsatsen till svaren från anställda inom omsorgen: En majoritet uppgav att möjligheten till raster/pauser var oförändrad, att man inte tilldelades nya arbetsuppgifter, att det inte uppstod nya situationer som de inte visste hur de skulle hantera, att kvaliteten i arbetet inte blev lidande och att de inte var tvungna att arbeta mycket övertid. Det är dock svårare att bedöma transportbranschen då den är mindre studerad sedan tidigare. En annan svårighet är att många yrkesgrupper utför sitt arbete i relativ ensamhet, utan en gemensam arbetsplats med daglig interaktion mellan medarbetare och chef. Det bör också noteras att en stor majoritet bland svarande inom transportbranschen och handeln uppgav att de

18 Även sällanköpshandeln påverkades av pandemin, men på annat sätt.

kunde utföra sitt arbete i stort sett som vanligt. Det är konsistent med att en majoritet av svarande inom handel och transport uppgav att möjligheten till raster/pauser var oförändrad och inte instämde i att övertidsarbete ökat.

5.2 Distansering på arbetsplatsen och andra förändringar

Ett antal frågor inom temat Det egna arbetet i enkäten handlade om förändringar i de svarandes fysiska arbetsmiljö på arbetsplatsen. De tre branscher som står i centrum för denna undersökning skiljer sig mycket åt från varandra, både vad gäller arbetets innehåll, utförande och arbetsmiljö. Det gemensamma är att de innebär kontakt med människor. Samma fråga, till exempel om den fysiska arbetsmiljön på arbetsplatsen, får olika betydelse inom olika branscher.

Begreppet arbetsplats är inte heller entydigt på dagens arbetsmarknad. "Arbetsplats" i betydelsen en specifik fast lokal, iordningsställd för arbetets utförande är tillämpligt inom exempelvis administrativt arbete, sjukvård, utbildning och industriell tillverkning. Men "arbetsplats" kan också vara någons lägenhet, ett fordon, en förarhytt eller dit arbetsgivaren vill att den personliga assistenten ska ta denne till, till exempel ett badhus eller ett naturområde. I råd och rekommendationer till arbetsgivare under pandemin synes den traditionella betydelsen av "arbetsplats" vara en utsagd premiss. Men rådet att hålla avstånd kan vara svårt att upprätthålla i hemtjänstens arbetsplatser, i taxibilar eller på tåget om arbetet ska utföras (omvårdnad, service och hjälp åt kunder, kontroll av biljetter – för att nämna några exempel). Undersökningen visar också att distansering delvis var svår att upprätthålla och också var försvårande i arbetet, särskilt i omsorgen. En ganska stor andel inom transportbranschen uppgav i undersökningen att det var försvårande, vilket till viss del kan ses mot bakgrund av att förare inom taxibranschen och särskilda persontransporter (till exempel sjukresor) ska hjälpa till med bagage och vid av- och påstigning.

Inte oväntat svarade en majoritet inom omsorgen att distansering mellan smittade och osmittade brukare var svår att upprätthålla (ett känt exempel var svårigheten att hjälpa personer med demens att hålla avstånd på SÄBO under pandemin). IVO genomförde två nationella tillsyner under våren 2020. Den första tillsynen genomfördes i april 2020 och fokuserade på smittspridning inom äldreomsorg, hemtjänst och LSS-boenden (drygt tusen verksamheter). Resultatet av tillsynen visade att det hade varit stora utmaningar för SÄBO, hemtjänst och LSS-boenden för vuxna att begränsa smittspridningen. IVO fann bland annat exempel där personal beordrats att arbeta trots att de var bekräftat smittade samt exempel där personal gått mellan smittade personer och friska personer, utan skyddsutrustning [135]. Forskare har pekat på att äldreboenden är platser där många multisjuka personer lever tätt tillsammans, umgås med varandra och får omfattande kroppsnära omsorg av ett stort antal anställda med varierande utbildning. Jämfört med sjukhus är också själva

byggnaderna betydligt mindre tillrättalagda för att hindra smittspridning [130, s. 8]. Inom hemtjänsten är förutsättningarna för att minska smittspridning genom distansering ännu mindre, exempelvis kan inte hemtjänstpersonal styra över om make/maka till brukare håller avstånd i hemmet eller att hindra besök av närstående [136].

På frågan om ny skyddsutrustning introducerades svarade de allra flesta inom omsorgen ja. Personlig utrustning är inte något nytt inom omsorgsarbete (exempelvis i form av handskar och förkläden). Trots detta uppgav en stor majoritet inom omsorgen att ny skyddsutrustning introducerades, vilket kan tolkas som att viss utrustning var ny (till exempel visir). Inom handel och transport var utgångsläget det motsatta – där var personlig skyddsutrustning inte vanligt förekommande bland personal i kontakt med kunder före pandemin. I undersökningen svarade var fjärde inom transport och handel att ny skyddsutrustning inte infördes. Det överensstämmer med reportage och undersökningar under pandemin som visade att ledningen inte alltid tillhandahöll munskydd och/eller ville att medarbetare skulle bära det (till exempel SJ där ombordpersonal fick betala munskydd själva, anställda i vissa butiker som inte fick bära munskydd på grund av att ledningen inte tyckte att det såg trevligt ut).

En stor majoritet inom omsorgen och drygt hälften inom handeln uppgav att förändringen i fråga var försvårande. En tredjedel bland svarande inom transport uppgav att den var försvårande, särskilt bland kvinnorna. Att personlig skyddsutrustning också kan vara en försvårande faktor i arbetet överensstämmer med studien inom Region Västerbotten, som bland annat visar att kvinnorna upplevde mer besvär av andningsskydd än männen [127] samt Arbetsmiljöverkets erfarenhet (se avsnitt 3.6). Exempel på svårigheter framgår i några fritextsvar (se bilaga 2).

Förändringarna i den fysiska arbetsmiljön på arbetsplatser under coronapandemin kunde också innefatta förändrade arbetsställningar, företrädesvis inom omsorgen och handeln. Hälften inom omsorgen uppgav att det var försvårande och drygt 40 procent inom handeln. Det finns inte så mycket kunskap om detta (till skillnad från om distansarbetets problem med nya arbetsställningar). Sannolikt innebar de ömsesidiga kraven på att hålla distans att det blev svårare att utföra vissa moment, till exempel att fylla på med varor i butiken eller att hjälpa en brukare i hemmet.

5.3 Det sociala klimatet och stöd på arbetsplatsen

Svarande inom handel och transport gjorde relativt likartade bedömningar om det sociala klimatet. En majoritet inom handel och transport uppgav att spänningar och konflikter samt stöd i arbetsgrupp/team var oförändrat. Svarande inom omsorgen var mer delade. Ungefär lika stor andel uppgav att spänningar och konflikter var oförändrat som att det ökade. Hälften av de svarande inom omsorgsbranschen uppgav att stöd i arbetsgrupp/team var oförändrat, medan var femte respektive var fjärde uppgav att det minskade

eller att det ökade. Resultaten kan tolkas som att påfrestningarna och utmaningarna var större inom omsorgen.

När det gäller stöd från skyddsombud, fackförening och företagshälsovård uppgav cirka hälften av de svarande inom de tre branscherna att det varoförändrat. Att en femtedel svarar vet ej på frågan om stöd från företagshälsovården kan tolkas antingen som att man inte har kontaktat den och därför inte har någon uppfattning, men det kan också indikera en osynlighet från företagshälsovårdens sida.

5.4 Ledningens roll

Handeln är branschen med en något större nöjdhet över ledningens hantering av covid-19 på arbetsplatsen jämfört med transport och omsorg, men inom samtliga branscher uppgav var femte att de är varken nöjda eller missnöjda. Den blandade bilden av både nöjdhet över åtgärder och att man inte är helt nöjd framgår av Handelsanställdas förbund egna undersökningar och Arbetsmiljöverkets inspektioner. Enkäter visade att markeringar i golvet, barriärskydd och anslag om maximalt antal besökare introducerades i stort sett överallt. Men i mer än hälften av Arbetsmiljöverkets 96 granskade butiker under våren 2021 ställde verket krav på förbättringar av åtgärderna mot smittspridning [110, s. 6]. En orsak till att inte fler är nöjda kan vara hanteringen av smittskyddet (se nedan). Arbetsmiljöverket framhöll att fokus låg på kunderna, vilket också framförts i vissa av Handelsnyttis reportage ute i butikerna under pandemin. Samtidigt kan konstateras att det i rapporteringen framgått att många butiksanställda varit nöjda med sina chefers hantering.

En majoritet bland de svarande uppgav att kommunikationen med närmaste chef var oförändrad, vilket delvis kan hänga samman med att de aktuella yrkesgrupperna fortsatte att arbeta som vanligt på sin arbetsplats. Introduktionen av digitala möten mellan distansarbetande chefer och medarbetare under pandemin innebar däremot nya krav på kommunikation, exempelvis forskning om digitalt ledarskap vid Helix Competence Center, Linköpings universitet [137].

När det gäller frågan om stöd från närmaste chef uppgav en stor majoritet av de svarande inom branscherna att de fick det stöd de behövde. Det visar på en förmåga hos många chefer att möta upp de nya kraven på medarbetarna med ett ökat stöd. I Socialstyrelsens rapport om kommuners deltagande under 2020 i myndighetens e-utbildningar i basala hygienrutiner redovisas framgångsfaktorer i några kommuner som har förbättrat sina resultat. Bland framgångsfaktorer nämns regelbunden uppföljning, dialog med linjechefer och stöd från ledningen [138]. En tredjedel av de svarande inom omsorg och transport uppgav dock att de inte fick det stöd de behövde från närmaste chef. En kunskapsöversikt för fackförbundet Vision visar att chefer inom hälso- och sjukvård samt socialtjänst 2014 hade flest underställda medarbetare på hela den svenska arbetsmarknaden. På tredje plats kom transport och magasinering [139, s. 19 f]. Det finns betydligt färre chefer inom den svenska

äldreomsorgen jämfört med Finland, Norge och Danmark. Enligt Nordcare-undersökningen 2015 var det endast 12 procent av äldreboendepersonalen i Sverige som uppgav att de hade möte med sin närmaste chef minst en gång i veckan [130, s. 78]. Med ett sådant utgångsläge blev det sannolikt svårare att stödja medarbetare när verksamheten utsattes för de nya krav som coronapandemin innebar på arbetsplatser i utsatta branscher.

Att fortlöpande ge uppdaterad information om pandemins utveckling – givet att viruset var okänt och det snabba förloppet med vilket det spreds över världen och inom vissa regioner i Sverige – utgör en väsentlig ledningsfråga. Ännu mer om man tar i beaktande att anställda ute på arbetsplatserna kände olika slags oro, som framgår i denna undersökning och i annan rapportering. Information är en nyckelkomponent i pandemibekämpning. Det handlar om information mellan myndigheter, information till andra aktörer och information till allmänheten [9, s. 33]. Detta gavs många prov på under coronapandemin – i form av myndighetsgemensamma pressträffar med uppdateringar av läget, i framtagandet av informationsblad på många språk, broschyrer, rapporter med goda exempel, enkäter, webutbildningar och information på myndigheters och branschorganisationers hemsidor. I en sammanställning av faktorer och exempel för att minska smittspridningen i äldreomsorgen samt i hemtjänsten pekar IVO bland annat på vikten av ett tydligt informationsflöde. IVO konstaterar att det är mycket information som sprids av olika myndigheter och i olika kanaler. ”Ledningen kan hjälpa genom att lyfta fram vad som är viktigt, och anpassa informationen till den egna verksamheten.” [135] Undersökningen visar att en majoritet av det svarande inom branscherna uppgav att de fick regelbunden uppdatering om pandemiläget, flest inom omsorgen.

I enkätundersökningen ställdes även frågan om tillgång till skyddsutrustning som behövdes för att sköta arbetet smittsäkert. En majoritet bland anställda inom omsorgen uppgav att det stämmer bra, detsamma gäller anställda inom handel och transport, med den skillnaden att det är fler inom omsorgen som uppger att det stämmer mycket bra. Det är ett känt faktum att det fanns en stor brist på personlig skyddsutrustning i pandemins början, på kommunal, regional, nationell och global nivå. Undersökningen visar att en majoritet bland de svarande inom samtliga branscher instämde i att de hade tillgång till den skyddsutrustning som de behövde för att sköta sitt arbete smittsäkert. Det överensstämmer inte med resultaten i Novus-undersökningen där hälften var oroliga över tillgången till skyddsutrustning och mer än en tredjedel uppgav att det förekommit situationer då de arbetat utan rätt skyddsutrustning (se avsnitt 3.3). Den genomfördes dock tidigt i pandemin. Sannolikt har i denna undersökning frågan besvarats med tanke på förhållandena från sommaren 2020 och framåt, då tillgången på marknaden hade normaliserats.

Ett av Folkhälsomyndighetens allmänna råd var att det är särskilt viktigt att ta hänsyn till personer i riskgrupper. Även om man förmodar att ledningen på arbetsplatsen kunde göra en riskbedömning baserat på kännedom om medarbetares ålder är det inte tillräckligt då även vissa sjukdomar gör individer

mer sårbara för att bli allvarligt sjuka av viruset. Undersökningen visar att inte ens hälften av de svarande visste om någon hade blivit tillfrågad om de tillhörde en riskgrupp. Fackliga organisationer har under pandemins gång i reportage ute på arbetsplatser bland annat ställt frågan om arbetsgivare frågat om medarbetarna ingår i riskgrupp. En arbetsmiljöinspektör konstaterar i en intervju: ”I många butiker ligger fokus på smittrisker vid mötet med kunderna. Men hur trångt sitter man i fikarummet? Vet alla som städar toaletterna hur man gör det smittsäkert? Vilka anställda är i riskgrupp och hur skyddas de?” [140]. Arbetsmiljöverket har i många fall har anmärkt på att riskbedömning och åtgärder inte har dokumenterats på rätt sätt [140].

Arbetsmiljöverket fick 2021 ett regeringsuppdrag att genomföra tillsyn av riskutsatta branscher för smittspridning av covid-19. Verket identifierade en bransch som riskutsatt där det förekom många kontakter mellan människor och där arbete hemifrån inte var ett alternativ. Verket valde 11 branscher, däribland tågvärldar, lokförare och annan ombordpersonal (ej buss) samt butiker. Verket exkluderade branscher där personalen tidigt blivit vaccinerade samt tog hänsyn till om den genomförde annan tillsyn. Äldreomsorgen och bussbranschen uteslöts därför från inspektioner inom ramen för detta regeringsuppdrag. Under perioden januari–september 2021 genomförde verket totalt 2 920 förrättningar (inspektioner inklusive uppföljningar). I hälften av inspektionerna ställde verket krav på att åtgärda brister. Kraven gällde huvudsakligen att undersöka och bedöma smittrisker som finns på arbetsplatsen, åtgärder för att förebygga smittspridning samt att upprätta rutiner för utredning av ohälsa, olycksfall och tillbud. Det framgår dock ingenting specifikt om bristerna i de inspekterade branscherna i slutrapporten [141].

Det kan noteras att av fritextsvaren på frågan om det fanns något att tillägga till enkätundersökningen handlade flest svar om brister i ledningens roll (se bilaga 2).

5.5 Förändringar i arbetsorganisationen

Det framgår i undersökningen att det var väldigt vanligt inom de tre branscherna att rutiner i det dagliga arbetet ändrades under pandemin. Det förefaller rimligt med tanke på de många råd, rekommendationer och regler som introducerades i arbetslivet under åren 2020–2022.

Det var också vanligt inom omsorgen och ganska vanligt inom handeln att tilldelas nya arbetsuppgifter under pandemin. Oavsett bakomliggande orsak kan det ha varit en utmaning att tilldela och bli tilldelad nya arbetsuppgifter under pandemin med tanke på det ansträngda personalläget på många arbetsplatser (på grund av många sjukskrivningar och ökad arbetsbelastning).¹⁹

¹⁹ Centrala aktörer framhåller i utredningen om kompetensförsörjning i vård och omsorg av äldre vikten av ordentlig introduktion i arbetet. När inskolningen i arbetet brister skapar det arbetsmiljöproblem för hela gruppen (SOU 2021:52).

Att det uppstod viss arbetsbrist bekräftas i undersökningen. Bland svarande inom transportbranschen var det 14 procent som uppgav att pandemin innebar att medarbetare varslades eller blev uppsagda. Det är ingen stor procentandel, men det är också den mest avgörande förändringen i arbetsorganisationen. Svarande inom transportbranschen nämner också permitteringar i fritextsvaret ”annan förändring”. Här kan man jämföra resultaten under temat det egna arbetet. Inte inom någon aspekt uppgav en majoritet eller ens hälften bland svarande inom transportbranschen försämringar i det egna arbetet. Problemen inom transportbranschen var ju också delvis motsatsen i omsorgen och i dagligvaruhandeln (dock inte sällanköpshandeln), nämligen att pandemin innebar mindre arbete. Färre använde kollektivtrafik på grund av distansarbete, färre gjorde arbetsresor, färre använde taxi, och avgångar ställdes in på tåg med flera transportslag. Det blev också färre varutransporter till restauranger och hotell på grund av minskad kundtillströmning.

Undersökningen visar vidare att en stor majoritet av de svarande inom samtliga branscher instämde i att tillräckliga åtgärder genomfördes för att kunna bedriva arbetet under pandemin. Det kan relateras till de över lag samstämmiga och relativt positiva bedömningarna av ledarskapet under pandemin. Det är även konsistent med resultaten på frågan om man kunde utföra sitt arbete i stort sett som vanligt där en stor majoritet inom handeln och transportbranschen instämde i detta, men enbart hälften inom omsorgen.

5.6 Förebyggande av ohälsa och en säker arbetsmiljö

Enligt Arbetsmiljölagen ska arbetsgivaren vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall i arbetet. Arbetsgivaren ska upprätthålla en säker arbetsmiljö. Det virus som spred sig i början av januari 2020 var till en början helt okänt och de närmaste månaderna skedde, parallellt med utvecklingen till en pandemi, en omfattande forskning. Folkhälsomyndigheten konstaterar i sin analys av besöksförbudet på SÄBO i september 2020 att det förbättrade kunskapsläget om covid-19 har gett större kännedom om smittspridning och förebyggande åtgärder [142].²⁰ Frågan ställdes i undersökningen om information gavs i hur man skyddar sig mot smitta. Om man jämför branscherna ser man att det fungerade bäst i omsorgen med information om hur man skyddar sig mot smitta, men även inom handeln och transportbranschen. Närmare en tredjedel av anställda inom transportbranschen instämde dock att de inte hade fått sådan information. Det kan delvis bero på att arbetsplatsen är fordonet man kör eller arbetar i och därmed inte utförs på en fysiskt gemensam arbetsplats med dagliga möten, arbetsdatorer och intranät och att det därmed blir svårare att nå ut med information. Även om man kan läsa information på mobilen är det inte säkert att det blir av.

²⁰ Det ofullständiga kunskapsläget var bakgrunden till att Svenska Läkaresällskapet anordnade ett State of the art-covid-19. "Mycket har bekräftats och en del förkastats under året som gått, men vi vet absolut mer nu, ett år senare i pandemin och det finns ett stort behov av att sammanfatta, det internationella kunskapsläget", se Svenska Läkaresällskapet, Tematidning "State of the art covid-19", 24-25 november 2021.

Denna undersökning visar att de svarande upplevde oro på arbetsplatsen, oro både för att bli smittad och för att smitta andra. Alla som gick till sina arbetsplatser under pandemin utsatte sig ju också för en större smittorisk än de som kunde arbeta på distans och undvika resor och kontakter med många andra människor. Bland svarande inom omsorgen uppgav nio av tio att oron på arbetsplatsen ökade. Det överensstämmer med att smittspridningen var som högst bland deras brukare/omsorgstagare. Anställda inom omsorgen blev ju också prioriterade inom fas 2- vaccintionen.

Störst var oron för att bli smittad inom omsorgen vilket är konsistent med arbetet – förutsätter för vårdbiträden och undersköterskor nära kroppskontakt med sårbara individer och det var i omsorgen som de många dödsfallen inträffade i pandemins första våg. Men även anställda inom handeln och transportbranschen upplevde oro för att bli smittade då de träffade många kunder och resenärer.

Många av de svarande inom omsorgen och inom handeln uppger att de upplevde oro för att ta med sig smitta hem. Och en stor majoritet inom omsorgen upplevde oro att smitta kollegor eller kunder/brukare. I en debattartikel den 24 april 2020 framhåller forskarna Szebehely, Strandell och Stranz att dödsfallen till följd av covid-19 i äldreboenden var en svår och sorglig situation för alla inblandade, för de äldre, för anhöriga och för personalen. Vad gäller personalen pekar de på att personalen oroade sig för både de boendes och sin egen hälsa. [131].

Som ett resultat av de nationella tillsynerna under 2020 kunde IVO lista ett antal åtgärder som verksamheterna genomfört med positiva effekter. Bland utmaningar och svårigheter som nämns är att hantera oro bland personalen samt att hantera informationsflödet [143]. Underlagsrapporten till Coronakommissionen om internationella erfarenheter av covid-19 i äldreboenden visar att fokus i samtliga nordiska länders tidiga dokument låg på hantering av smitta och hygienrutiner men att Danmark och Norge ganska tidigt även publicerade riktlinjer om vikten av att värna personalens trygghet och psykiska välbefinnande. Enhetschefer uppmanades att ta hänsyn till den enskilde medarbetarens oro:

Medarbeidere må føle at de blir ivaretatt. Det er enda viktigere enn ellers at du som leder er tilgjengelig og forklarer hvilke tiltak som iverksettes og hvorfor. Du må være synlig i situasjonen og også bry deg om medarbeidernes situasjon utenom arbeidstid. [130 s. 55].

Denna undersökning visar även att det är främst de svarande inom omsorgen som uppger att de upplevde oro för att bli utarbetad och oro för att göra fel i arbetet under pandemin. Det vittnar om en ganska stor press i arbetet och är konsistent med övriga svar i undersökningen.

5.7 Återgång till pre-pandemin?

Coronapandemin har, enligt Folkhälsomyndigheten, haft både kortsiktiga och kommer att få långsiktiga effekter på arbetstagare. I Folkhälsomyndighetens rapport om folkhälsan för 2020 framhåller myndigheten angående covid-19 att utöver pandemins direkta effekter inom smittskydd och vård och omsorg har den även indirekta effekter som kan påverka hälsan på lång sikt. Pandemins effekter på levnadsvanor och livsvillkor, som till exempel permittering eller uppsägning och försämrade försörjningsmöjligheter, kan i förlängningen påverka hälsan, framhåller myndigheten [144]. Att pandemin fick effekter på sjukskrivningar och rapporterade arbetsolyckor har framgått i myndigheters återrapportering. Pandemin innebar också en utmaning för ledning och den förutsatte vissa förändringar på arbetsplatserna. Det kan konstateras att forskning pågår om pandemins effekter på arbetslivet, bland annat introduktionen av distansarbete och hur det påverkar medarbetarskap och chefskap.

När det gäller frågan om pandemin har fört med sig några mer långsiktiga konsekvenser tyder de flesta svaren på få förändringar, med undantag för frågan om fokus på smittskydd (en majoritet inom omsorgen uppger att det ökat) och arbetsbelastning (43 procent inom omsorgen uppger att den ökat). Mer än hälften av de svarande inom handel och transport uppger att det har skett en återgång till hur det var innan pandemin på arbetsplatsen. Mer än hälften inom samtliga branscher uppger att det inte har skett några förändringar vad gäller öppenheten att tala om ohälsa, samarbetet med kollegor, kommunikationen med närmaste chef, krisberedskap eller anställningsformer. Med reservation för att frågan är svår att svara på, kan svaren tolkas som att arbetsplatserna är relativt stabila; de både klarade av en pandemi och förblir oförändrade av en pandemi. Det kan delvis, i sådana fall, bero på att arbetstagarna var kvar på arbetsplatsen.

En tredjedel inom omsorgen anser emellertid att det inte har återgått till hur det var före pandemin på arbetsplatsen och uppger att öppenheten att tala om ohälsa har ökat. Pandemin innebar en utmaning för många genom den ökade sociala distanseringen (bland annat ökad isolering och ensamhet) men också insikten att plötslig svår sjukdom och död kunde drabba nära och kära. Pandemin utgör en singulär erfarenhet; det var en tid som alla delade i hög grad samma erfarenhet av helg och vardag, och skulle på så vis kunna sätta ett avtryck i hur vi förhåller oss till frågor som ohälsa och sjukdom som ju är en del av det systematiska arbetsmiljöarbetet. En viss andel inom handel och omsorg uppger liksom att samarbetet har förbättrats. Det är ett positivt tecken med tanke på att dessa branscher utsattes för ökad arbetsbelastning, ökad stress och nya arbetsuppgifter.

5.8 Slutord

Det är nog inte överraskande att en kris som berodde på ett nytt virus som ledde till svår sjukdom och ofta död för individer i sårbara grupper, särskilt äldre, kom att sätta de djupaste avtrycken hos yrkesgrupper inom

omsorgen. Resultaten av denna studie visar att det är genomgående de anställda inom omsorgen som i högre grad uppgett att de upplevt olika slag av negativ påverkan av pandemin i sitt arbete jämfört med handeln och transportbranschen.

En pandemi som drabbar de äldre och sköra utsatte anställda inom omsorgen för svåra situationer på arbetet. Arbetsmiljön på SÄBO och i brukares/kunders hem är per definition svåra att göra smittsäkra. För hemtjänstpersonal och personliga assistenter varierar arbetsmiljön för varje individ de ger omsorg, service och stöd till. I en pandemi blir det till en extra utmaning, vilket framgår av denna undersökning och annan rapportering.

Enligt Arbetsmiljölagen ska arbetsgivare förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall. Detta krav måste ha varit svårt att uppfylla under coronapandemin, framför allt i dess första fas. Likaledes måste det ha varit svårt att efterleva Arbetsmiljöverkets föreskrifter om att förebygga risker för att arbetstagare blir infekterade av smittämnen. Personlig skyddsutrustning fanns till att börja med inte på marknaden; utrustning fick i stället ransoneras eller improviseras. Först när pandemin kom in i ett annat skede med vaccination och mer kunskap om behandling av smittade och sjuka fanns förutsättningar för att efterleva lagkraven. Det finns dock ett krav som arbetsgivare skulle ha kunnat leva upp till, nämligen att undersöka om medarbetare tillhörde en riskgrupp. I undersökningen framgår att så var inte fallet på alla arbetsplatser.

Som framgår i redovisningen av pandemins förlopp (avsnitt 2) var det många råd och rekommendationer som gavs initialt under pandemins första månader. Allt eftersom pandemin utvecklades, med ökad respektive minskad smittspridning, nya varianter, ökad kunskap, framtagandet av vaccin med mera anpassades råd och rekommendationer. För en arbetstagare kunde denna informationsmängd vara krävande att överblicka och veta vad som gällde den specifika arbetsplatsen. Undersökningen visar att en majoritet uppgett att de också fick regelbunden uppdatering om pandemiläget, flest inom omsorgen. Resultaten i undersökningen tyder på att ledningen i dessa branscher till stor del lyckades med uppgiften att informera om den ständigt förändrade lägesbilden.

Denna undersökning fokuserade på tre branscher som innebar kontakt med människor i arbetets utövande. Omsorgen, med alla de typer av yrken den innefattar, är en mycket kvinnodominerad bransch, medan handeln har en relativt jämn fördelning mellan könen och transportbranschen är mansdominerad. Resultaten från denna undersökning tyder på att kvinnor genomgående upplevde större oro än män under pandemin, oavsett bransch. Det är en viktig ledningsfråga att ta fatt i när en kris drabbar ett samhälle och många arbetsplatser ska fortsätta fungera som vanligt, under delvis nya, och svårare, förhållanden.

6. Referenser

1. Arbetsmarknadsdepartementet, Regleringsbrev avseende Myndigheten för arbetsmiljövetskap för 2022, A2021/02355, A2021/02331 (delvis).
2. Wontorczyk, Antoni and Bohdan Rożnowski (2022). "Remote, Hybrid, and On-Site Work during the SARS-CoV-2 Pandemic and the Consequences for Stress and Work Engagement" *Int J Environ Res Public Health*.
3. SBU – statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2022). *Arbetsmiljöns betydelse för besvär och sjukdom i nacke, axlar, armar och händer*. En systematisk översikt.
4. Myndigheten för arbetsmiljökunskap (2020). *Faktorer som skapar friska och välmående arbetsplatser*. Rapport 2020:2.
5. Lundqvist Daniel, Cathrine Reineholm, Christian Ståhl & Andreas Wallo (2022). "The impact of leadership on employee well-being: on-site compared to working from home" *BMC Public Health* 22, Article number: 2154 (2022). Susanne Tafvelin, Robert Lundmark, Andreas Stenling (2022). *Ledarskapets betydelse för medarbetares välbefinnande och prestation*. Myndigheten för arbetsmiljökunskap. Kunskapssammanställning 2022:6.
6. Tiago F. A. C. Sigahi, Bruno C. Kawasaki, Ivan Bolis, and Sandra N. Morioka (2021). "A systematic review on the impacts of Covid-19 on work: Contributions and a path forward from the perspectives of ergonomics and psychodynamics of work" *Hum Factors Ergon Manuf*. 2021 Jul; 31(4): 375–388.
7. Svensk författningssamling, Arbetsmiljölagen (1977:1160).
8. Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 2016/425 av den 9 mars 2016 om personlig skyddsutrustning.
9. Folkhälsomyndigheten (2019), *Pandemiberedskap. Hur vi förbereder oss – ett kunskapsunderlag*, artikelnummer 19074.
10. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittskydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/folkhalsomyndighetens-roll-under-arbetet-med-covid-19/nar-hande-vad-under-pandemin/>
11. Socialstyrelsen (2020), "Socialstyrelsens nationella lägesrapport", Dnr 10.2-5075/2020, 2020-03-09.
12. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/flera-tecken-pa-samhallsspridning-av-covid-19-i-sverige/>
13. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/ny-fas-kraver-nya-insatser-mot-covid-19/>
14. Socialdepartementet, Uppdrag om att på nationell nivå säkra tillgången på skyddsutrustning och fördela skyddsutrustning och annat material till följd av spridningen av covid-19, S2020/01558/FS, S2020/01594/FS (delvis).
15. Proposition 2019/20:132 Extra ändringsbudget för 2020 – Åtgärder med anledning av coronaviruset, betänkande 2019/20:FiU51.
16. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/april/nya-allmanna-rad-hall-avstand-och-ta-personligt-ansvar/>
17. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/03/nationellt-besöksförbud-pa-alldreboenden/>
18. <https://www.arcgis.com/apps/dashboards/664ee17494c74ad4b7eac3994ed69d09>
19. <https://www.av.se/nyheter/2020/endast-ce-markt-eller-personlig-skyddsutrustning-med-tillfalligt-tillstand-ska-anvandas/>
20. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/juli/fortsatt-arbeta-hemma-om-det-finns-mojlighet/>
21. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/oktober/personer-som-bor-med-smittade-av-covid-19-ska-betraktas-som-mojliga-fall/>

22. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/november/planera-dina-inkop-undvik-all-trangsel/>
23. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/december/begransa-ditt-umgange-till-en-mindre-krets-under-storhelgerna/>
24. Proposition 2020/21:79 *En tillfällig covid-19-lag*, betänkande SoU 2020/21:23.
25. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/december/munskydd-i-kollektivtrafiken-fran-den-7-januari/>
26. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/februari/fler-atgarder-for-att-minska-smittspridningen/>
27. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/april/fortydligande-om-vaccination-av-medarbetare-i-halso-och-sjukvard/>
28. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/juni/allmanna-rad-om-allas-ansvar-forlangs-till-30-september/>
29. <https://www.ivo.se/publicerat-material/nyheter/2021/ivo-foljer-upp-effekter-av-atgarder-och-smittsakra-besok-i-aldreomsorgen/>
30. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/november/skydda-dig-sjalv-och-andra-uppdaterade-rekommendationer-om-covid-19/>
31. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/november/forhallningsregler-till-den-som-bor-med-en-person-som-har-covid-19/>
32. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/december/flera-nya-atgarder-vidtas-den-23-december-nar-smittspridningen-vantas-oka/>
33. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2022/januari/mycket-hog-smittspridning-av-covid-19-kraver-anpassade-forhallningsregler-och-prioriterad-testning/>
34. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2022/februari/pandemin-med-covid-19-gar-in-i-en-ny-fas/>
35. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2022/mars/covid-19-ska-fortsatt-smittsparas-i-var-d-och-omsorg>
36. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/ny-fas-kraver-nya-insatser-mot-covid-19/>
37. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/personer-over-70-bor-begransa-sociala-kontakter-tills-vidare/>
38. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/rekommendationer-for-skyddsatgarder-i-var-d-och-omsorg-uppdateras/>
39. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/april/nya-allmanna-rad-hall-avstand-och-ta-personligt-ansvar/>
40. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/maj/grundläggande-hygienrutiner-viktigast-for-att-skydda-alldre-inom-omsorgen/>
41. Socialstyrelsen (2020), "Stöd i arbetet med basala hygienrutiner", Art.nr: 2020-11-7057.
42. Folkhälsomyndigheten (2020), *Exempel på åtgärder för att minska spridning av covid-19 på särskilda boenden för äldre*, art.nr. 20073.
43. 43. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/juli/fortsatt-arbeta-hemma-om-det-finns-mojlighet/>
44. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/september/alla-har-ett-stort-ansvar-for-att-minimera-smittspridning-nar-besöksforbudet-upphor/>
45. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/november/planera-dina-inkop-undvik-all-trangsel/>
46. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/december/rekommendationer-for-minskad-risk-for-smittspridning-i-handeln/>
47. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/januari/butiker-gym-och-kopcentrum-maste-begransa-antalet-besokare/>
48. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/mars/utokad-testning-vid-smittsparning-pa-arbetsplatser/>

49. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/april/fortydligande-om-vaccination-av-medarbetare-i-halso--och-sjukvard/>
50. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/april/beslut-fortsatta-restriktioner-i-handeln-och-pa-serveringsstallen/>
51. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/maj/forslag-om-anpassade-smittskyddsatgarder/>
52. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/juli/ytterligare-anpassningar-av-smittskyddsatgarder-den-15-juli/>
53. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/december/nya-atgarder-for-att-begransa-spridning-av-covid-19/>
54. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2021/december/nya-foreskrifter-om-resor-fran-28-december/>
55. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2022/januari/mycket-hog-smittspridning-av-covid-19-kraver-anpassade-forhallningsregler-och-prioriterad-testning/>
56. <https://www.av.se/halsa-och-sakerhet/sjukdomar-smitta-och-mikrobiologiska-risker/smittrisker-i-arbetsmiljon/coronaviruset/>
57. <https://www.av.se/halsa-och-sakerhet/sjukdomar-smitta-och-mikrobiologiska-risker/smittrisker-i-arbetsmiljon/coronaviruset/systematiskt-arbetsmiljoarbete-och-riskbedomning/>
58. <https://www.av.se/halsa-och-sakerhet/sjukdomar-smitta-och-mikrobiologiska-risker/smittrisker-i-arbetsmiljon/coronaviruset/dokumentation-och-allvarligt-tillbud-vid-covid-19/>
59. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittskydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/verksamheter/>
60. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittskydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/information-till-varden/personal-inom-halso--och-sjukvard/>
61. <https://www.socialstyrelsen.se/coronavirus-covid-19/>
62. <https://www.svenskhandel.se/nyhetscenter/nyheter/2020/handels-gemensamma-rutiner-med-anledning-av-covid-19/>
63. <https://handelsnytt.se/2020/03/25/martin-och-servera-anstallda-far-tillfalligt-jobb-pa-coop/>
64. <https://handelsnytt.se/2020/11/25/daliga-riskbedomningar-oroar-handels-nar-julhandeln-drar-igang/>
65. <https://www.taxiforbundet.se/skarpta-rekommendationer-om-coronaviruset-det-har-galler-for-dig-som-arbetsgivare-inom-taxi/>
66. <https://www.taxiforbundet.se/svenska-taxiforbundets-rekommendationer-avseende-covid-19-corona/>
67. <https://www.taxiforbundet.se/se-gratis-utbildningen-om-sakra-resor-i-sommar/>
68. <https://www.taxiforbundet.se/utbildning-i-sakra-resor-som-podd/>
69. <https://www.taxiforbundet.se/rekommendationer-gallande-aterfarder-for-minskad-smittspridning-vid-taxitransporter/>
70. <https://www.taxiforbundet.se/svenska-taxiforbundet-avradan-mot-passagerare-i-framsate/>
71. <https://www.prevent.se/jobba-med-arbetsmiljo/fysisk-arbetsmiljo/personlig-skyddsutrustning/skyddsutrustning-och-corona/>
72. <https://www.suntarbetsliv.se/artiklar/sam/5-tips-for-arbetsmiljoarbete-i-coronatider/>
73. LO (2021), *Vi som inte jobbade hemma*, Sveriges jämställdhetsbarometer – delrapport 2021.
74. Socialstyrelsen (2021), *Vård och omsorg Lägesrapport 2021*.
75. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/sysselsattning-forvarvsarbete-och-arbetstider/yrkesregistret-med-yrkesstatistik/pong/tabell-och-diagram/30-vanligaste-yrkerna/>
76. Folkhälsomyndigheten (2021), *Folkhälsans utveckling – Årsrapport 2021*, art.nr. 21014.
77. Folkhälsomyndigheten (2020), *Förekomst av covid-19 i olika yrkesgrupper*, art.nr. 20099.

78. Folkhälsomyndigheten (2021), *Förekomst av covid-19 i olika yrkeskategorier – delrapport 2*, art.nr. 21028.
79. Försäkringskassan (2022), *Effekter som covid-19 har på sjukförsäkringen*, dnr FK 2020/000065, 2022-03-31.
80. <https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/detta-har-hant-i-serafen-arendet/?hl=skyddsstopp>
81. SOU 2021:89, Sverige under pandemin – Sjukvård och folkhälsa.
82. <https://ka.se/2020/08/27/var-tredje-anmalan-om-corona-tillbud-avskriven/>
83. Arbetsmiljöverket (2020), Projektrapport Äldreomsorgen 2017–2019, 2018/007023.
84. <https://handelsnytt.se/2021/03/17/over-700-corona-tillbud-i-handeln-i-praktiken-manga-fler/>
85. Pelling, L. (2020), *Att stå längst fram – En skildring av villkoren för medlemmar i Kommunal under coronakrisen våren 2020*, Arena idé, december 2020.
86. <https://ka.se/2020/05/27/hans-tvillingbror-dog-i-covid-19/>
87. <https://ka.se/2020/05/27/skandal-att-inte-framdorrarna-stangdes/>
88. <https://ka.se/2020/05/27/bussforares-dodsfall-anses-inte-vara-arbetsolycka/>
89. <https://www.transportarbetaren.se/fk-taxiforare-ofta-sjukskrivna-under-pandemin/>
90. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/halland/sa-ar-det-att-jobba-som-tagvard-under-pandemin>
91. <https://www.publikt.se/fordjupning/reportage/resa-med-risker-23298>
92. <https://ka.se/2020/03/13/oro-for-bemanningen-nar-fler-maste-stanna-hemma/>
93. <https://ka.se/2020/03/17/hemtjansten-far-sarskild-skyddsutrustning/>
94. <https://ka.se/2020/03/19/coronaviruset-sprids-pa-flera-aldreboenden/>
95. <https://ka.se/2020/03/24/jag-vill-se-mina-barn-vaxa-upp/>
96. <https://ka.se/2020/03/25/hemtjanstpersonal-jobbade-oskyddade-hos-smittad/>
97. <https://ka.se/2020/04/09/jag-kan-inte-undvika-om-nagon-hostar-pa-ansiktet/>
98. <https://ka.se/2020/04/09/kommunal-direkt-svarar-pa-fragor-i-pask/>
99. <https://ka.se/2020/04/09/sa-hanterar-du-din-corona-oro/>
100. <https://ka.se/2020/04/16/var-fjarde-ar-tillfalligt-anstalld/>
101. <https://ka.se/2020/06/02/manga-i-aldreomsorgen-saknar-fortfarande-skyddsutrustning/>
102. <https://ka.se/2021/10/29/varbitradet-merita-instammer-i-kritiken-mot-hanteringen-av-pandemin/>
103. <https://ka.se/2020/07/01/pa-var-avdelning-dog-alla-ensamma/>
104. <https://sverigesradio.se/avsnitt/det-illojala-varbitradet-del-1-p1dokumentar> och <https://sverigesradio.se/avsnitt/det-illojala-varbitradet-del-2-p1dokumentar>
105. <https://ka.se/2020/05/12/vara-arbetsvillkor-ar-en-giftcocktail/>
106. SOU 2020:1, *Översyn av yrket personlig assistent*, s. 219.
107. <https://ka.se/2020/04/01/ni-spelar-rysk-roulette-med-vara-liv/>
108. <https://handelsnytt.se/2020/04/24/enkat-arbetsgivarna-skyddar-inte-butikspersonalen-tillrackligt/>
109. Holmlund, T. (2020), *Undersökning bland skyddsombud om covid-19 hösten 2020*, Handels.
110. <https://handelsnytt.se/2020/12/01/enkat-for-mycket-folk-i-butikerna-anstallda-otrygga/>
111. Holmlund, T. (2021), *Butiksanställdas hälsa under covid-19-pandemin*, Handels rapporter 2021:1.
112. <https://handelsnytt.se/2020/03/17/stor-oro-bland-handels-medlemmar-i-coronatider/>
113. <https://handelsnytt.se/2020/03/18/de-gar-till-jobbet-tidigare-for-kunderna-i-riskgrupperna/>
114. <https://handelsnytt.se/2020/03/31/mathias-manga-som-hostar-och-nyser-pa-oss-i-kassan/>

115. <https://handelsnytt.se/2020/04/06/enkat-jag-ar-mycket-radd-arligt-talat/>
116. <https://handelsnytt.se/2020/04/07/lasarna-sa-oroliga-ar-vi-att-bli-smittade-pa-jobbet/>
117. <https://handelsnytt.se/2020/12/02/har-ar-butiken-som-later-de-anstallda-ha-visir/>
118. <https://handelsnytt.se/2021/01/12/nya-pandemilagen-sa-paverkas-butikerna/>
119. <https://handelsnytt.se/2021/01/19/nya-pandemilagen-nu-ar-butikskontrollen-igang/>
120. <https://handelsnytt.se/2021/01/20/skyddsombud-slar-larm-om-smittrisk-i-butiker/>
121. <https://handelsnytt.se/2021/02/24/de-marker-av-de-hardare-restriktionerna/>
122. <https://ka.se/2020/12/16/kanns-som-en-sorts-upprattelse/>
123. <https://handelsnytt.se/2021/01/25/anstallda-med-corona-symtom-uppmanas-att-jobba/>
124. <https://handelsnytt.se/2022/02/03/handels-arbetsgivare-tvingar-covid-sjuka-att-jobba/>
125. SOU 2020:80, *Äldreomsorgen under pandemin – delbetänkande av Coronakommissionen*.
126. Riksrevisionen, *Statens insatser för att säkra skyddsutrustning – krishantering till ett högt pris*, RiR 2022:10.
127. <https://ka.se/2021/08/30/over-450-anmalda-arbetsskador-orsakade-av-skyddsutrustning/>
128. <https://ka.se/2021/09/06/fyra-av-tio-lider-av-att-jobba-med-skyddsutrustning/>
129. <https://ka.se/2021/02/10/arbetsmiljöverket-om-munskydd-anmal-som-arbetsskada/>
130. Bergold, J., Blomqvist, N. och Larsson, L. (2021). *Vi som inte jobbade hemma - Hur covid-19-pandemin påverkat arbetsmarknad och villkoren i arbetet för kvinnor och män i arbetaryrken*, LO:s jämställdhetsbarometer 2021, s. 20.
131. Szebehely, M. (2020). *Internationella erfarenheter av covid-19*.
132. Szebehely, Stranz och Strandell (2020). "Äldreomsorgens låga status öppnar för smittan", Kommunalarbetaren den 24 april 2020.
133. Szebehely, M., Stranz, A. och Strandell, R. (2017). *Vem ska arbeta i framtidens äldreomsorg?*
134. Arbetsmiljöverket (2020). "Äldreomsorgen 2017–2019, projektrapport", dnr 007023.
135. <https://www.ivo.se/tillsyn/pagaende-storre-tillsynsinsatser/tillsyn-aldreomsorgen-covid-pandemin/genomford-tillsyn-atgarder-minskad-smittspridning/>
136. Inspektionen för Vård och Omsorg (2020). "Tillsyn för minskad smittspridning av covid-19 – hemtjänst" – faktablad. Länk till pdf se: <https://www.ivo.se/publicerat-material/iakttagelser-i-korthet/tillsyn-for-minskad-smittspridning-av-covid-19--hemtjanst/>
137. <https://liu.se/dfsmedia/dd35e243dfb7406993c1815aaf88a675/49849-source/lundqvist-wallo-ledarskap-for-haalsa-och-vaalbefinnande-paa-distans>
138. Socialstyrelsen (2020), "Uppdaterade rutiner, utbildning i och ökad följsamhet till basala hygienrutiner i kommunerna utifrån covid-19", <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2020-12-7110.pdf>
139. Socialstyrelsen (2021). *Förutsättningar och stöd för första linjens chefer*.
140. <https://handelsnytt.se/2021/06/30/butikers-smittskydd-granskat-varannan-hade-brister/>
141. Arbetsmiljöverket (2022). "Slutrapport, 2021, avseende regeringsuppdraget om riktad tillsynsinsats med fokus på riskutsatta branscher för smittspridning av sjukdomen covid-19". 2021/003982.
142. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/september/forslag-om-att-besoksforbudet-pa-sarskilda-boenden-ska-upphora/>
143. <https://www.ivo.se/tillsyn/pagaende-storre-tillsynsinsatser/tillsyn-aldreomsorgen-covid-pandemin/genomford-tillsyn-atgarder-minskad-smittspridning/>
144. Folkhälsomyndigheten (2021). *Folkhälsans utveckling – Årsrapport 2021*.

7. Bilagor

Bilaga 1 Tabeller och Figurer

Bilaga 2 Fritextsvar

Bilaga 3 Enkät

Myndigheten för
arbetsmiljökunskap

www.mynak.se

ISBN 978-91-987762-4-9